østlandsforskning
Eastern Norway Research Institute

ØF-rapport 09/2016

Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark

av

Merethe Lerfald
Heidi Knutsen
Per Kristian Alnes
Kristin Tolstad Uggen
Stine Kvamme
Siv Karin Paulsen Rye
Stein Tomter
Eva Øvren

Rapport

Østlandsforskning ble etablert i 1984. Instituttet har siden 2011 vært organisert som et aksjeselskap med Hedmark og Oppland fylkeskommuner, Høgskolen i Lillehammer, Sparebanken Hedmark og Stiftelsen Østlandsforskning som eiere. Østlandsforskning er lokalisert på Lillehammer, men har også et kontor på Hamar.

Instituttet driver anvendt, tverrfaglig og problemorientert forskning og utvikling. Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

- Næringsliv og regional utvikling
- Velferd, organisasjon og kommunalforskning

Østlandsforskning viktigste oppdragsgivere er departementer, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

ØF-rapport 092016

Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark

av

Merethe Lerfald
Heidi Knutsen
Per Kristian Alnes
Kristin Tolstad Uggen
Stine Kvamme
Siv Karin Paulsen Rye
Stein Tomter
Eva Øvren

østlandsforskning
EASTERN NORWAY RESEARCH INSTITUTE

Tittel: Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark

Forfatter: Merethe Lerfald, Heidi Knutsen, Per Kristian Alnes, Kristin Tolstad Uggen, Stine Kvamme, Siv Karin Paulsen Rye, Stein Tomter og Eva Øvren

ØF-rapport nr.: 09/2016

ISBN nr.: 978-82-7356-764-2

ISSN nr.: 0809-1617

Prosjektnummer: 1318

Prosjektnavn: Verdiskaping i Hedmark og Oppland

Oppdragsgiver: Hedmark fylkeskommune og Fylkesmannen i Hedmark

Prosjektleder: Merethe Lerfald

Referat: Det er gjennomført en oppdatering av analysen av verdiskaping og sysselsetting i landbruk og landbruksbasert industri i Hedmark fra 2012 (Nilf-rapport 2012-2). Samlet er verdiskapingene i primærnæringene snaut 3 milliarder kroner, eller 5 prosent av verdiskapingen i Hedmark fylke. Verdiskapingen i industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark utgjorde i 2014 2,77 milliarder kroner, eller 4 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Samlet utgjør verdiskapingen i primærnæring og landbruksbasert industri 5,75 milliarder kroner, eller 9 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Denne andelen er redusert fra 11 prosent i 2010.

Emneord: Jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring, verdiskaping, bruttoprodukt, sysselsetting

Dato: Mars 2017

Antall sider: 150

Pris: Kr 280,-

Utgiver: Østlandsforskning

Postboks 223

2601 Lillehammer

Telefon 61 26 57 00

epost: post@ostforsk.no

http://www.ostforsk.no

Publikasjonen er vernet etter åndsverkloven. Eksemplarfremstilling utover til privatbruk, er bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtalt med Kopinor (www.kopinor.no). Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatnings- og straffeansvar.

FORORD

Landbruk og landbruksbasert virksomhet er viktige næringer for Hedmarkssamfunnet sett i forhold til sysselsetting og verdiskaping. Ulike aktører trenger kunnskap om hva disse næringene betyr for regionen. I 2012 ble sysselsetting og verdiskaping fra jordbruk, skogbruk, landbruksbaserte tilleggsnæringer og landbruksbasert industri beregnet med utgangspunkt i tall fra 2010. I denne rapporten er disse beregningene oppdaterte med utgangspunkt i tall fra 2014. NIBIO har hatt ansvaret for jordbruk og landbruksbasert tilleggsnæring, mens Østlandsforskning har gjort beregninger for skog og landbruksbasert industri.

Det er et omfattende datagrunnlag som ligger til grunn for dette arbeidet. Data fra driftsgranskingene er sentralt og publiseres årlig i desember for foregående år. Arbeidet med denne utredningen og analysene er gjennomført høsten 2016. Driftsgranskingene for 2014 var dermed nyeste datagrunnlag som forelå og 2014 er således året som er lagt til grunn.

Oppdragsgivere for prosjektet har vært Hedmark fylkeskommune og Fylkesmannen i Hedmark.

Lillehammer, mars 2017

Trude Eide
forskningsleder

Merethe Lerfald
prosjektleder

INNHOLD

Sammendrag **9**

1 Innledning **13**

1.1 Formål og problemstillinger 13

1.2 Landbruksnæringen i Hedmark og i Norge 14

1.3 Metode og datagrunnlag 16
1.3.1 Primærproduksjon 17
1.3.2 Tilleggsnæringer 18
1.3.3 Verdiskaping landbruksbasert industri 19
1.3.4 Verdiskaping fylkesfordelt nasjonalregnskap 19

2 Jordbruk og jordbruksbasert industri– verdiskaping og sysselsetting **21**

2.1 Utviklingstrekk i jordbruket 21
2.1.1 Jordbruksbedrifter, jordbruksareal og bruksstørrelse 21
2.1.2 Planteproduksjon: dekar per jordbruksbedrift 26
2.1.3 Husdyrhold: bruksstruktur og dyr per jordbruksbedrift 29
2.1.4 Produktmengder i jordbruket 36

2.2 Verdiskaping fra jordbruket i Hedmark (bruttoprodukt) 38
2.2.1 Produksjonsinntekter og kostnader 40
2.2.2 Verdiskaping fra ulike produksjoner 42
2.2.3 Verdiskaping per region 44
2.2.4 Verdiskaping fra jordbruket i andre fylker 46

2.3 Sysselsetting i jordbruket i Hedmark 47
2.3.1 Sysselsetting i jordbruket per region 50

2.4 Sysselsetting i jordbruksbasert industri 51
2.4.1 Sysselsetting nasjonalt 51
2.4.2 Sysselsetting i Hedmark 53
2.4.3 Næringsmiddelindustriens avhengighet av råstoff fra Hedmark 57

3 Reindrift - verdiskaping og sysselsetting **59**

4 Skogbruk og skogbasert industri – verdiskaping og sysselsetting **61**

4.1 Struktur og utvikling i skogbruket 61
4.1.1 Skogeiendommer 62
4.1.2 Produktivt skogareal 62
4.1.3 Stående kubikkmasse 63
4.1.4 Årlig tilvekst 63
4.1.5 Avvirkning for salg 64

4.2 Verdiskaping fra skogbruket i Hedmark 66

4.3 Sysselsetting i skogbruket i Hedmark 73

4.4 Sysselsetting i skogbasert industri 77
4.4.1 Sysselsetting nasjonal 77
4.4.2 Sysselsetting i Hedmark 80
4.4.3 Skogbasert industris avhengighet av råstoff fra Hedmark 82

5 Tilleggsnæringer - verdiskaping og sysselsetting **85**

5.1 Frekvens for ulike kategorier landbruksbasert tilleggsnæring 85
5.2 Verdiskaping i landbruksbasert tilleggsnæring 87
5.3 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring 90
6 Landbrukets og landbruksbasert industris verdiskaping i hedmark 93
6.1 Sammenstilling av resultater fra analysen 93
6.2 Landbrukets og landbruksbasert industris verdiskaping i nasjonalregnskapet 98
6.2.1 Jordbruk og jordbruksbasert industri 98
6.2.2 Skogbruk og skogbasert industri 101
6.2.3 Oppsummering 103
7 Landbrukets betydning for sysselsetting i øvrige næringer 105
Referanseliste 107
Vedlegg 1 109
1.1 Jordbruk 109
1.2 Skogbruk 115
1.3 Tilleggsnæring 119
1.4 Verdiskaping landbruksbasert industri 121
1.5 Verdiskaping fylkesfordelt nasjonalregnskap 121
Vedlegg 2 123
2.1 Verdiskaping fra ulike produksjoner 123
Vedlegg 3 143
3.1 Hovedtall fra modellen for beregning av verdiskaping fra jordbruket i Hedmark 2014 143
3.2 Bruttoprodukt jordbruk etter driftsform og kommune, 2014, mill. kr 145
3.3 Sysselsetting i jordbruket etter driftsform og kommune, årsverk à 1845 timer 146
Vedlegg 4 147
4.1 Verdiskaping (bruttoprodukt) i Hedmarksskogbruket. 2014. 1000 kr. 147

Figurer

Figur 1 Bruttoprodukt per ukeverk i jordbruk og skogbruk og øvrig industri. Norge (Indeks 1985=100). 15
Figur 2 Andel brukere i Hedmark etter samlet næringsinntekt fra gårdsdriften. 16
Figur 3 Areal i drift 2014 (venstre) og kommuner med hhv økning og nedgang i jordbruksareal 2010-2014. Kommuner i Hedmark. 23
Figur 4 Jordbruksbedrifter i kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende antall i 2014 24
Figur 5 Jordbruksareal i drift (i dekar) i kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende areal i 2014..... 25
Figur 6 Dekar jordbruksareal i drift per jordbruksbedrift i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014 26
Figur 7 Dekar kornareal per jordbruksbedrift med korn i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014. Kommuner uten kornareal i 2014 er utelatt fra figuren 27
Figur 8 Dekar potetareal per jordbruksbedrift med poteter i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014. Kommuner med potetareal mindre enn 10 dekar per jordbruksbedrift i gjennomsnitt er utelatt i figuren..... 28
Figur 9 Dekar grovfôr per jordbruksbedrift med grovfôr i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014. 29
Figur 10 Mjølkekyr per jordbruksbedrift med melkeproduksjon i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014..... 30
Figur 11 Strukturutvikling i melkeproduksjon (storfe) i Hedmark, 1979-2014. Stolpene (med akse til venstre) viser antall bruk, mens linjen (med akse til høyre) viser antall kyr pr bruk 31
Figur 12 Ammekyr per jordbruksbedrift med ammeku i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014 33
Figur 13 Avlssvin per jordbruksbedrift med svin i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014. Utelatt de kommuner med færre enn 10 avlssvin/jordbruksbedrift i 2014..... 34
Figur 14 Sauer per jordbruksbedrift med sau i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014..... 35
Figur 15 Høner per jordbruksbedrift med høner i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014. Utelatt de kommuner med færre enn 100 høner/jordbruksbedrift i 2014 36
Figur 16 Kart: Verdiskaping i jordbruket i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr..... 38
Figur 17 Verdiskaping jordbruk utenom pelsdyr og birøkt, kommuner i Hedmark 2014 og 2010, bruttoprodukt, mill. kr..... 39
Figur 18 Prosentvis endring i bruttoprodukt (utenom pelsdyr og birøkt) fra 2010 (målt i 2014-kroner) til 2014 for kommuner i Hedmark 40
Figur 19 Produksjonsinntekter fordelt på markedsinntekter og tilskudd for jordbruket utenom pelsdyr, mill. kroner..... 41
Figur 20 Kostnader i jordbruket utenom pelsdyr, Hedmark 2014, mill. kr 42
Figur 21 Verdiskaping som bruttoprodukt fordelt på ulike produksjoner 43
Figur 22 Sysselsetting i ulike produksjoner, prosent, 2014 48
Figur 23 Sysselsetting i ulike produksjoner, årsverk à 1845 timer, 2014 og 2010..... 48
Figur 24 Kart: Sysselsetting i jordbruket, årsverk à 1845 timer..... 49
Figur 25 Sysselsetting i jordbruket, kommuner i Hedmark, årsverk à 1845 timer..... 50
Figur 26 Antall sysselsatte innen næringsmiddelindustri (ekskl. fiskeforedling). 2010 og 2014 (per 4.kv). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte næringsmiddelindustri 2014 52
Figur 27 Næringsmiddelindustriens (ekskl. fiskeforedling) betydning pr. fylke sammenlignet med landsgjennomsnittet (lokaliseringskvotienter). 2014. 53
Figur 28 Antall sysselsatte innen næringsmiddelindustri (ekskl. fiskeforedling). 2014 (per 4.kv). Kommuner i Hedmark med sysselsetting >=10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014. 54
Figur 29 Kart: Næringsmiddelindustriens (ekskl. fiskeforedling) betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014..... 55
Figur 30 Bransjefordeling av sysselsatte i næringsmiddelindustrien i Hedmark. 2014..... 56
Figur 31 Antall sysselsatte bransjer i næringsmiddelindustrien. 2010 og 2014. Hedmark. 56

Figur 32 Lokaliseringskvotienter for bransjer i Hedmark innen næringsmiddelindustri. 2014. ... 57
Figur 33 Prosentvis fordeling av skogeiendommer på mindre og større enn 1000 dekar for Hedmark, Oppland og landet i 2014 (kilde: SSBs statistikkbank) ... 62
Figur 34 Produktivt skogareal for kommuner i Hedmark i 2014 ... 63
Figur 35 Gjennomsnittlig bruttoverdi per skogeiendom med avvirkning. Hedmark og landet for øvrig. 1000 kr. ... 64
Figur 36 Avvirkning for salg (kbm) etter kommune i Hedmark for 2010 og 2014. Rangert avtakende etter avvirkning i 2014 ... 65
Figur 37 Skogproduktenes verdi i Hedmarkskommunene i 2014 fordelt etter avvirkning (tømmer til salg og eget bruk samt ved til salg og eget bruk), juletre og pyntegrønt, jakt og nettotilvekst (lagerendring). Rangert avtagende etter samlet verdi for skogproduktene. 1000 kr. .. 68
Figur 38 Verdiskaping i millioner kroner for kommuner i Hedmark i 2014. Rangert avtagende etter beregnet verdiskaping ... 69
Figur 39 Kart: verdiskaping for skogbruket i Hedmark 2014. ... 70
Figur 40 Verdiskaping/bruttoprodukt i millioner kroner for skogbruket i 2014 etter regioner og kommuner i Hedmark ... 71
Figur 41 Skogproduktenes relative bidrag i Hedmarks regioner i 2014 ... 71
Figur 42 Antall sysselsatte innen 02 Skogbruk. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014 ... 74
Figur 43 Antall sysselsatte næringsfordelt innen 02 Skogbruk for næringer med mer enn 10 sysselsatte. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Hedmark. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014 ... 74
Figur 44 Antall sysselsatte innen 02 Skogbruk. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014. ... 75
Figur 45 Kart: Skogbrukets betydning pr. fylke sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014. 76
Figur 46 Kart: Skogbrukets betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014. ... 77
Figur 47 Antall sysselsatte innen 16 Trelast og trevareindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014 ... 78
Figur 48 Antall sysselsatte innen 17 Papir og papirvareindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Antall sysselsatte >=30. Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014 ... 79
Figur 49 Antall sysselsatte innen 31 Møbelindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014 ... 79
Figur 50 Antall sysselsatte innen trelast og trevare. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥ 10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014 ... 80
Figur 51 Kart: Trelast og trevareindustriens betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014. ... 81
Figur 52 Antall sysselsatte innen møbelindustri. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014 ... 82
Figur 53 Kart: Bruk med tilleggsnæring i kommuner i Hedmark, prosent, 2010 ... 86
Figur 54 Prosentvis fordeling av ulike tilleggsnæringer i Hedmark ... 87
Figur 55 Verdiskaping fra landbruksbasert tilleggsnæring 2014, driftsgreiner, bruttoprodukt, mill. kr ... 88
Figur 56 Kart: Bruttoprodukt fra tilleggsnæring, Hedmark 2014 ... 89
Figur 57 Verdiskaping fra landbruksbasert tilleggsnæring 2014, kommuner, bruttoprodukt, mill. kr ... 90
Figur 58 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring 2014, driftsgreiner, årsverk à 1845 timer91
Figur 59 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring 2014, kommuner, årsverk à 1845 timer91
Figur 60 Andel verdiskaping fra primærnæring og landbruksbasert industri samlet av kommunenes estimerte verdiskaping målt som bruttoprodukt (%). 2014. ... 98
Figur 61 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for jordbruket. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer). Landet og Hedmark ... 100
Figur 62 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for jordbrukets tilhørende foredlingsindustri. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer).101
Figur 63 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for næringen skogbruk. I millioner kroner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer). ... 102
Figur 64 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 Tre og trevareindustri. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer) ... 103

Tabeller

Tabell 1 Antall dekar jordbruksareal, antall jordbruksbedrifter, totalt antall landbrukseiendommer og folketall. 2014 21
Tabell 2 Utviklingen i arealer i Hedmark, 1000 dekar og prosent av landet 22
Tabell 3 Utviklingen i antall samdrifter i Hedmark 32
Tabell 4 Utviklingen i mengder av en del jordbruksprodukter 37
Tabell 5 Verdiskaping fra ulike produksjoner 2014, endring verdiskaping 2010-2014. Sortert avtakende etter verdiskaping 2014. mill.kr. Hedmark 44
Tabell 6 Verdiskaping (bruttoprodukt) inndelt etter regioner, millioner kroner 2014 44
Tabell 7 Regionenes andel av verdiskaping (bruttoprodukt). 2010 og 2014 45
Tabell 8 Bruttoprodukt og sysselsetting i jordbruket i ulike fylker 46
Tabell 9 Sysselsetting fordelt etter regioner og driftsform, årsverk, 2014 51
Tabell 10 Sysselsatte i næringsmiddelindustri og engroshandel i Hedmark med avhengighetsforhold til råvarer fra Hedmark. 2010 og 2014. 58
Tabell 11 Verdiskaping og sysselsetting i reindrift, 2010 og 2014. Faste 2014-kroner 59
Tabell 12 Gjennomsnittsleveranse (Glommen Skog) og omsetning per leverandør i m3. 2011-2014. 61
Tabell 13 Sammenstilling av skogareal, stående masse og tilvekst, avvirkning og eiendommer. 65
Tabell 14 Bruttoprodukt/verdiskaping i millioner kroner for Hedmarksskogbruket med tilhørende regioner i 2014. 67
Tabell 15 Omsetning og verdiskaping i gårdsskogbruket i Hedmark i 2014 72
Tabell 16 Inntekter for skogeiere med positiv næringsinntekt fra skogbruket i Hedmark, Oppland og landet i 2014 73
Tabell 17 Antall sysselsatte i virksomhet som er helt eller delvis avhengig av lokale råvarer i Hedmark. 83
Tabell 18 Verdiskaping fra primærnæring målt som bruttoprodukt (mill.kr) – fra jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring. Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014. 94
Tabell 19 Verdiskaping fra landbruksbasert industri målt som bruttoprodukt (mill.kr). Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014. 95
Tabell 20 Bruttoprodukt kommune, primærproduksjon (jord-, skogbruk og tilleggsnæring) og landbruksbasert industri. Mill.kr. Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014. 97
Tabell 21 Verdiskaping/bruttoprodukt i millioner kroner (løpende priser) for jordbruket i landet og Hedmark. Endring i 2014 kroner 99
Tabell 22 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 i millioner 2014-kroner for skogbruket i landet og i Hedmark 102
Tabell 23 Verdiskaping målt i bruttoprodukt (mill.kr). Estimerte resultater og fylkesfordelt bruttonasjonalprodukt. Hedmark. 2014 104
Tabell 24 Direkte og indirekte virkninger av landbruket i Hedmark 106

SAMMENDRAG

Landbruk og landbruksbasert virksomhet er viktig for sysselsetting og verdiskaping i mange kommuner i Hedmark. Ulike aktører trenger kunnskap om hva landbruket har å si for regionen. I 2012 ble sysselsetting og verdiskaping fra jordbruk, skogbruk, landbruksbaserte tilleggsnæringer og landbruksbasert industri beregnet med utgangspunkt i tall fra 2010. I denne rapporten er disse beregningene oppdaterte med utgangspunkt i tall fra 2014. NIBIO har hatt ansvaret for jordbruk og landbruksbasert tilleggsnæring, mens Østlandsforskning har gjort beregninger for skog og landbruksbasert industri.

Det er et omfattende datagrunnlag som ligger til grunn for dette arbeidet. Data fra driftsgranskingene er sentralt og publiseres årlig i desember for foregående år. Arbeidet med denne utredningen og analysene er gjennomført høsten 2016. Driftsgranskingene for 2014 var dermed nyeste datagrunnlag som forelå og 2014 er således året som er lagt til grunn.

Det var i 2014 registrert 16 245 landbrukseiendommer i Hedmark, av disse hadde 10 932 bosetting. I alt var 34 790 personer bosatt på en landbrukseiendom i 2014. Mens tallet på landbrukseiendommer i Hedmark er redusert med 2,5 prosent fra 2010 til 2014, er antallet jordbruksforetak redusert med 8,6 prosent. Om lag 98 prosent av jordbruksforetakene søker produksjonstilskudd.

Verdiskaping fra jordbruket i Hedmark regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 1,77 mrd. kr for 2014. Det er 301 mill. kr mer enn det som ble beregnet for 2010 (målt i 2014 kr.) og tilsvarer en økning på 20,5 prosent. Sysselsettingen i jordbruket er beregnet til 3 657 årsverk. Det er 255 årsverk mindre enn i 2010.

Av den totale verdiskapingen fra jordbruket i 2014, regnet som bruttoprodukt, kommer 24 prosent fra melkeproduksjon. Sammenlignet med 2010 utgjør verdiskapingen fra melkeproduksjon en mindre andel av samlet verdiskaping fra jordbruket. Kornproduksjon, potetproduksjon og produksjon av grønnsaker har økt sin andel av verdiskapingen sammenlignet med 2010.

Hamarregionen er den delen av Hedmark som har den høyeste verdiskapingen, med 42 prosent av totalen. Sør-Østerdalen har 9 prosent.

Verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark er beregnet til 1,01 milliarder kroner i 2014. Det er 63 millioner kroner mer enn det som ble beregnet i 2010 (målt i 2014 kroner). Det har vært en økning

i verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark på 7 prosent i perioden fra 2010 til 2014. Glåmdalsregionen bidrar med 44 prosent av verdiskapingen, mens Sør-Østerdal bidrar med 32 prosent, Hamarregionen bidrar med 15 prosent og Nord-Østerdal 9 prosent.

For perioden fra 2010 til 2014 har sysselsettingen i primærskogbruket økt på landsbasis. Samlet har den registrerte sysselsettingen økt med i overkant 760 ansatte, tilsvarende 13 prosent vekst. Med unntak av Østfold og Sogn og Fjordane var det sysselsettingsvekst i alle fylker. I Hedmark var det i 2014 snaut 1 300 sysselsatte, dvs. i overkant av 140 flere enn i 2010, noe som tilsvarer 13 prosent vekst. Veksten er om lag som på landsbasis.

Det drives en eller annen landbruksbasert tilleggsnæring på 57 prosent av brukene i Hedmark. Det er omtrent en like stor andel som i fylkene Oppland, Vestfold, Telemark og Møre og Romsdal. Rendalen er den kommunen i Hedmark som har størst andel tilleggsnæring med 75 prosent.

Utmarksnæring er sammen med leiekjøring de mest vanlige tilleggsnæringene i Hedmark. Også utleie og vedproduksjon er relativt vanlige tilleggsnæringer i fylket.

Verdiskaping fra tilleggsnæringer, regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 176,8 millioner kroner i Hedmark i 2014. Til sammenligning er verdiskaping fra tilleggsnæringer beregnet til 254,9 millioner kroner for Oppland. Beregnet verdiskaping fra tilleggsnæringer i 2014 er ikke sammenlignbart med resultatet fra 2010, da det er gjort endringer i metode for beregning.

For Hedmark er samla sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring beregnet til 222 årsverk. Leiekjøring og turisme er de to driftsgreinene som gir størst sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring i Hedmark med henholdsvis 83,9 og 57,5 årsverk. Leiekjøring bidrar både med stor verdiskaping og høy andel av sysselsettingen fra tilleggsnæringene, mens turisme har høy arbeidsinnsats, men bidrar relativt sett mindre til verdiskapingen.

Verdiskapingen i reindriftsnæringen er estimert til 1,6 millioner kroner.

Samlet verdiskaping i primærnæringene inkl. tilleggsnæringer utgjør snaut 3 milliarder kroner, eller 5 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark fylke. Også i 2010 utgjorde verdiskapingen i disse næringene 5 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Sammenlignet med 2010 har det vært en vekst i verdiskapingen i landbruket på 10 prosent.

Ser vi nærmere på kommunene, er Ringsaker den største kommunen målt i bruttoprodukt for disse primærnæringene, fulgt av Stange. I kommunene Rendalen, Grue, Tolga, Våler (Hedm.), Os (Hedm.), Stor-Elvdal, Folldal, Åsnes og Engerdal utgjør verdiskapingen i primærproduksjonen 10 prosent eller mer av samlet verdiskaping i kommunen.

Det er også gjort en oppdatering av beregningene av verdiskapingen i landbruksbasert industri. Det er ikke gjennomført en analyse av råvarestrømmen med sikte på kartlegging av lokal

videreforedling og foredling i øvrige fylker. Vurdering av hvilke deler av foredlingsindustrien som er avhengig av lokalt råstoff, er basert på følgende for hhv jord- og skogråvarer; Høyt produksjonsvolum har vært avgjørende for lokaliseringen av videreforedlingsindustrien. En kan derfor hevde at det er en gjensidig avhengighet mellom jord- og skogbruksproduksjonen og foredlingsindustrien i Hedmark.

En har i beregningen lagt vekt på hvilke bransjer som er avhengig av lokalt/regionalt råstoff. Oppsummert kan en si at sysselsetting knyttet til foredling av kjøtt, melk, korn, grønnsaker og potet kan knyttes til jordbruksproduksjonen i Hedmark. Med en slik tilnærming holdes deler av verdiskapingen i næringsmiddelindustrien lokalisert i Hedmark utenom. Dette gjelder bl.a. bakervarer, syltetøy, krydder og pasta. Samlet verdiskaping i jordbruksbasert industri er derfor større i Hedmark enn det som legges til grunn her. Når det gjelder skogbasert industri er all sysselsetting innenfor tre- og trevare samt papir- og papirvareindustri antatt å være avhengig av lokalt/regionalt råstoff.

Verdiskapingen i jordbruksbasert industri (næringsmiddelindustrien) som kan sies å være avhengig av jordbruket i Hedmark er i 2014 på 1 617 millioner kroner. Denne industrien utgjør som i 2010, 3 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Ringsaker skiller seg ut som den største kommunen målt i bruttoprodukt.

Sammenlignes beregnet verdiskaping for jordbruksbasert industri med beregningen fra 2010 finner vi at det skal ha vært en reduksjon i verdiskapingen i næringsmiddelindustrien. Dette avspeiler for øvrig ikke utviklingen slik de siste års produksjons- og sysselsettingstall indikerer. Fra 2011 til 2014 har det ifølge SSBs statistikk vært relativ stabil sysselsetting og vekst i bruttoproduksjonsverdien i Hedmark. Det kan virke som endringer i rapporteringsrutiner i meierisektoren er årsak til ulike utviklingsløp mht verdiskaping.

Verdiskapingen i skogbasert industri er estimert til 1 148 millioner kroner. Denne industrien utgjør, som i 2010, 2 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Innenfor skogbasert industri skiller også Ringsaker seg ut som kommunen med høyest verdiskaping målt som bruttoprodukt.

Samlet utgjør verdiskapingen i industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark 2,77 milliarder kroner, eller 4 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Dette er en reduksjon med et prosentpoeng fra 2010. I kommunene Alvdal, Våler, Ringsaker og Sør-Odal utgjør verdiskapingen fra disse 10 prosent eller mer av samlet verdiskaping i kommunen.

Samlet utgjør verdiskapingen i primærnæring og landbruksbasert industri 5,75 milliarder kroner, eller 9,2 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Denne andelen er redusert fra 11 prosent i 2010. For kommunene Våler, Alvdal, Grue, Rendalen og Tolga utgjør verdiskapingen i disse næringene 20 prosent eller mer av samlet verdiskaping i den enkelte kommune. Beregningene omfatter kun verdiskaping på primærnæringsleddet og foredlingsleddet, og ikke verdiskaping knyttet til

tjenesteproduksjon i landbruket så som rådgivnings- og undervisningstjenester eller den omfattende avlsbaserte virksomheten i Hamarregionen (Heidnerklyngen).

I 2012 ble det også gjort ringvirkningsberegninger av landbruket i Hedmark. Relativt små endringer i sysselsettingen mellom år, gjør at disse multiplikatorene kan legges til grunn som grove anslag for landbrukets sysselsettingsmessige betydning for øvrig næringsliv. Multiplikatoren kan være noe for lav. Dette fordi sysselsettingen i landbruket er redusert, samtidig som sysselsettingen i verdikjeden for øvrig har holdt seg relativt stabil.

I landbruket i Hedmark var det ved utgangen av 2014 registrert 4 835 sysselsatte, fordelt på 3 544 i jordbruket og 1 291 i skogbruket. Den akkumulerte sysselsettingseffekt av landbruket i Hedmark anslås å være på om lag 12 900 i 2014. Av dette er i overkant av 8 900 sysselsatte beregnet å være en direkte effekt i verdikjeden, mens snaut 4 000 beregnes å være den indirekte effekten. Hovedtyngden av den indirekte sysselsettingseffekten kommer som følge av en betydelig foredlingsindustri i fylket. 12 900 sysselsatte utgjør 15 prosent av sysselsettingen i fylket.

1 INNLEDNING

Innledningsvis vil vi først presentere formål og problemstillinger for rapporten, og deretter redegjøre for noen overordnede utviklingstrekk i landbruket og de landbruksbaserte verdikjedene i Hedmark. Det metodiske grunnlaget presenteres også. En kartlegging av verdiskaping på basis av primærlandbruket påvirkes av hvilke sektorer som regnes som landbruksbasert næringsvirksomhet, og hvor stor andel av verdiskapingen som er registrert utenfor regionen som beregnes inn. Landbruket inngår som del i verdikjeder med viktige nasjonale- og internasjonale forgreninger.

1.1 Formål og problemstillinger

Hovedformålet med rapporten var å kartlegge verdiskapingen som følge av landbruket i Hedmark samt beregne potensialet for økt verdiskaping denne sektoren. I prosessen er oppdragsgiver kommet til at rapporten bare skal gi en oppdatering av resultater fra NILF-/ØF-rapporten «Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark» fra 2012 (Lien et.al. 2012).

For Hedmark representerer landbruket med tilhørende verdikjeder viktige deler av næringslivet. Primærproduksjonen danner utgangspunkt for verdiskaping i foredlingsindustri og landbruksbaserte tjenester, som gjennom tilleggsnæringene er knyttet til gårdsbrukene. I denne rapporten estimeres verdiskapingen i primærleddet med grunnlag i faktisk aktivitet og foredlingsindustri som antas å være avhengig av lokalt råstoff. Dette sammenholdes mot fylkesfordelt nasjonalregnskap.

Ved siden av å kartlegge foreliggende verdiskaping/sysselsetting, kan denne rapporten også være et kunnskapsbidrag[1] i forhold til oppfølging av bioøkonomistrategier regionalt og nasjonalt. Rapporten gir et kunnskapsgrunnlag for utviklingen av eksisterende og ny aktivitet innenfor bioøkonomien. Selv med en gradvis innfasing av ny, biobasert foredlingsindustri legger OECD til grunn at det vil oppstå økt knapphet i tilgangen på biomasse for eksisterende og ny foredlingsindustri. I Norge har rapporten «Grønn konkurransekraft» pekt på tilgangen på biomasse som en kritisk faktor for å styrke bioøkonomien. Det identifiseres et behov for å «stimulere etterspørsel etter biomasse fra norsk skog» og styrke tilgangen til biobaserte råvarer

[1] Denne rapporten alene gir ikke et dekkende bilde av verdiskaping og sysselsetting av det man kan omtale som bioøkonominæringen i Hedmark, da dette arbeidet er avgrenset til landbruk og foredlingsindustri som kan sies å være avhengig av landbruket i fylket.

og produkter. Avansert ny bioraffinering forutsetter at det eksisterer stabil og kostnadseffektiv tilgang til bioråstoff.

1.2 Landbruksnæringen i Hedmark og i Norge

Landbruket i Hedmark representer en høy andel av samlet verdiskaping og sysselsetting i fylket. Jordbruket og skogbruket i Hedmark sysselsatte om lag 4 800 i 2014. I følge nasjonalregnskapstall for 2014 var produksjonsverdien for primærnæringene i Hedmark på 5,6 milliarder kroner, vareinnsatsen på 3 milliarder kroner og verdiskapingen, målt i bruttoprodukt, på 2,7 milliarder kroner, som utgjør 14 prosent av samlet verdiskaping i disse næringene for landet.

Som et av få fylker i Norge har Hedmark næringsvirksomhet i samtlige ledd av verdikjeden fra primærproduksjon til sluttbruker. Det er en omfattende primærproduksjon, viktige anlegg for foredling av mat og skogråstoff, og omfattende FoU-virksomhet. Til det siste kan her nevnes Norsk Landbruksrådgivnings avdeling Innlandet/forsøksringer og bedriftene Norsvin, Graminor, Geno, Tyr og Skogfrøverket. Videre er det flere aktører innen bioøkonomi i Hamarregionen (Biokapital, Biobank, Geninova og Spermvital) med betydelig FoU-aktivitet. Det er også spesialiserte undervisningstilbud innen skogbruk og jordbruk som antakeligvis ikke hadde eksistert uten den sterke posisjonen landbruket har i fylket. Undervisningstilbudet er på høgskolenivå lokalisert på Blæstad og Evenstad og på videregående skoles nivå på Jønsberg, Sønsterud og Storsteigen. Samlet representerer verdikjedene som springer ut av fylkets landbruk en betydelig økonomisk sektor, med store ringvirkninger for sysselsetting i fylket.

Landbruksnæringene har de siste tyve årene gjennomgått store omveltninger, hvor justerte rammevilkår og høy produktivitetsvekst har endret grunnlaget for landbruksproduksjon i mange regioner. I primærleddet har økt produktivitet og stabil etterspørsel etter primærprodukter ført til at produksjonen konsentreres om produsenter. Omlegging til mer effektive driftsformer og oppgradering av utstyrsparken har ført til at primærproduksjonen samlet sett krever mindre arbeidsinnsats enn tidligere.[2] På nasjonalt nivå er det beregnet at antall ukesverk i primærlandbruket har falt fra om lag 250 millioner i 1985 til i underkant av 100 millioner ukesverk i 2015. Redusert arbeidskraftsbehov fører igjen til at større deler av inntektsgrunnlaget for primærprodusentene hentes fra andre næringer, enten i form av tilleggsnæringer ved gårdsbrukene eller annen lønnsinntekt.

Produktivitetsveksten som observeres på 2000-tallet er del av en langvarig omstilling i primærlandbruket. Tross fallende sysselsetting, øker verdiskapingen i næringen. Verdiskaping – her uttrykt som bruttoprodukt – har vokst de siste tiårene, og siden 2003 har verdiskapingen i landbruket økt med om lag 22 prosent. I Figur 1 er utvikling i arbeidskraftsproduktivitet i landbruksnæringene sammenlignet med tilsvarende i fastlandsindustrien. Grunnlaget for figuren

[2] Agnar Hegrenes, *Produktivitetsutvikling I Norsk Jordbruk 1990-2009* (NILF. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, 2010).

er bruttoprodukt i millioner kroner (faste 2005 priser) og anvendte ukesverk i næringene. Industrien hadde i 1985 et vesentlig høyere bruttoprodukt per ukesverk enn landbruket, men i tredveårsperioden fra 1985 til 2015 har landbruket hatt langt kraftigere produktivitetsvekst. Som det fremgår av figuren har bruttoproduktet per ukesverk økt med en faktor på 3,5 i landbruket, mens øvrig industri har økt med en faktor på 1,5.

Figur 1 Bruttoprodukt per ukeverk i jordbruk og skogbruk og øvrig industri. Norge (Indeks 1985=100).

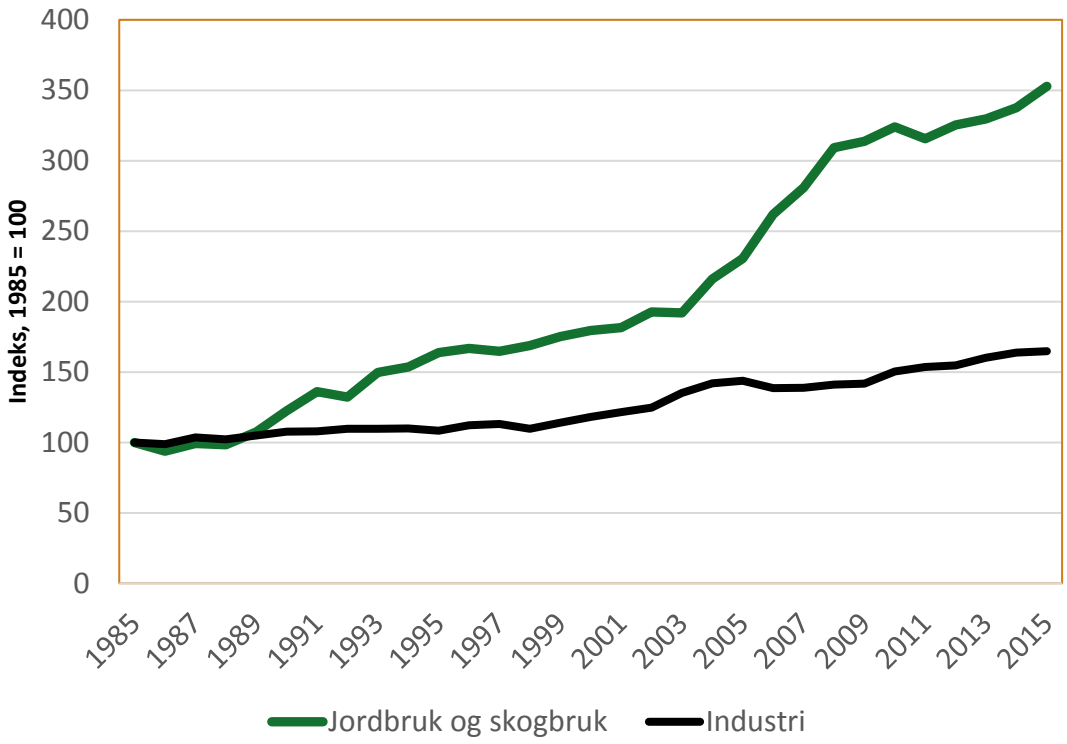

Kilde: SSB/Østlandsforskning, nasjonalregnskapsoppgaver bruttoprodukt fordelt på næringsgrupper 1985-2010 og timesverk i næringsgrupper.

Innlandslandbruket (Hedmark og Oppland) følger langt på vei utviklingen i landet for øvrig, men nedgangen i sysselsetting er noe lavere enn for landet som helhet.

Antallet jordbruksbedrifter i Norge er redusert og var i 2006 i overkant av 50 000. Utviklingen har fortsatt, og i 2014 registrerte SSB drøyt 43 000 jordbruksbedrifter.

I tillegg tegnes det noen mønster for landet; andel brukere[3] uten positiv næringsinntekt og brukere med næringsinntekt fra 400 000 kroner og mer øker, andel brukere med positiv men lav næringsinntekt fra gårdsdriften reduseres (opp til 250 000) og andel brukere med middels næringsinntekt holdes stabil i perioden 2006-2014. Utviklingstrekkene er litt de samme i Hedmark. I perioden fra 2006-2014 har andelen brukere av totalt antall brukere i Hedmark uten næringsinntekt økt fra 28 til 30 prosent. Størst andel brukere er i kategorien 1-249 999 kroner i

[3] Den personen som er hovedansvarlig for drifta av en jordbruksbedrift (innehaveren). Om statistikken; kilde: https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/binfo/aar/2017-02-14?fane=om#content

næringsinntekt. Denne gruppen er redusert til 42 prosent (fra 55 prosent). Andelen brukere med inntekt på over 400 000 hadde økt fra 6 prosent til 16 prosent.

Figur 2 Andel brukere i Hedmark etter samlet næringsinntekt fra gårdsdriften.

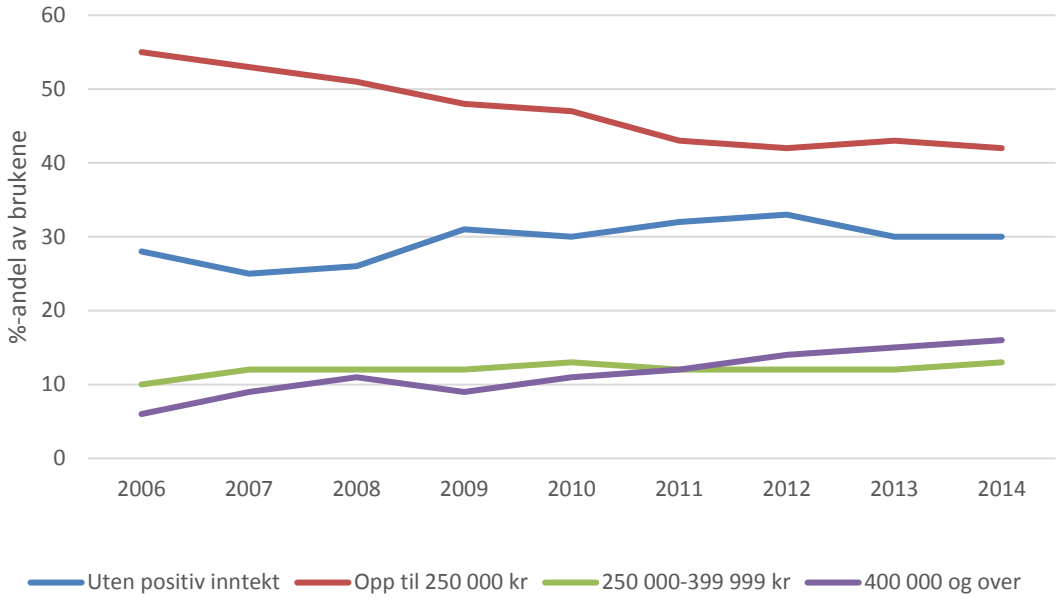

Kilde: SSB og bearbeidet av Østlandsforskning

Produktivitetsveksten har også ført til vekst blant jordbruksbedriftene med høy omsetning. Den mest direkte indikatoren på økte produksjonsvolumer finner vi i oppgaver over bruk av leiejord. I 2013 oppga 62 prosent av jordbruksbedriftene nasjonalt å ha leid arealer. Det har også foregått en sterk konsentrasjon innenfor viktige produktområder. Gjennom 2000-tallet har antallet melkebesetninger i jordbruket blitt halvert fra i overkant av 20 000 til i underkant av 10 000.[4]

Økt produktivitet og mer konsentrert produksjon i primærlandbruket endrer viktige rammebetingelser for en kartlegging av verdiskaping i landbruksbaserte næringer. En forståelse av landbruksnæringenes samlede bidrag til verdiskapingen forutsetter derfor metodiske grep og tilnærminger som fanger opp et bredt spekter av aktiviteter knyttet til primærproduksjonen.

1.3 Metode og datagrunnlag

Tradisjonelt har data fra jordbrukstellingene og strukturstatistikken gitt presist underlag for å kartlegge aktiviteten i landbruket, og foredlingsaktiviteten har funnet sted i presist avgrensede industrigrener. En sterk produktivitetsvekt i primærlandbruket har ført til at viktige deler av verdiskapingen ikke fanges inn ved en slik fremgangsmåte. Som følge av høy produktivitetsvekst konsentreres produksjon om færre driftsenheter, og inntekter fra tilleggsnæringer utgjør en større andel av inntektsgrunnlaget på de enkelte gårdsbrukene. En stor del av verdiskapingen finner

[4] Landbruksdirektoratet 2015 *Leiejord – avgjørende for økt matproduksjon*, Rapport nr 27, side 26.

også sted i industrien, og konsolidering av virksomheten der gjør det krevende å fordele verdiskapingen til ulike fylker og regioner.

Her gis en kort redegjørelse for datagrunnlag og metode. I vedlegg 1 er det gitt en mer detaljert redegjørelse for metode og datagrunnlag. Siden dette bl.a. er en oppdatering av analysen fra 2010 (Lien et.al 2012 og Lerfald et al. 2012) er sammenlignbarhet vektlagt.

Det er et omfattende datagrunnlag som ligger til grunn for dette arbeidet. Data fra driftsgranskingene er sentralt og publiseres årlig i desember for foregående år. Arbeidet med denne utredningen og analysene er gjennomført høsten 2016. Driftsgranskingene for 2014 (Haukås 2015) var dermed nyeste datagrunnlag som forelå og 2014 er således året som er lagt til grunn.

1.3.1 Primærproduksjon

I nasjonalregnskapet og i regnskap med basis i nasjonalregnskapet, blir bruttoprodukt benyttet som uttrykk for verdiskaping. Bruttoprodukt er verdien av produserte varer og tjenester minus vareinnsatsen. Kapitalslit (avskrivninger) er ikke trukket fra. Produktstøtte, for eksempel prisstøtte, er med i bruttoproduktet, men ikke støtte som ikke kan relateres direkte til et produkt.

I jordbruket er det flere støtteordninger som ikke er avhengige av produsert mengde. Slike tilskudd vil ikke bli regnet med i verdiskapingen i nasjonalregnskapet. De er likevel viktige for inntektene i jordbruket og for inntektsvirkningen i andre næringer. En kan også argumentere med at overføringene til jordbruket er betaling for produksjon av fellesgoder, slik at en kan se på omfanget av overføringene som et mål på hvordan samfunnet verdsetter produksjonen av fellesgoder rent økonomisk. I modellen for utregning av verdiskaping i jordbruket har vi valgt å ta med alle støtteordningene, og avviker derfor fra beregningene i nasjonalregnskapet.

Verdiskaping og sysselsetting er beregnet på kommunenivå. I disse beregningene inngår tradisjonell produksjon av jord- og hagebruksvarer, inkludert veksthusproduksjon, pelsdyr og birøkt.

Utgangspunktet for beregningene for jordbruket er dyretall og arealtall for 2014.

Beregningene for 2014 er i hovedsak gjennomført etter samme metode som beregningene for 2010, men det er gjort enkelte endringer i estimatene for 2010 for at materialet skal være sammenlignbart. I tillegg er tallene fra 2010 inflasjonsjustert. Endringer i metode og estimater fra 2010 er nærmere beskrevet i vedlegg 1.

Beregningen av verdiskapingen i primærskogbruket tar utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås (SSB) totalregnskap for skogbruk og tjenester tilknyttet skogbruk. Tilsvarende ble benyttet for beregning av verdiskaping i Hedmark (Lien m.fl. 2012). Bruttoproduktet benyttes som uttrykk for verdiskaping. Som for jordbruk er tallene fra 2010 inflasjonsjustert.

1.3.2 Tilleggsnæringer

I driftsgranskingene for jord- og skogbruk blir tilleggsnæring definert som «næringsvirksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk med basis i ressursene på bruket». For tilleggsnæring er det ikke regulær offentlig statistikk som inneholder data om type tilleggsnæring, omfang og hvor mange som driver (frekvens). Verdiskapingsberegningen for tilleggsnæring blir derfor usikker sammenlignet med jordbruket.

For å kunne si noe om verdiskapingen fra ulike typer tilleggsnæring, er det i senere beregninger brukt en annen metode enn den som ble brukt av Lien mfl. (2012) og Lerfald mfl. (2012). Det er tatt utgangspunkt i frekvensen for ulike kategorier tilleggsnæringer på kommunenivå fra landbrukstellinga i 2009/2010 fra SSB, korrigert for nedgang i antall bruk. Frekvensen er så koblet med økonomiske data og data for sysselsetting fra driftsgranskingene for de samme kategoriene av tilleggsnæring.

Metoden for beregning av verdiskaping fra landbruksbaserte tilleggsnæringer som blir brukt for Hedmark for 2014, er også brukt ved verdiskapingsberegninger for Buskerud[5], Telemark[6], Hordaland[7], Sogn og Fjordane[8] og Rogaland[9], og resultatene kan derfor sammenlignes med beregningene fra disse fylkene.

Beregningene av verdiskaping i landbruksbaserte tilleggsnæringer er basert på frekvenstall fra Landbrukstellingen 2009/2010 (SSB 2012) korrigert for nedgang i antall bruk (SSB statistikkbanken (b) og økonomidata fra bruk som er med i driftsgranskingene til NIBIO. Metode og datagrunnlag er nærmere omtalt vedlegg 1.

Datagrunnlaget for tilleggsnæringene er mangelfullt sammenliknet med jordbruket. Det gjør at beregningene av verdiskaping og sysselsetting for landbruksbasert tilleggsnæring er mer usikre enn for jordbruket. På kommunenivå vil beregningene være mer usikre enn på fylkesnivå, men de bør likevel kunne gi et godt bilde av hvor viktige tilleggsnæringene er.

Grensegangen mellom tilleggsnæring og tradisjonelt jord- og skogbruk kan være uklar. For eksempel for vedproduksjon er verdien av trevirket med i skogbruket, mens merverdien ved foredling til ved kommer som tilleggsnæring. Produksjon av juletre og pyntegrønt er definert som tilleggsnæring i landbruktellinga, men blir også regnet som en del av skogbruket. Her kan derfor noe av verdiskapinga også bli regnet både som tilleggsnæring og som skogbruk, men dette vil ha liten betydning for resultatene.

[5] Knutsen mfl. 2013b.
[6] Knutsen mfl. 2013a.
[7] Knutsen mfl. 2015 a.
[8] Knutsen mfl. 2015b.
[9] Knutsen mfl. 2016.

1.3.3 Verdiskaping landbruksbasert industri

Det er ikke gjennomført en analyse av råvarestrømmen med sikte på kartlegging av lokal videreforedling og foredling i øvrige fylker. Vurdering av hvilke deler av foredlingsindustrien som er avhengig av lokalt råstoff, er basert på følgende for hhv jord- og skogråvarer; Høyt produksjonsvolum har vært avgjørende for lokaliseringen av videreforedlingsindustrien. En kan derfor hevde at det er en gjensidig avhengighet mellom jord- og skogbruksproduksjonen og foredlingsindustrien i Hedmark.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk sammen med data fra fylkesfordelt nasjonalregnskap ligger til grunn for vår analyse av verdiskaping i landbruksbasert industri.

Det gjøres oppmerksom på at samlet verdiskaping er underestimert fordi aktiviteten (her sysselsetting) som vi har definert som landbruksavhengig inkluderer kun landbruksbasert industri avgrenset til videreforedlingsindustri, det vil si næringsmiddelindustri, trelast- og trevareindustri og papir- og papirvareindustri. Det innebærer at verdiskaping innenfor annen landbruksbasert virksomhet som også kan sies å være avhengig av lokalt landbruk ikke inngår i disse estimatene. Dette omfatter bl.a. leverandørindustri og tjenesteytende næringer slik som f.eks. landbruksrådgivning. FoU-virksomhet og undervisning er heller ikke inkludert. Det samme gjelder verdiskaping innenfor virksomheter som Geno og Norsvin.

1.3.4 Verdiskaping fylkesfordelt nasjonalregnskap

Verdiskapinga er også presentert med utgangspunkt i fylkesfordelt nasjonalregnskap (bruttoproduktet). Fylkesfordelte nasjonalregnskap for jordbruk og skogbruk med tilhørende næringer for årene 2011-2014 er lagt til grunn. Det er gjennomført en revisjon av fylkesfordelte nasjonalregnskapstall, og det ble med det fra 2011 innført en ny standard[10]. Det betyr at fylkesfordelte nasjonalregnskapstall fra 2011 ikke er sammenlignbare med tidligere tall. I denne delen av rapporten er det dermed kun mulig å sammenligne 2011 og framover. Data er spesialbestilt fra SSB.

Sum jordbruksnæring utgjør her følgende næringer:

- Jordbruk
- Tilhørende næringer
    - Produksjon, bearbeiding og konservering av kjøtt og kjøttvarer
    - Produksjon og konservering av frukt og grønnsaker
    - Produksjon av vegetabilske og animalske oljer
    - Produksjon av meierivarer og iskrem
    - Produksjon av kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter
    - Produksjon av bakeri- og pastavarer
    - Produksjon av andre næringsmidler

[10] http://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/revisjon-av-fylkesfordelte-tall-fnr

- Produksjon av fôrvarer

Sum skogbruksnæring utgjør her følgende næringer:

- Skogbruk
- Trelast og trevarer
- Papir- og papirvarer

2 JORDBRUK OG JORDBRUKSBASERT INDUSTRI– VERDISKAPING OG SYSSELSETTING

2.1 Utviklingstrekk i jordbruket

2.1.1 Jordbruksbedrifter, jordbruksareal og bruksstørrelse

Den mest grunnleggende ressursen for landbruk er produktivt landareal. Det samlede landarealet er på om lag 304 tusen km^2 for fastlands-Norge og 26 tusen km^2 for Hedmark. I Hedmark er 1 046 km^2 dyrket mark, noe som utgjør 4 prosent av landarealet i fylket. På lands-basis er 3 prosent av landarealet dyrka jordbruksareal (BJF 2016). Tabell 1 viser antall dekar jordbruksareal i drift, antall jordbruksbedrifter og landbrukseiendommer i Hedmark og i landet totalt i 2014 i tillegg til folketallet 1. januar 2014.

Vi ser at Hedmark har over 10 prosent av produktivt jordbruksareal i Norge, men under 4 prosent av befolkningen, noe som tilsier en betydelig eksport av ulike landbruksbaserte matvarer ut av regionen. Videre har Hedmark 8 prosent av alle jordbruksbedrifter og 9 prosent av alle landbrukseiendommer i Norge.

Tabell 1 Antall dekar jordbruksareal, antall jordbruksbedrifter, totalt antall landbrukseiendommer og folketall. 2014

	Antall dekar jordbruks-areal i drift (km^2), 2014	Antall jordbruks-bedrifter, 2014	Totalt antall landbrukseien-dommer, 2014	Folketall per 1.1.2014
Landet	9 868	43 022	185 732	5 109 056
Hedmark	1 046	3 428	16 245	194 433
Andel av landet 2014, %	10,6	8,0	8,7	3,8
Andel av landet 2010, %	10,5	8,0	9,0	3,9

Kilder: Budsjettnemnda for jordbruket, Resultatkontrollen 2016, SSB Statistikkbanken tabell 05803, 01222 og 07057

Antall landbrukseiendommer er relativt stabilt over tid mens antall jordbruksbedrifter som søker om produksjonstilskudd i jordbruket, har blitt redusert fra 2010 til 2014. Ser vi på antall som søker arealtilskudd de to årene, så har nedgangen i antall søkere i gjennomsnitt vært på 2,3 prosent årlig for Hedmark, mens den for landet var 2,0 prosent årlig i samme periode. På kommunenivå i Hedmark har den årlige prosentvise nedgangen i antallet jordbruksbedrifter som søker produksjonstilskudd vært minst i Tolga (0,2 prosent) og Folldal (0,6 prosent) mens den har

vært størst i Engerdal (6,6 prosent) og Eidskog (6,2 prosent) (jfr. Figur 4). For Hedmark var den totale nedgangen i antall jordbruksbedrifter som søker produksjonstilskudd, på 8,9 prosent i perioden fra 2010 til 2014.

Tabell 2 viser at sum jordbruksareal i drift i Hedmark har blitt redusert med 41 700 dekar fra 2000 til 2014. I 2014 er Hedmark det eneste fylket som har mer en 1 millioner dekar jordbruksareal i drift. Jordbruksarealet i Hedmark sin andel av hele landet ligger tilnærmet fast i perioden, noe som tyder på lik arealutvikling i Hedmark som i resten av landet. Ved tolkingen av tallene må det imidlertid her tas hensyn til digitalisering av kart og ny oppmåling de siste årene. Dette har gitt mer korrekte kart, og det viser seg at tallene tidligere har vært noe høye.

Ser en på de enkelte vekstgruppene, ser det ut til at det fulldyrka arealet går ned i hele perioden, spesielt den delen som brukes til åker og hage. Annen eng og beite har økt noe i hele perioden, noe som blant annet skyldes økte tilskudd til beiting.

Tabell 2 Utviklingen i arealer i Hedmark, 1000 dekar og prosent av landet

Hedmark	2000	2005	2010	**2014**	2015
Åker og hage	697,4	667,7	637,1	**604,0**	601
Prosent av landet	17,5	17,5	18,0	**18,2**	18
Fulldyrka eng og beite	336,9	344,5	352,3	**372,6**	371
Prosent av landet	6,9	7,1	7,4	**7,8**	8
Fulldyrka i alt	1 034,3	1 012,2	989,5	**976,6**	972
Prosent av landet	11,7	11,7	11,9	**12,0**	12
Annen eng og beite	53,9	59,4	67,0	**69,8**	70
Prosent av landet	3,4	3,5	3,8	**4,0**	4
Jordbruksareal i drift i alt	1 088,1	1 071,6	1 056,5	**1 046,4**	1 042
Prosent av landet	10,4	10,3	10,5	**10,6**	11

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket, Resultatkontrollen 2016

Jordbruksareal i drift i Norge er redusert fra 10,06 millioner dekar i 2010 til 9,868 millioner dekar i 2014, tilsvarende en gjennomsnittlig årlig nedgang på 0,5 prosent. I Hedmark var det i 2010 1,057 millioner dekar jordbruksareal. Det var redusert til 1,046 millioner dekar i 2014, som tilsvarer en gjennomsnittlig årlig nedgang på 0,2 prosent.

I figur 3 gis en oversikt over areal i drift kommuner i Hedmark (venstre) og kommuner i Hedmark med hhv. en økning og en nedgang i jordbruksareal fra 2010 til 2014.

Figur 3 Areal i drift 2014 (venstre) og kommuner med hhv økning og nedgang i jordbruksareal 2010-2014. Kommuner i Hedmark.

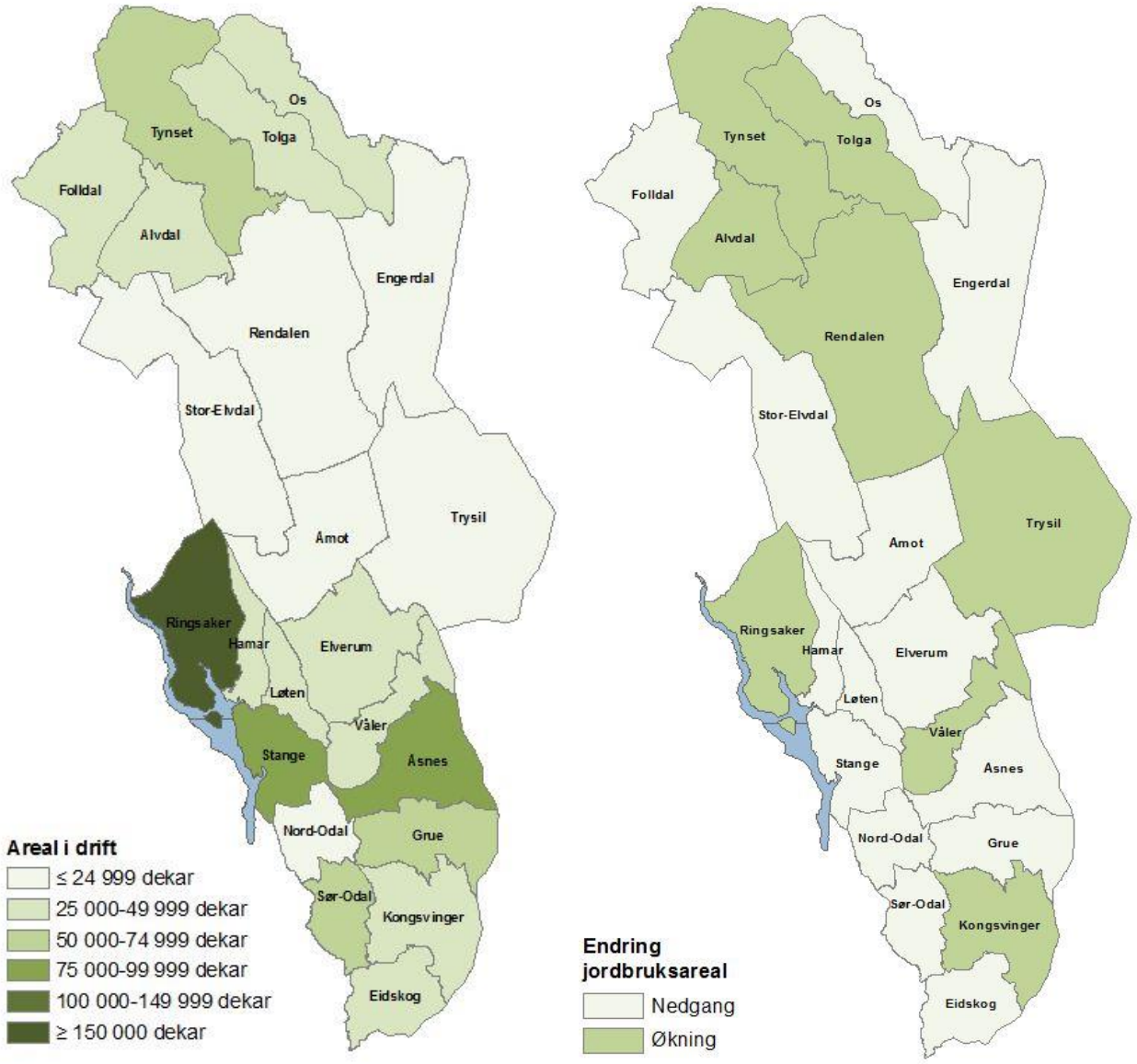

Figur 4 Jordbruksbedrifter i kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende antall i 2014

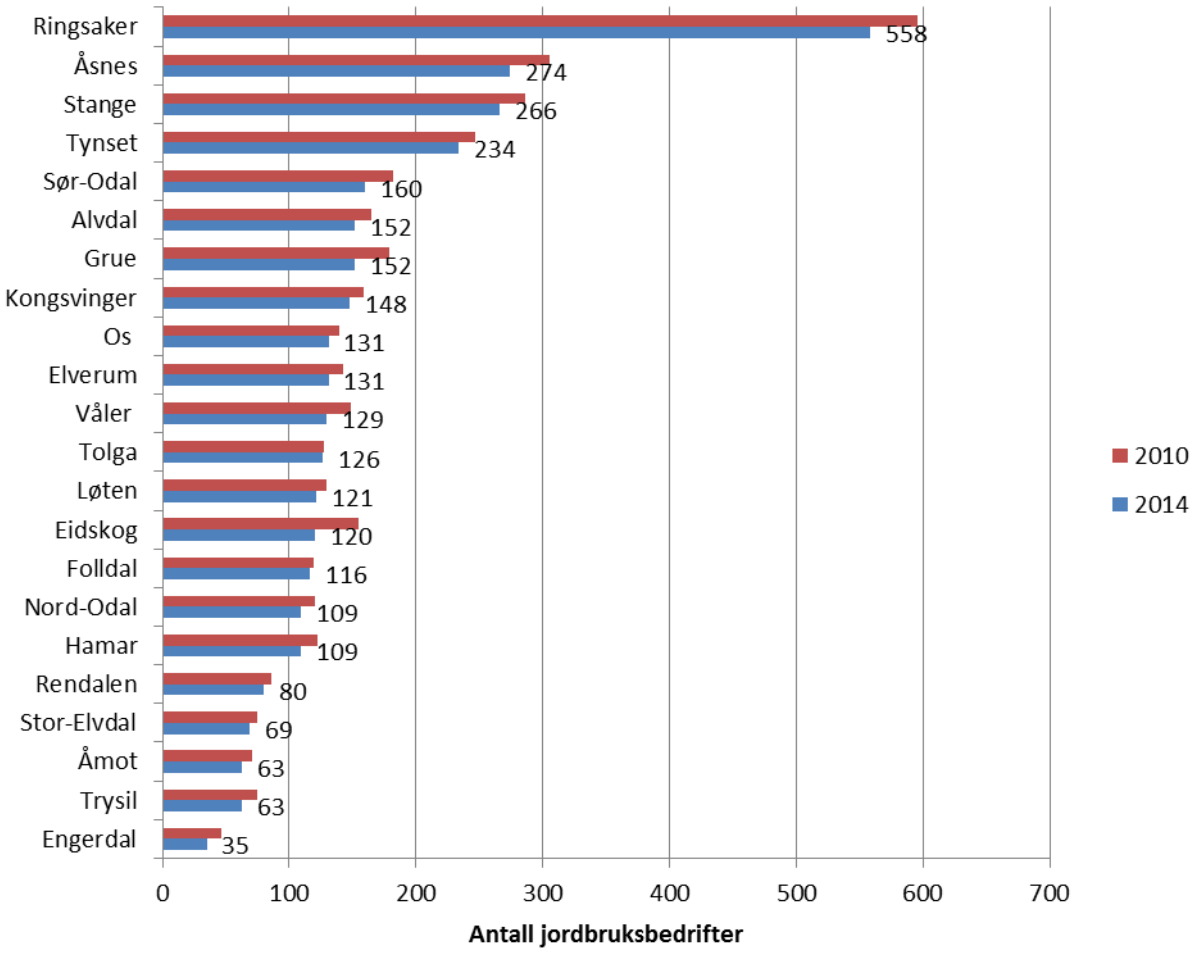

Kilde: Landbruksdirektoratet PT-910

Det er 6 kommuner i Hedmark i 2014 som har mer enn 50 000 dekar jordbruksareal i drift (Ringsaker, Åsnes, Stange, Grue, Tynset og Sør-Odal), og disse står for nesten 53 prosent av fylkets totale jordbruksareal. Bare tre kommuner har en økning i arealet som overstiger 1 prosent årlig fra 2010 til 2014, Kongsvinger, Rendalen og Våler. Årlig nedgang i areal har vært størst i Engerdal (4,4 prosent) og Nord-Odal (3,1 prosent) (jfr. Figur 5).

Figur 5 Jordbruksareal i drift (i dekar) i kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende areal i 2014

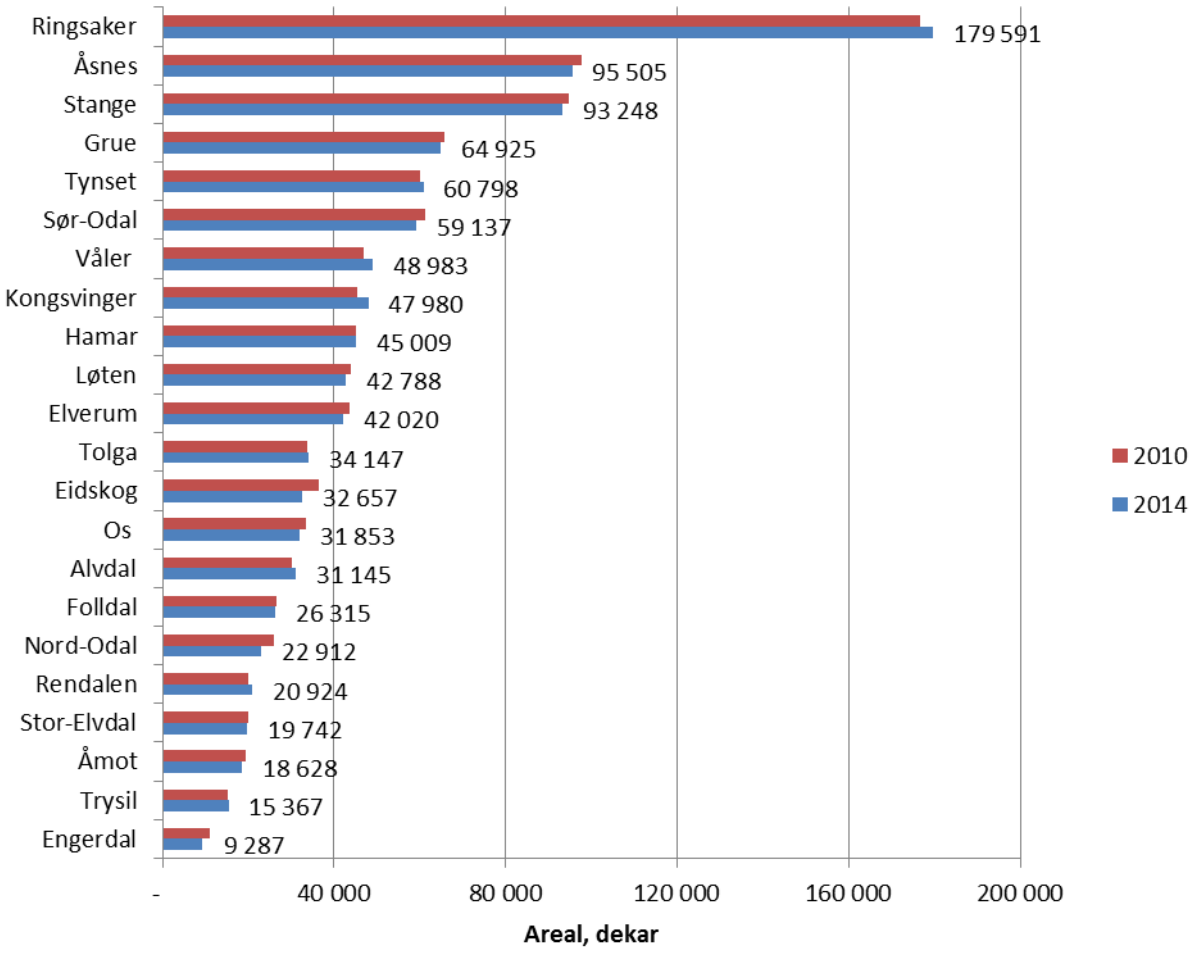

Kilde: Landbruksdirektoratet PT-910

Som følge av færre jordbruksbedrifter på omlag samme jordbruksareal, har jordbruksarealet per bruk økt i de fleste kommunene i Hedmark i perioden 2010 til 2014 (Figur 6). For landet under ett har dekar jordbruksareal i drift økt fra 219 dekar per jordbruksbedrift i 2010 til 233 dekar per jordbruksbedrift i 2014, tilsvarende en gjennomsnittlig økning på 1,6 prosent per år. For Hedmark fylke har jordbruksareal i drift per jordbruksbedrift økt fra 287 dekar i 2010 til 312 dekar i 2014, som utgjør i gjennomsnitt 6,3 dekar økning per jordbruksbedrift per år eller 2,1 prosent per år. I perioden 1999 til 2010 var gjennomsnittlig årlig vekst på 4,1 prosent. Veksten har altså vært noe mindre de siste årene.

På kommunenivå har arealøkningen per bruk i prosent per år vært størst i Våler (4,8 prosent), Eidskog (3,8 prosent) og Grue (3,8 prosent). I Nord-Odal gikk arealet ned med 7 dekar per bruk, det tilsvarer en årlig prosentvis nedgang på 0,8 prosent.

Figur 6 Dekar jordbruksareal i drift per jordbruksbedrift i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014

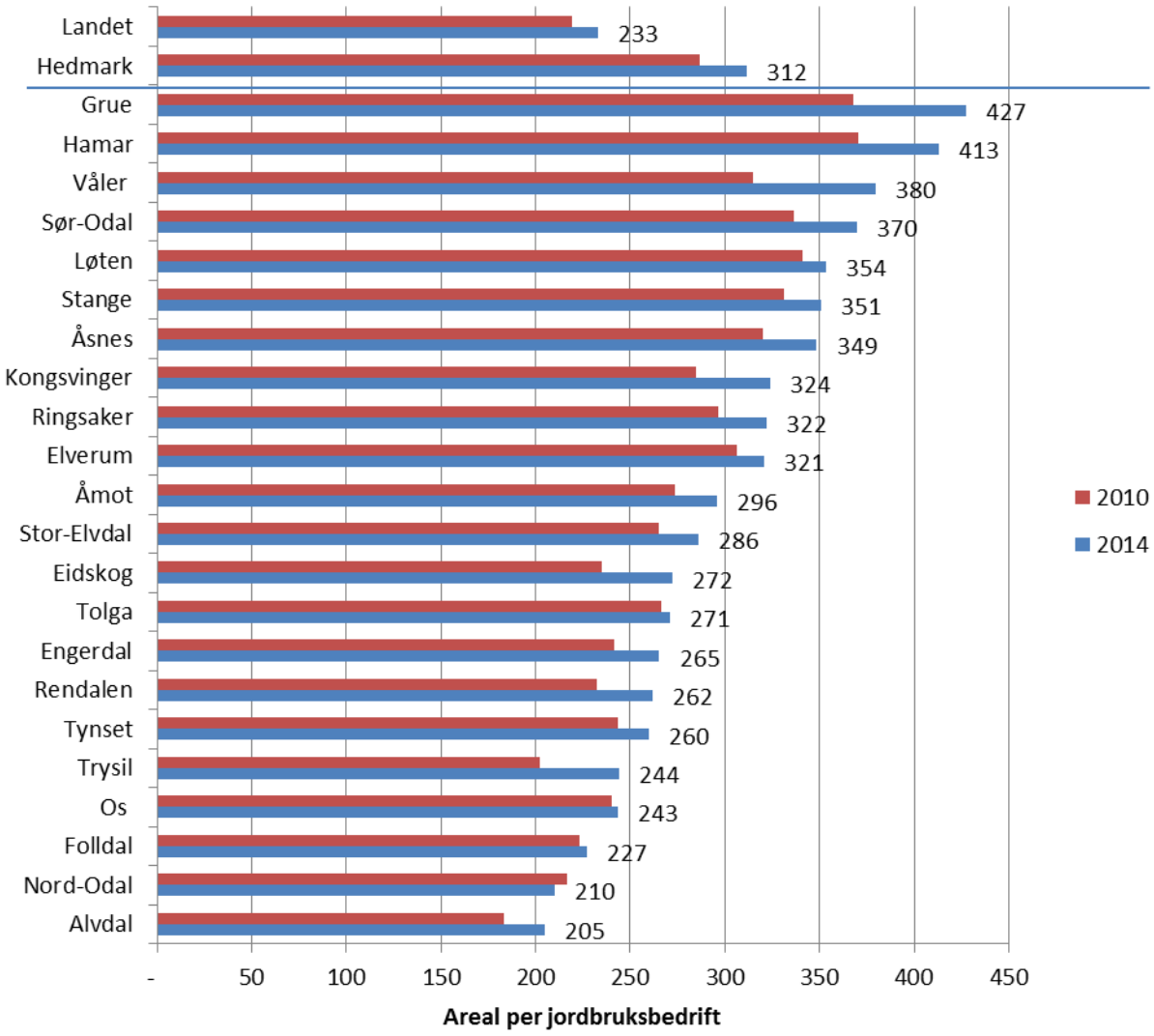

Kilde: Egne beregninger basert på Landbruksdirektoratet PT-910

2.1.2 Planteproduksjon: dekar per jordbruksbedrift

Korn

For landet sett under ett i perioden 2010 til 2014, har kornareal gått opp fra 168 til 181 dekar per jordbruksbedrift med korn, en gjennomsnittlig økning på 2,6 prosent per år (Figur 7). I Hedmark i samme periode har økningen vært noe større, fra 284 til 324 dekar kornareal per jordbruksbedrift, tilsvarende en årlig økning på 3,4 prosent per år. Kommuner med størst kornareal per jordbruksbedrift er Hamar, Grue og Våler, mens de mindre kornbrukene finnes i kommunene nord i fylket. I Trysil og Folldal var det kornproduksjon i 2010, men i disse to kommunene er det ikke registrert areal til kornproduksjon i 2014.

Figur 7 Dekar kornareal per jordbruksbedrift med korn i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014. Kommuner uten kornareal i 2014 er utelatt fra figuren

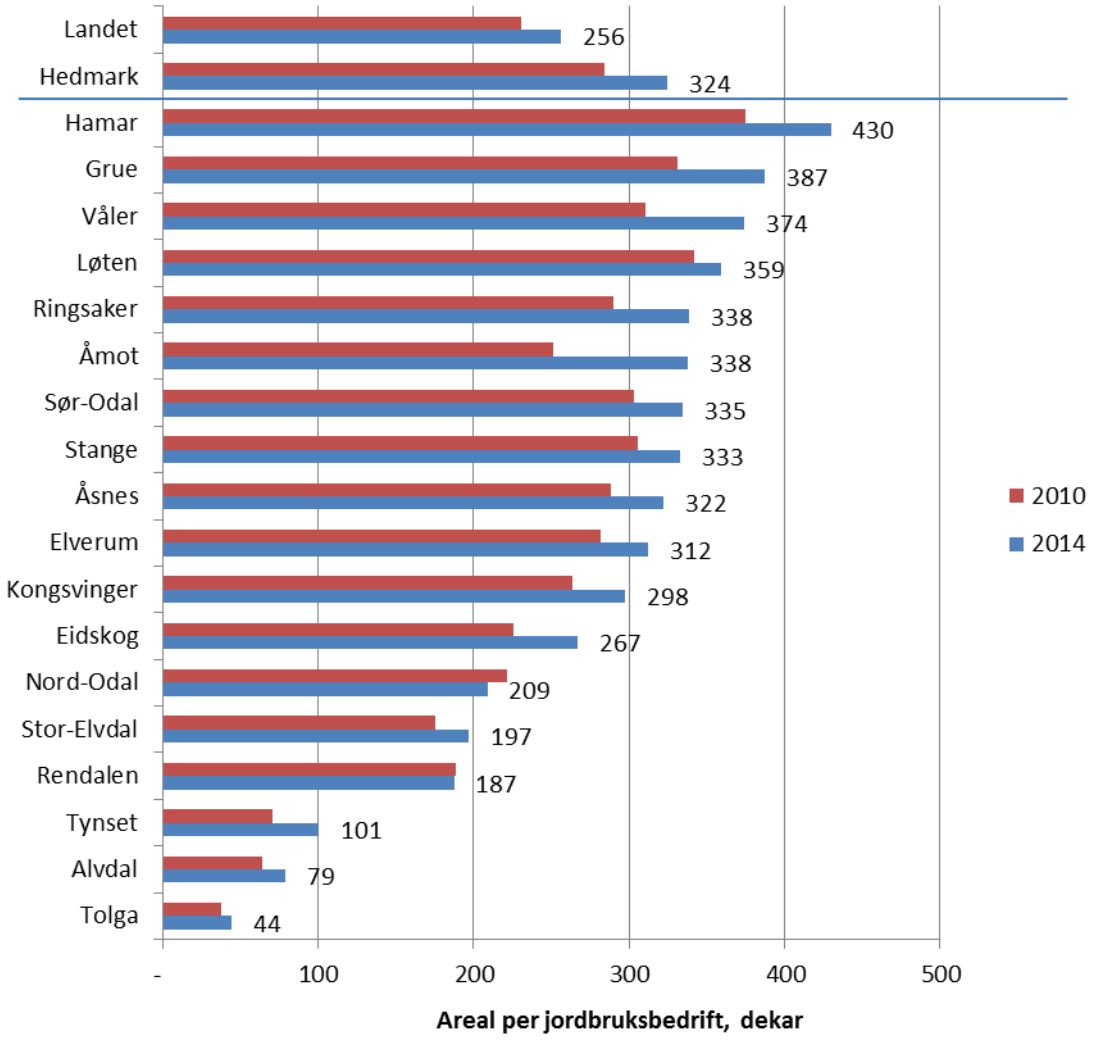

Kilde: Egne beregninger basert på Landbruksdirektoratet PT-912

Potet

Potetareal per jordbruksbedrift med potet i Norge var i 2010 48 dekar og i 2014 60 dekar (Figur 8). I Hedmark var det i gjennomsnitt i 2010 113 dekar potetareal per jordbruksbedrift og i 2014 137 dekar. Det betyr at den prosentvise økning i potetareal per jordbruksbedrift per år var 5,8 prosent i Norge og 4,8 prosent i Hedmark. Rendalen og Åmot er kommunene i Hedmark med størst gjennomsnittlig potetareal per jordbruksbedrift.

Figur 8 Dekar potetareal per jordbruksbedrift med poteter i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014. Kommuner med potetareal mindre enn 10 dekar per jordbruksbedrift i gjennomsnitt er utelatt i figuren

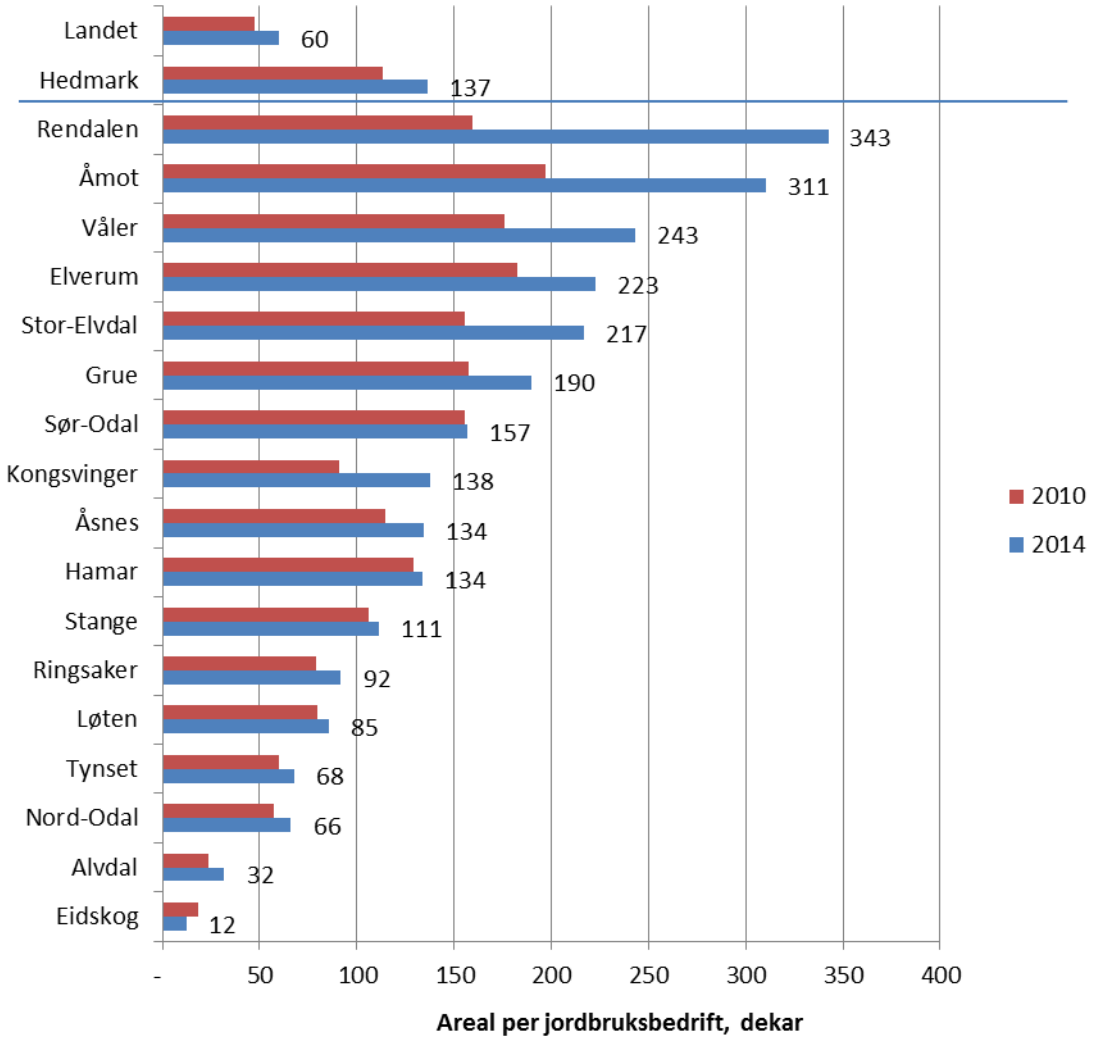

Kilde: Egne beregninger basert på Landbruksdirektoratet PT-912

Grønnsaker

Når det gjelder produksjon av grønnsaker på friland står Stange og Hamar (til sammen 4 320 dekar) for over 2/3 av Hedmarks totale areal av grønnsaker på friland (til sammen 6 305 dekar) i 2010. Gjennomsnittlig areal for bruk med grønnsaker på friland i 2014 i Hamar var 229 dekar og i Stange 132 dekar per jordbruksbedrift, mens tilsvarende tall i 2010 var henholdsvis 227 og 100 dekar per jordbruksbedrift.

Grovfôr

I Hedmark utgjør arealet som brukes til grovfôrproduksjon 44 prosent av jordbruksarealet. I 2014 ble det dyrket grovfôr på nær 0,459 millioner dekar. I Hedmark har grovfôrareal per bruk som har grovfôr, økt fra 197 dekar i 2010 til 217 dekar i 2014. Det tilsvarer en gjennomsnittlig økning

på 2,5 prosent per år. For landet som helhet har økningen vært noe mindre, 1,7 prosent årlig økning. I gjennomsnitt var grovfôrarealet på landsbasis 210 dekar i 2014.

Størst grovfôrareal per jordbruksbedrift finner vi i Tolga, Engerdal, Stor-Elvdal og Tynset, men hele 11 kommuner har et gjennomsnittsareal per enhet over 200 dekar.

Figur 9 Dekar grovfôr per jordbruksbedrift med grovfôr i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert kommunevis etter avtakende bruksstørrelse i 2014.

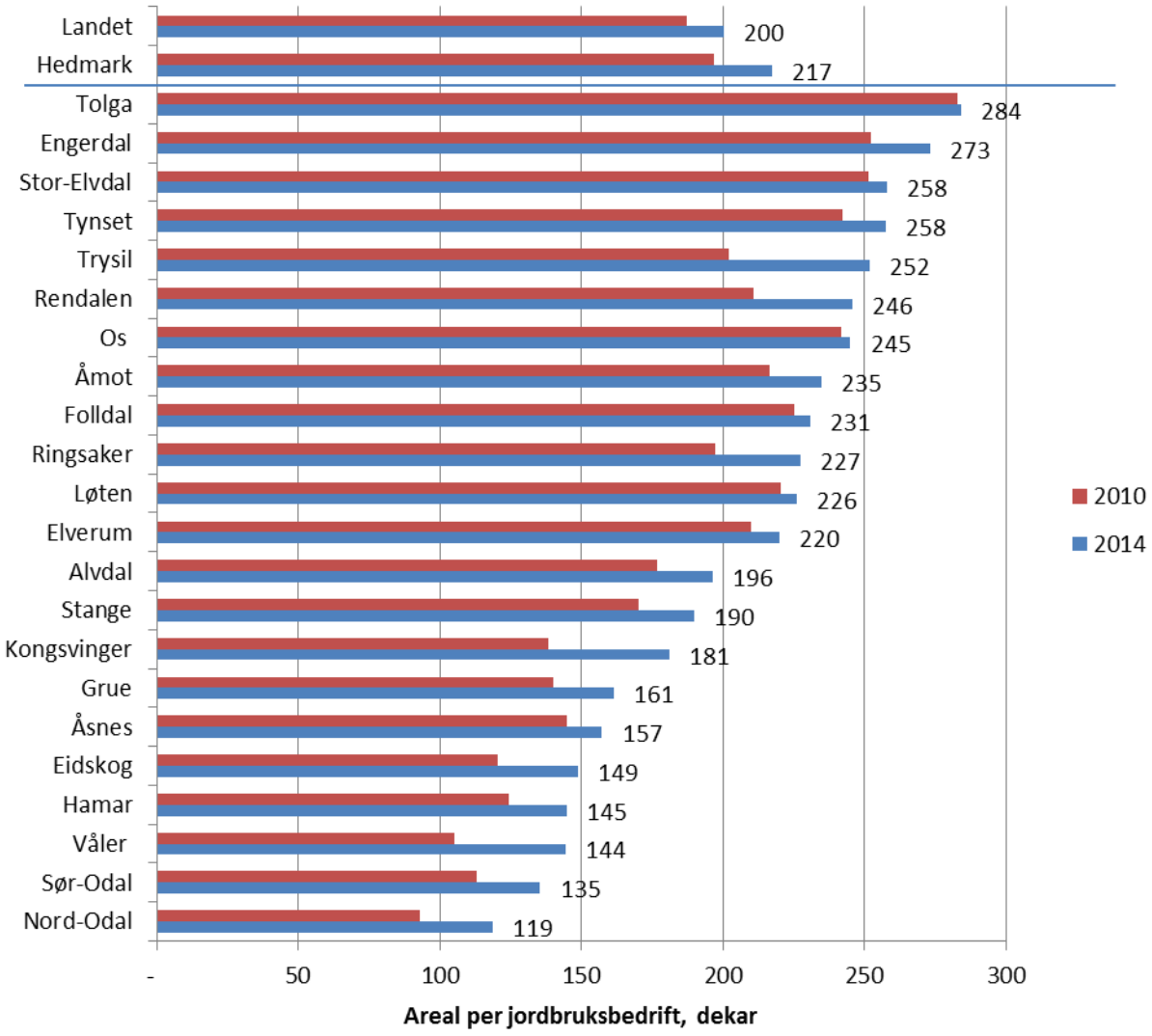

2.1.3 Husdyrhold: bruksstruktur og dyr per jordbruksbedrift

Mjølkekyr

Som Figur 10 viser, var det i Norge i gjennomsnitt 21,4 mjølkekyr per jordbruksbedrift med melk i 2010 mot 24,6 kyr i 2014. Dette tilsvarer en prosentvis økning i besetningsstørrelse på 3,5 prosent per år. For Hedmark har den årlige prosentvise økningen vært litt høyere enn for landet, og

besetningsstørrelsen har økt med i gjennomsnitt 2,2 prosent per år. I perioden 1999 til 2010 var den gjennomsnittlige årlige økningen i antall kyr per bruk på 3,5 prosent i Hedmark.

Figur 10 Mjølkekyr per jordbruksbedrift med melkeproduksjon i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014

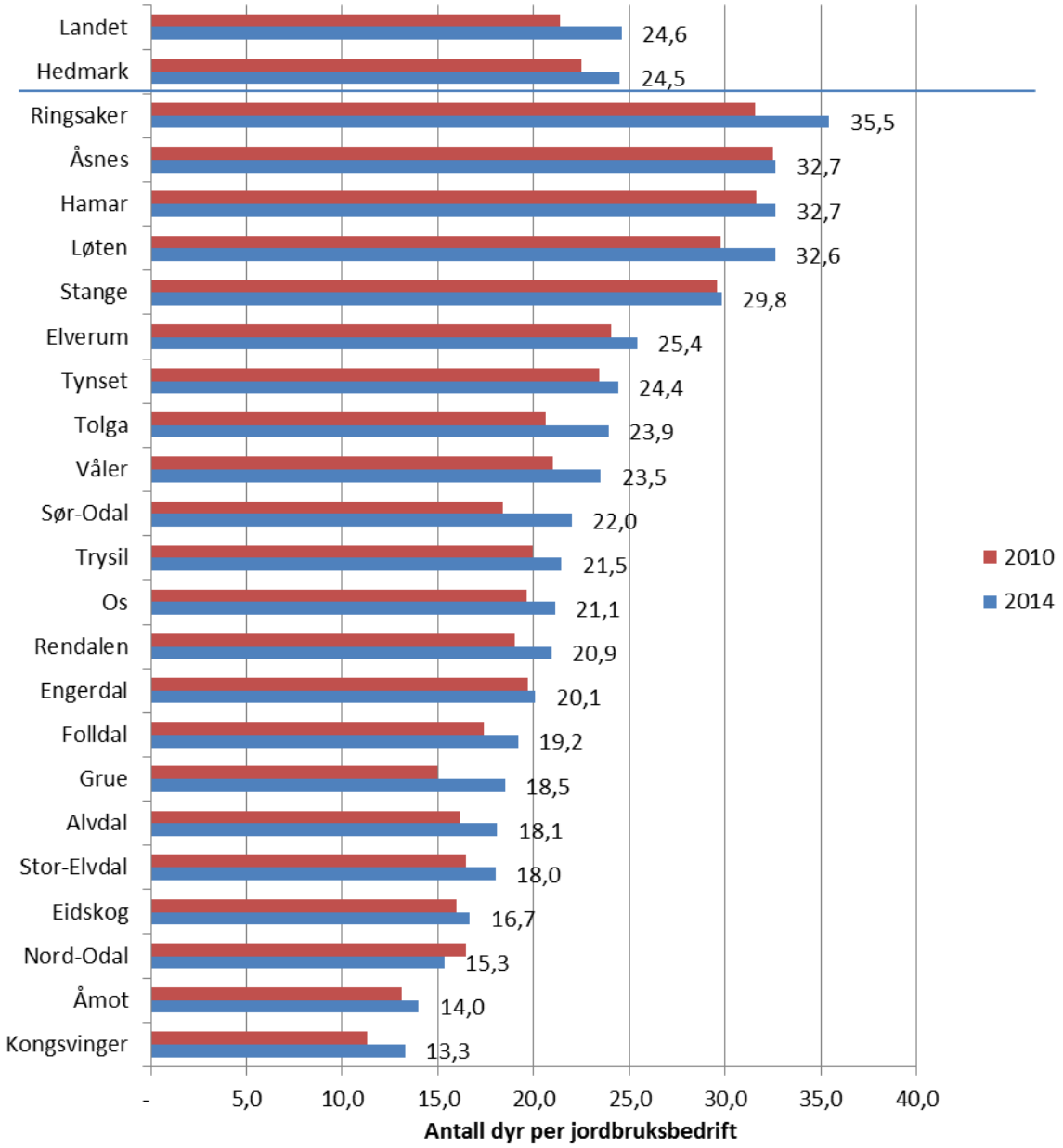

Kilde: Egne beregninger basert på statistikkbanken i SSB og Landbruksdirektoratet PT-900

På kommunenivå var det størst prosentvis årlig økning i besetningsstørrelse i kommunene Grue (5,4 prosent), Sør-Odal (4,6 prosent) og Stange (4,2 prosent). I Nord-Odal gikk besetningsstørrelsen ned med 1,8 prosent årlig og i Åsnes og Stange var den årlige veksten bare henholdsvis 0,1 og 0,2 prosent.

Figur 11 viser utviklingen i melkeproduksjonen på storfe etter 1979 i Hedmark fylke. Vi ser at reduksjonen i antall melkebruk har vært stor, og i 2014 var antallet bruk redusert til 25 prosent av hva det var i 1979. Samtidig har kutallet økt fra 10 til 25 per bruk.

Figur 11 Strukturutvikling i melkeproduksjon (storfe) i Hedmark, 1979-2014. Stolpene (med akse til venstre) viser antall bruk, mens linjen (med akse til høyre) viser antall kyr pr bruk

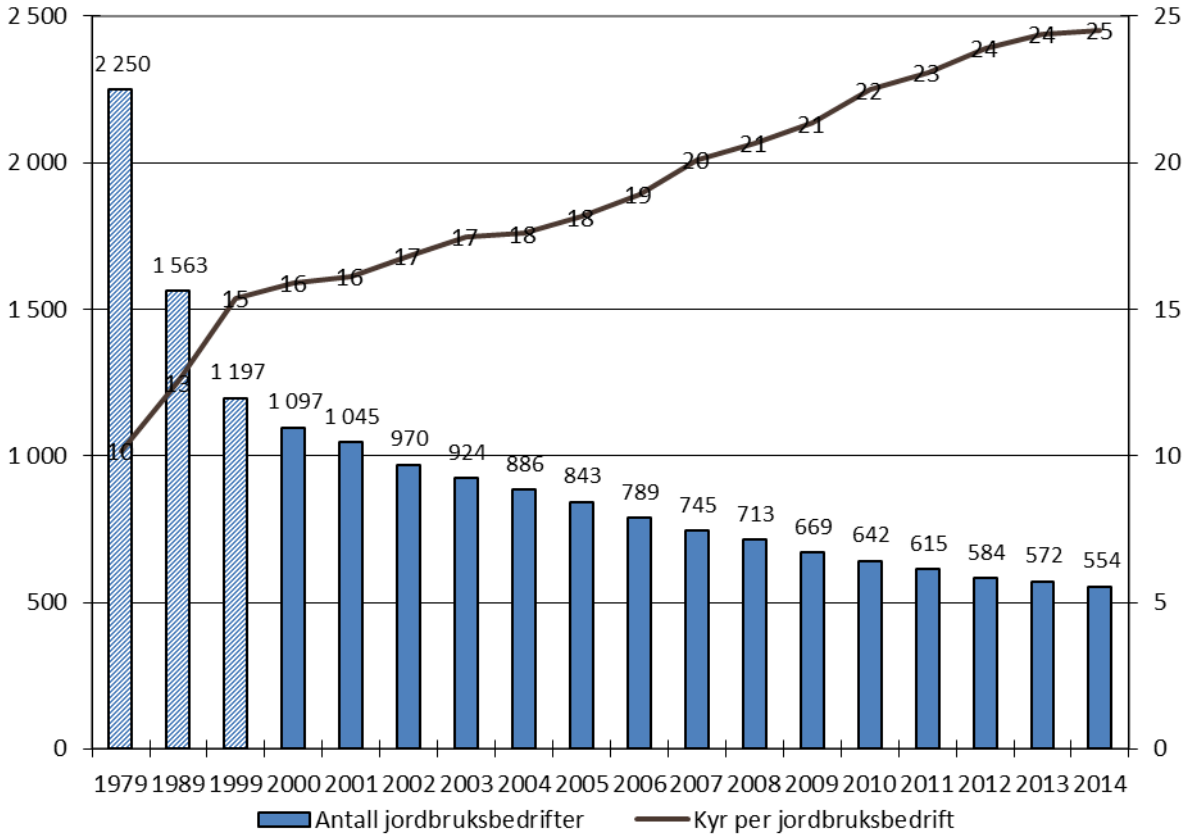

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket, Resultatkontrollen 2012

Etableringen av samdrifter medvirket til ekstra fart i strukturrasjonaliseringen innen melkeproduksjon. I antall utgjorde samdriftene i 2000 bare 2 prosent av det samlede antallet melkebruk i Hedmark. I 2010 var denne prosentandelen kommet opp i nærmere 11 prosent og i 2014 er 9 prosent av mjølkebrukene samdrifter. En av årsakene til at antall samdrifter har gått ned de siste årene, er at det ble tillatt med kvoteleie fra 2009 (Tabell 3). Flere av de fiktive samdriftene ble da oppløst.

Fra 2010 til 2014 ble andelen av ordinære melkebruk i driftsgranskingene med kostnader til kvoteleie nær doblet i Hedmark, og var litt under 40 prosent. Det er grunn til å anta at andelen av alle melkebruk er noe lavere, blant annet fordi ikke hele populasjonen av melkebruk inngår i utvalget til driftsgranskingene, for eksempel skal ikke brukerne i driftsgranskingene være over 70 år. Det er stor spredning i betalt beløp, størrelsen på den leide kvoten finner man sjelden tall for i regnskapene.

Tabell 3 Utviklingen i antall samdrifter i Hedmark

	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Hedmark	21	22	36	47	78	87	70	65	51

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket, Resultatkontrollen 2012, Landbruksdirektoratet Rapport nr. R201 KU 2012 og 2014

Ammekyr

Ammekyr per jordbruksbedrift med ammeku har i Norge i perioden 2010 til 2014 blitt økt fra 13 til 15 ammekyr (Figur 12). I Hedmark var gjennomsnittlig besetningsstørrelse 22 ammekyr i 2014, mens den i 2010 var på 21 ammekyr, tilsvarende en årlig økning på 1,7 prosent for perioden. I gjennomsnitt finnes de største ammekubesetningene i Stor-Elvdal, Hamar og Åsnes. I flere av kommunene i Hedmark er besetningsstørrelsen på bruk med ammeku gått ned fra 2010 til 2014.

Figur 12 Ammekyr per jordbruksbedrift med ammeku i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014

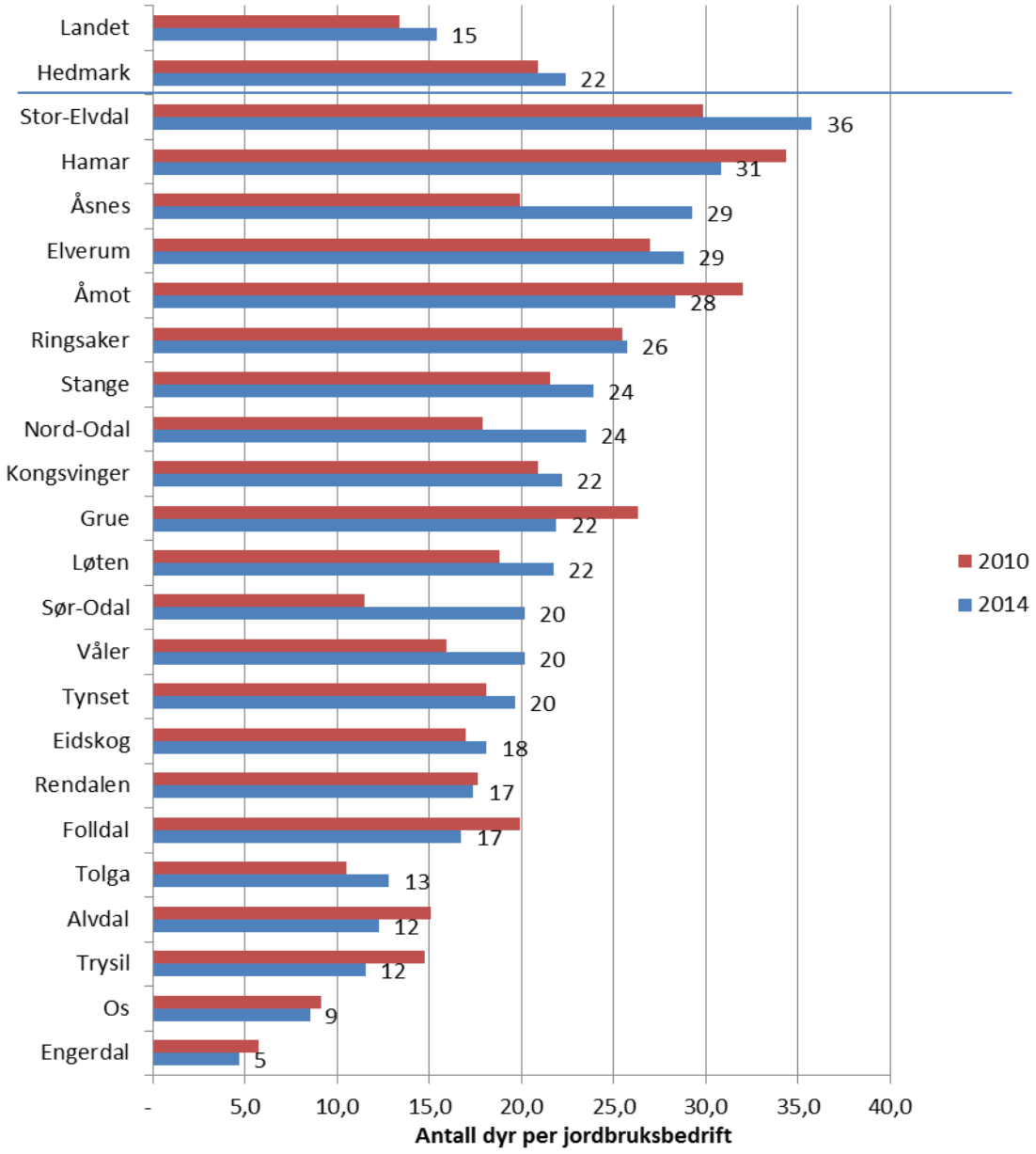

Kilde: Egne beregninger basert på statistikkbanken i SSB og Landbruksdirektoratet PT-900

Svin

Fra 2010 til 2014 har antall avlssvin per jordbruksbedrift med svin i Norge økt fra 67 til 81, en gjennomsnittlig årlig vekst på 5 prosent. (Figur 13). I Hedmark har den gjennomsnittlige årlige veksten vært på 8,2 prosent, og gjennomsnittlig antall avlssvin per besetning i Hedmark økt fra 74 i 2010 til 101 i 2014. De største besetningene finner vi i Hamar og Grue. Norsvin SA har hovedkontor på Hamar. Råner på seminstasjonen bidrar til det høye gjennomsnittet for besetningene i Hamar.

Figur 13 Avlssvin per jordbruksbedrift med svin i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014. Utelatt de kommuner med færre enn 10 avlssvin/jordbruksbedrift i 2014

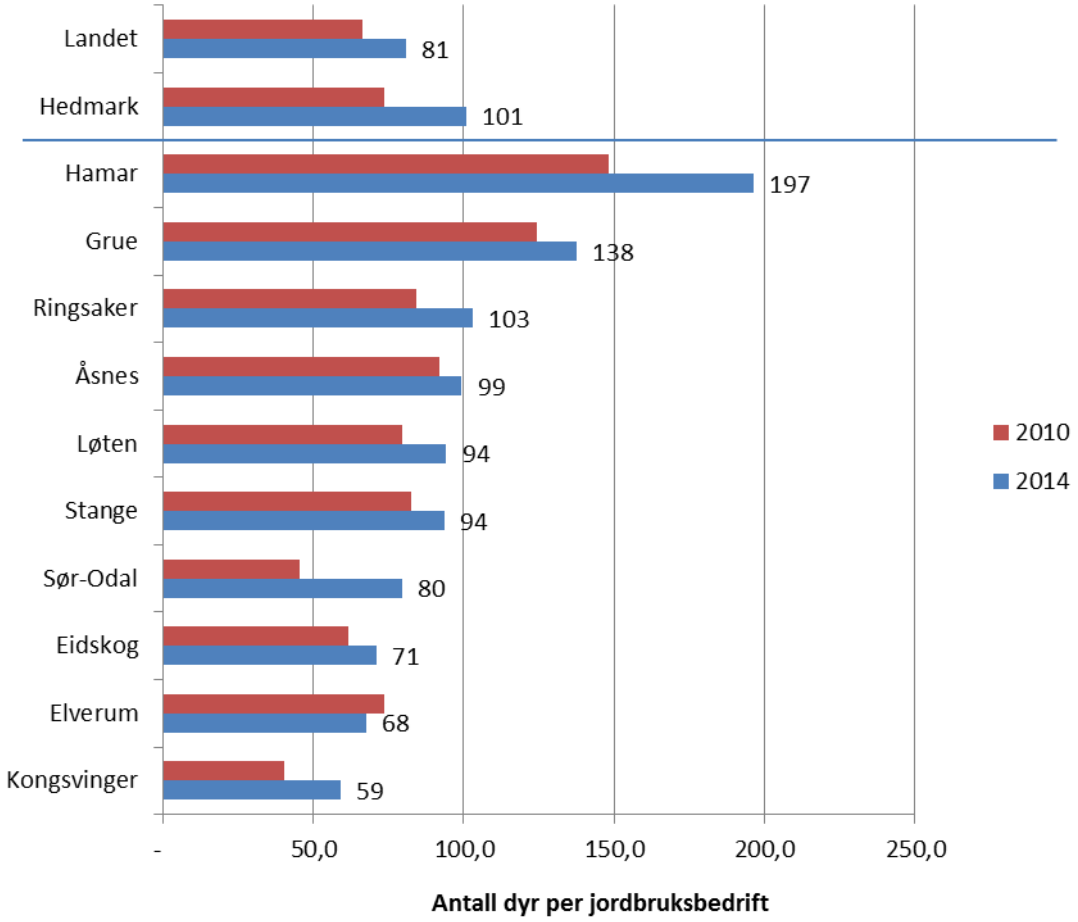

Kilde: Egne beregninger basert på statistikkbanken i SSB og Landbruksdirektoratet PT-900

Sauer

Gjennomsnittlig antall sau per jordbruksbedrift med sau i Hedmark var i 2014 omtrent det samme som 2010[11] (Figur 14), også for landet har det bare vært små endringer i besetningsstørrelsen for sau. I gjennomsnitt er besetningene i Hedmark litt større enn

[11] Voksne sauer, kode 145 og 146 fra telledato 31/7, Landbruksdirektoratet PT-900. I modellen for beregning av verdiskaping for jordbruket er det telledato 1.1 som blir brukt for sau.

landsgjennomsnittet og var på 68 voksne sauer i 2014. Kommuner med gjennomsnittlig de største sauebesetningene er Stor-Elvdal, Rendalen og Folldal.

Figur 14 Sauer per jordbruksbedrift med sau i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014

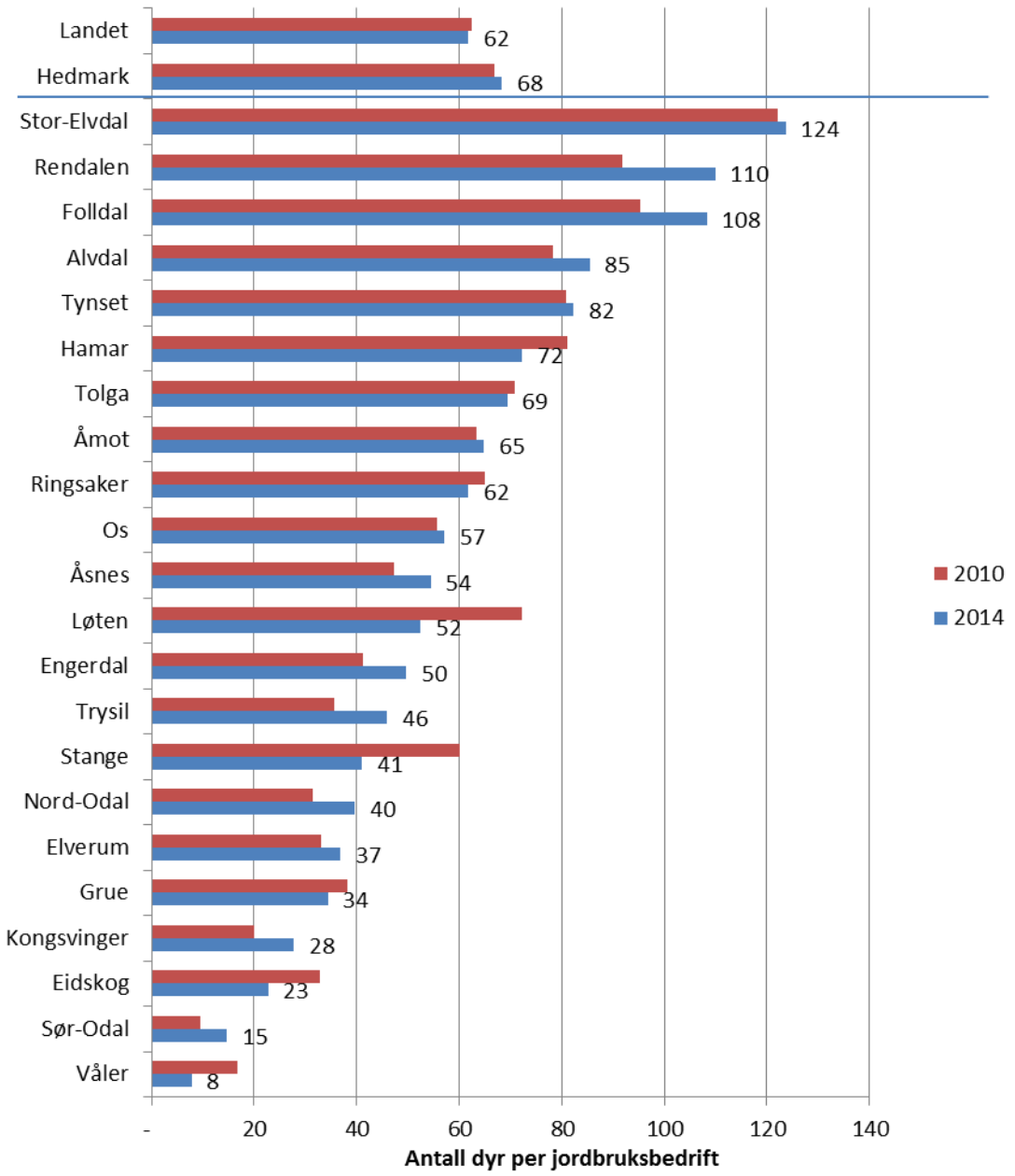

Kilde: Egne beregninger basert på statistikkbanken i SSB og Landbruksdirektoratet PT-900

Høner

Gjennomsnittlig antall høner per jordbruksbedrift med høner i Norge ble nær tredoblet i perioden 1999 til 2010. Fra 2010 til 2014 er besetningstørrelsen om lag lik på landsbasis. I Hedmark er besetningene større enn på landsbasis, og fra 2010 til 2014 er besetningene i gjennomsnitt økt med 2,4 prosent årlig (Figur 15). I kommunene Løten, Elverum og Hamar finner

vi de gjennomsnittlig største besetningene med høner i fylket, mens det er Ringsaker som har flest besetninger og flest høns i fylket.

Figur 15 Høner per jordbruksbedrift med høner i Norge, Hedmark og kommunene i Hedmark, 2010 og 2014. Rangert avtakende kommunevis i 2014. Utelatt de kommuner med færre enn 100 høner/jordbruksbedrift i 2014

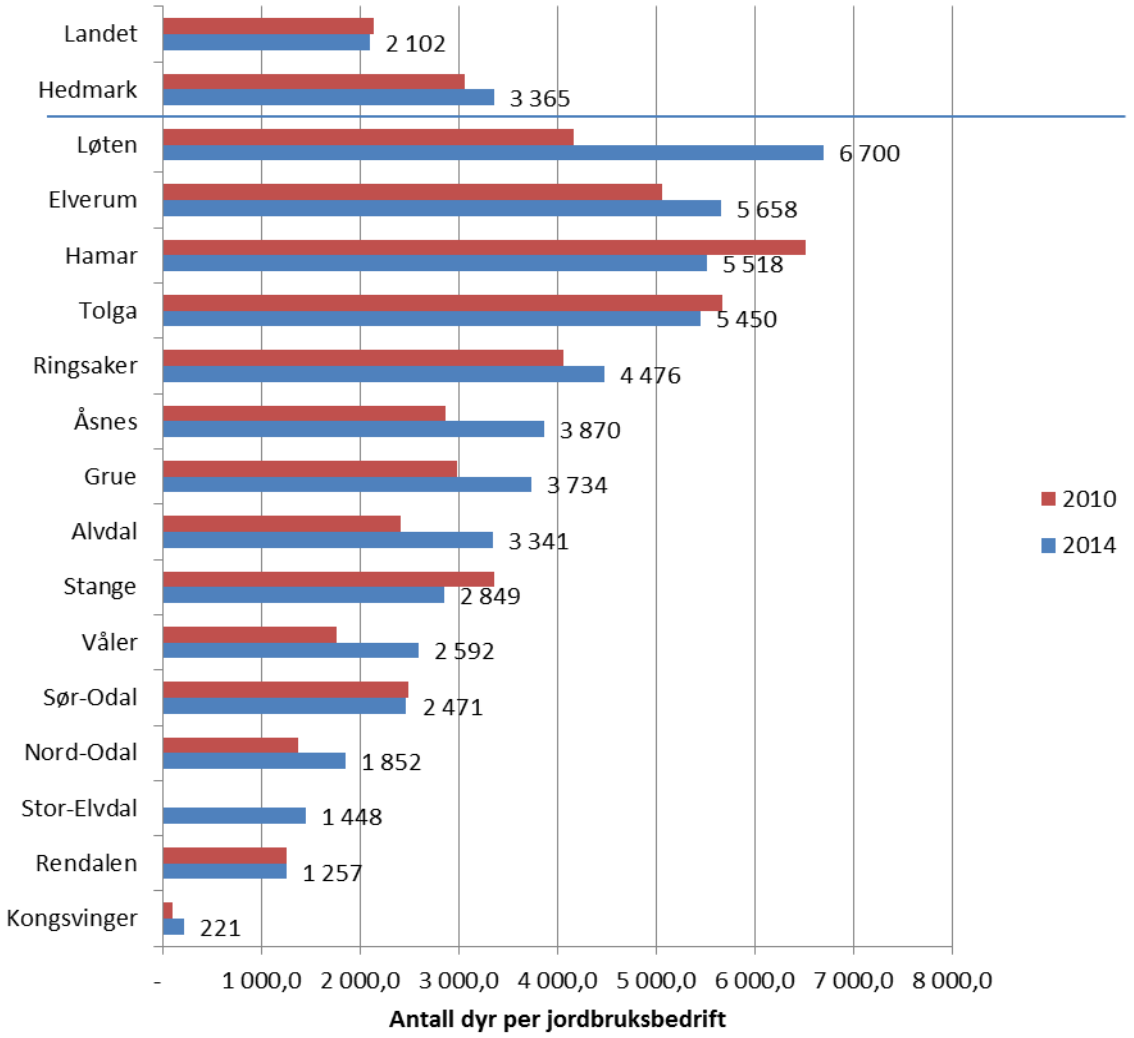

Kilde: Egne beregninger basert på statistikkbanken i SSB og Landbruksdirektoratet PT-900

2.1.4 Produktmengder i jordbruket

Tabell 4 viser produsert mengde av en del jordbruksprodukter i Hedmark fylke for utvalgte år mellom 2000 og 2014. Tallene er hentet fra Resultatkontrollen (Budsjettnemnda for jordbruket), og viser total mengde produsert vare. Vi ser av tabellen at produksjon av melk i Hedmark har vært relativt stabil og at Hedmark har stått for ca. 6 prosent av landets melkeproduksjon hele perioden. Produksjonen av storfekjøtt har også vært relativt stabil, men fylkets andel av landets produksjon av storfekjøtt økte fra 6,1 prosent i 2000 til 6,8 prosent i 2014.

Også for sauekjøtt er Hedmark sin andel i forhold til landsproduksjonen ganske stabil, selv om det har vært en nedgang i produsert mengde fra 2005, som var det året med størst produksjon av

årene som er vist i tabellen. I 2014 var produksjonen omtrent på nivå med produksjonen i 2000, og utgjorde 5,5 prosent av landets produksjon av sauekjøtt.

For svinekjøtt har produksjonen vært økende i hele perioden, og fylkets andel av landets produksjon har også økt, fra 12,6 prosent i 2000 til 13,8 prosent i 2014.

Produksjonen av fjørfekjøtt har økt sterkt både i Hedmark og i landet som helhet. I 2014 utgjorde produksjonen av fjørfekjøtt i Hedmark 18,4 prosent av landets produksjon, mens den tilsvarende andelen i 2000 var 19,8 prosent.

Eggproduksjonen i Hedmark er redusert fra 2000, både i volum og i andel av landets produksjon. I 2014 ble det produsert 4 852 tonn egg i Hedmark, 7,2 prosent av landets produksjon.

Kornproduksjonen i Hedmark utgjorde 18,5 prosent i 2000 og 18,0 prosent i 2014, men har variert en del i volum i årene som er vist i Tabell 4. Andelen var høyest i 2012 (19,3 prosent) og lavest i 2005 (17,8 prosent).

Hedmark stod for 43 prosent av landets potetproduksjon i 2014. I perioden fra 2000 til 2014 har produksjonen økt både i volum og i andel av landets produksjon. På landsbasis er potetproduksjonen redusert med 42,9 tusen tonn i perioden.

Tabell 4 Utviklingen i mengder av en del jordbruksprodukter

		2000 [1)]	2005	2010	2012	2014
Melk, mill. l	Hedmark	88,9	85,5	85,4	86,7	88,3
	% av landet	5,7	5,7	5,7	5,7	5,8
Storfekjøtt, tonn	Hedmark	5 494,0	5 150,6	5 144,9	5 067,2	5 390,0
	% av landet	6,1	5,9	6,3	6,5	6,8
Sauekjøtt, tonn	Hedmark	1 323,0	1 446,6	1 281,5	1 215,7	1 333,0
	% av landet	5,7	5,7	5,2	5,3	5,5
Svinekjøtt, tonn	Hedmark	12 988,0	13 713,9	15 613,1	17 141,6	17 724,0
	% av landet	12,6	12,2	12,1	13,0	13,8
Fjørfekjøtt, tonn	Hedmark	8 533,9	11 723,5	15 019,2	15 825,5	19 488,0
	% av landet	19,8	20,8	17,7	17,3	18,4
Egg, tonn	Hedmark	5 535,0	3 649,0	4 084,0	4 912,0	4 852,0
	% av landet	11,6	7,1	6,9	7,7	7,2
Korn, 1000 tonn	Hedmark	249,3	231,5	224,6	209,3	223,4
	% av landet	18,5	17,8	18,6	19,3	18,0
Poteter, 1000 tonn	Hedmark	113,3	117,2	139,7	115,5	153,8
	% av landet	30,8	37,0	41,9	37,9	43,0

1) 2001 for egg

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket, Resultatkontrollen (2016)

2.2 Verdiskaping fra jordbruket i Hedmark (bruttoprodukt)

Verdiskapingen fra jordbruket i Hedmark regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 1,77 milliarder kroner. Det er 301 millioner kroner mer enn det som ble beregnet for 2010 (målt i 2014 kroner). Beregningene viser at for Hedmark fylke totalt sett har det vært en økning i verdiskapingen på 20,5 prosent fra 2010 til 2014.

Målt i bruttoprodukt er Ringsaker den absolutt største kommunen i Hedmark, med 413,7 millioner kroner inkl. birøkt og pelsdyr i 2014. Stange, Åsnes og Grue er også kommuner som har over 100 millioner i verdiskaping.

Figur 16 Kart: Verdiskaping i jordbruket i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

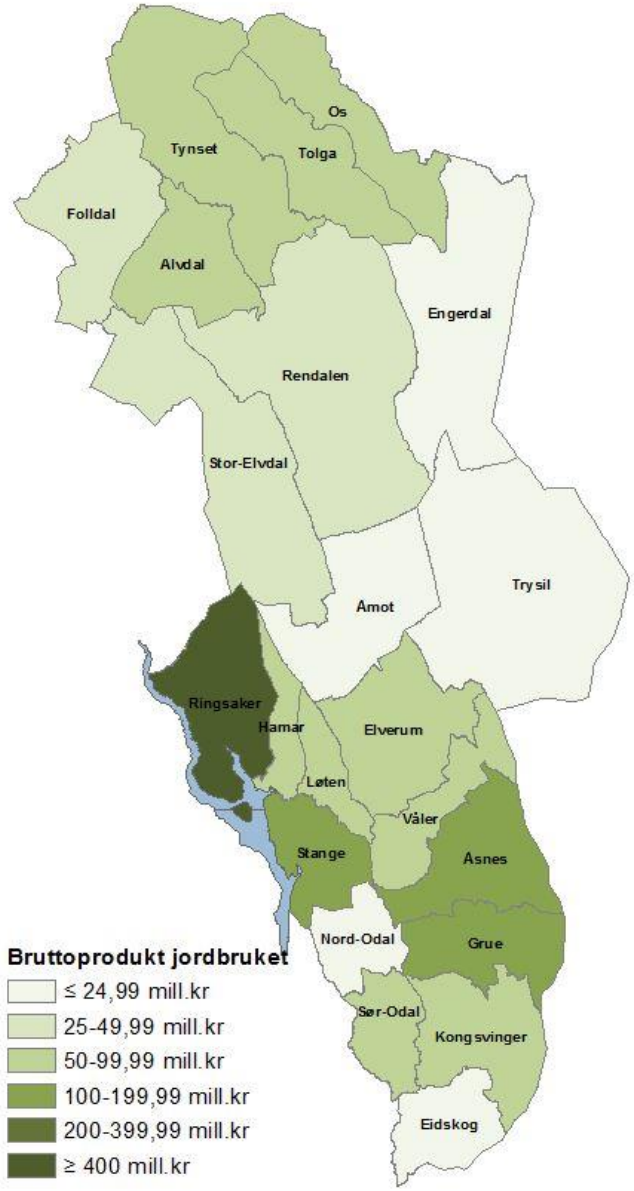

Figur 17 Verdiskaping jordbruk utenom pelsdyr og birøkt[12], kommuner i Hedmark 2014 og 2010, bruttoprodukt, mill. kr.

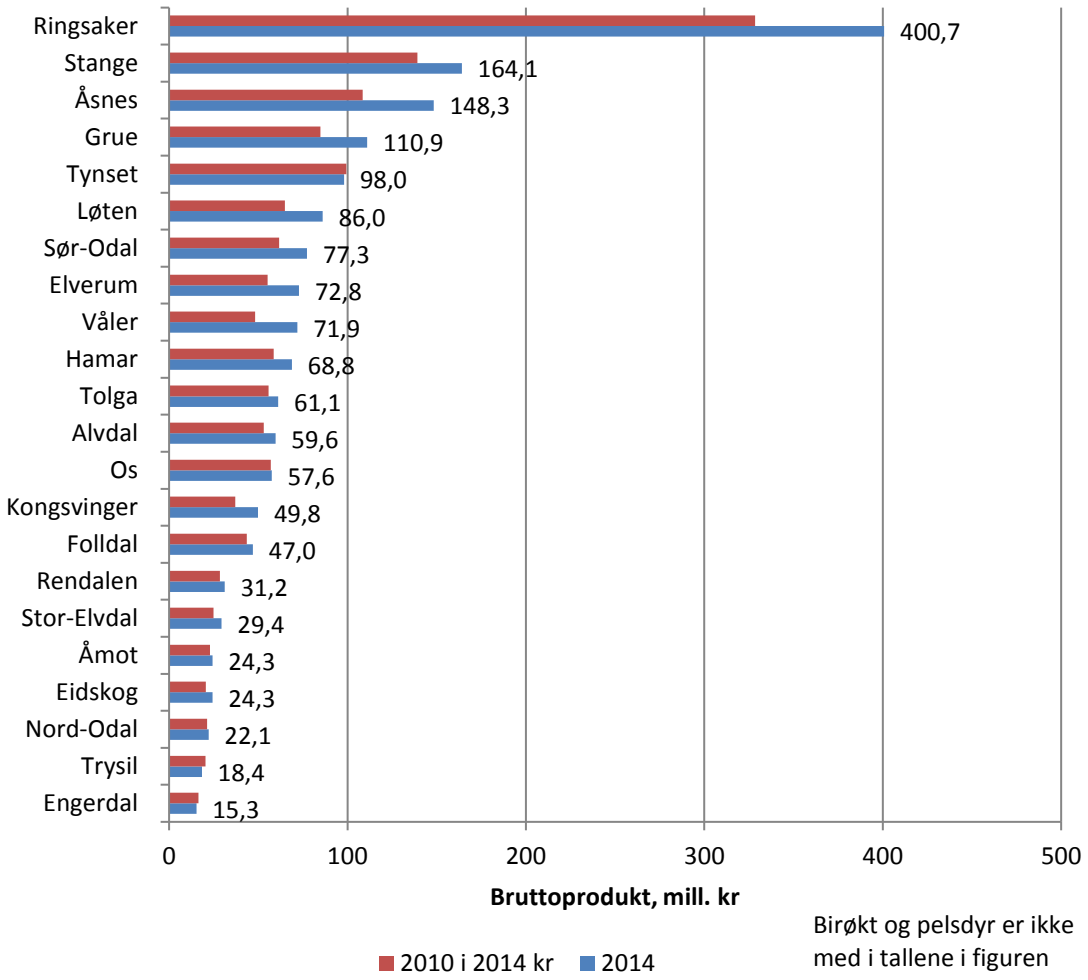

Beregningene viser at det har vært økning i verdiskaping fra jordbruket i de aller fleste kommunene i Hedmark fra 2010 til 2014. I alle sammenligninger mellom 2010 og 2014 på kommunenivå, er pelsdyr og birøkt holdt utenom fordi disse produksjonene bare ble beregnet på fylkesnivå for 2010.

Det har vært størst prosentvis nedgang i verdiskapingen i Trysil, med 10,2 prosent fra 2010 til 2014. Der har antall kyr gått ned fra 606 til 429 i perioden, og dette utgjør i overkant av 2 millioner kroner i verdiskaping. Total verdiskaping i 2014 var på 18,4 millioner kroner i kommunen. Produksjon av fjørfekjøtt har gått noe opp i Trysil.

Våler var den kommunen som hadde størst prosentvis økning fra 2010 til 2014. Det er i overkant av 36 000 dekar korn i kommunen i begge årene, men verdiskapingen per dekar korn har økt i perioden, og dette utgjør hoveddelen av økningen. I følge driftsgranskingene var kornavlingene på Østlandets andre bygder høyere i 2014 enn i 2010. Gårdsbrukene får dermed høyere

[12] Verdiskaping for birøkt og pelsdyr ble ikke beregnet på kommunenivå i 2010. For å kunne sammenligne årene, er derfor ikke birøkt og pelsdyr med i tallene i figuren

driftsoverskudd og tilsvarende høyere verdiskaping. I tillegg har produksjonen av fjørfekjøtt økt betydelig i Våler i samme periode.

Figur 18 Prosentvis endring i bruttoprodukt (utenom pelsdyr og birøkt) fra 2010 (målt i 2014-kroner) til 2014 for kommuner i Hedmark

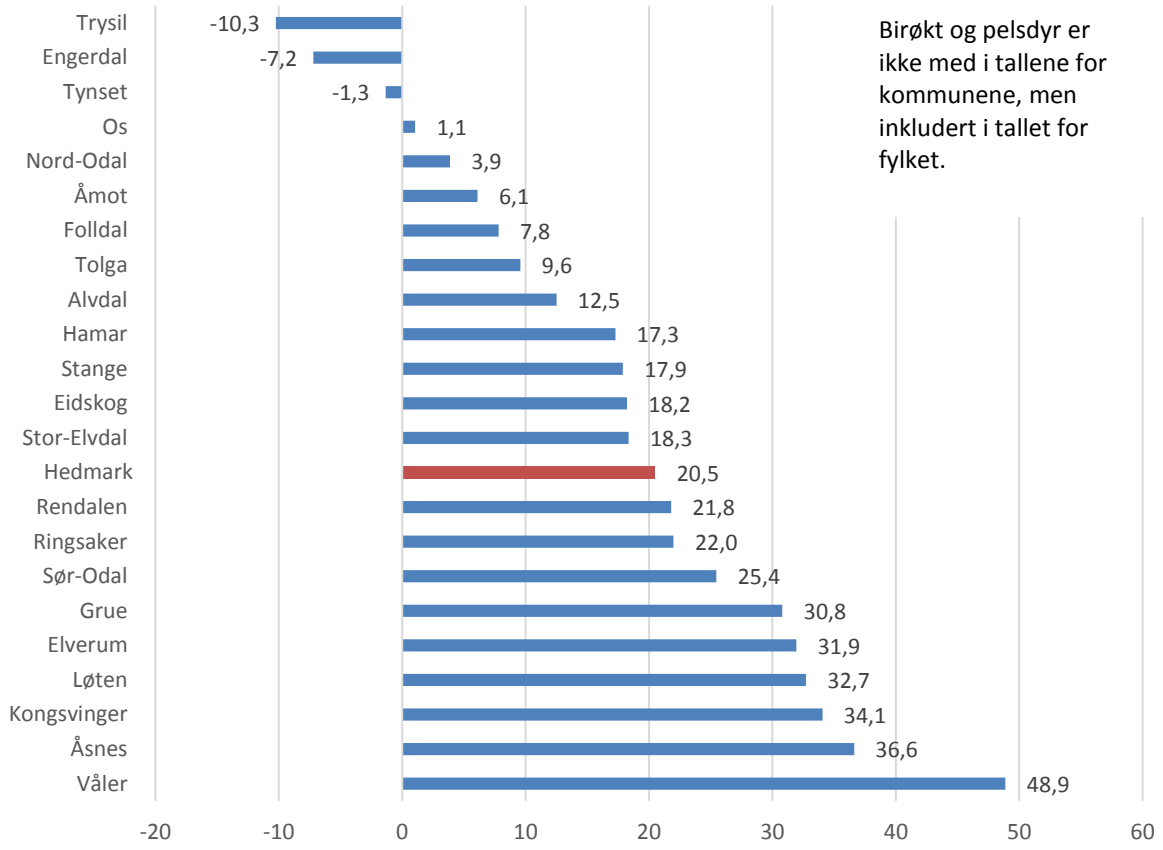

2.2.1 Produksjonsinntekter og kostnader

Produksjonsinntekter inngår som en viktig del av begrepet verdiskaping. Produksjonsinntekter er verdien av varer og tjenester som er produserte i løpet av året, inkl. offentlige tilskudd. I modellen utgjør produksjonsinntektene for jordbruket utenom pelsdyr kroner 4,3 milliarder kroner i 2014. Av dette er markedsinntekter 3,4 milliarder kroner og tilskudd 0,9 milliarder kroner.

Hvor stor del av produksjonsinntektene som kommer fra tilskudd avhenger blant annet av produksjon og region. For bruk som hovedsakelig har planteproduksjon utgjør tilskuddene mindre enn for bruk med husdyrhold. I Grue kommune kommer bare 13 prosent av produksjonsinntektene fra tilskudd, i og med at der kommer store deler av inntektene fra korn- og potetproduksjon. I Folldal, som har en stor del av verdiskapingen fra husdyrhold, kommer nærmere 41 prosent av total inntekt fra tilskudd.

Figur 19 Produksjonsinntekter fordelt på markedsinntekter og tilskudd for jordbruket utenom pelsdyr, mill. kroner

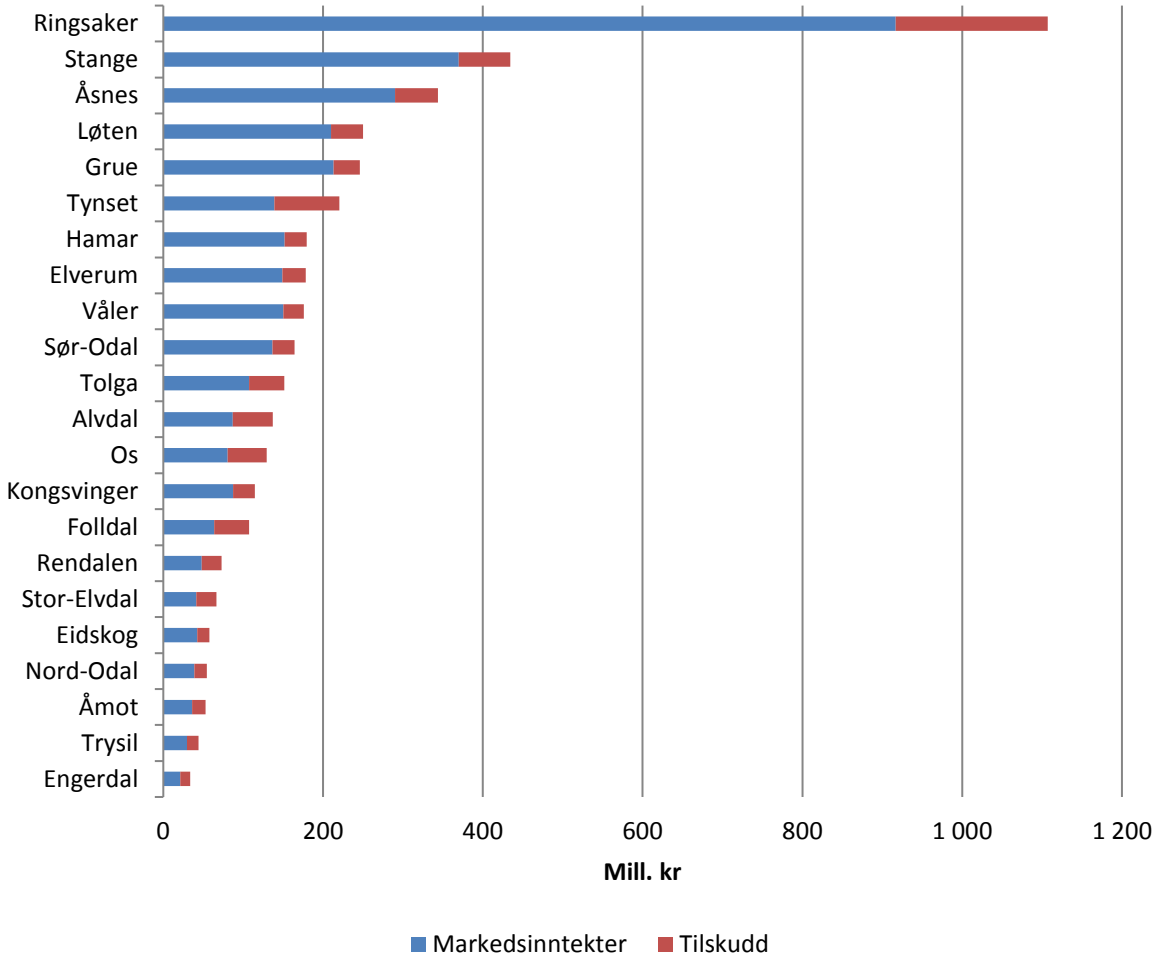

I modellen for beregning av verdiskaping, er kostnadene for det tradisjonelle jordbruket delt inn i kostnader til leid hjelp, kostnader til jordleie, avskrivninger og kostnader til varer og tjenester. Kostnader til leid hjelp og kostnader til jordleie blir regnet som en del av verdiskapingen, og blir derfor ikke trukket fra produksjonsinntektene ved utregning av verdiskaping regnet som bruttoprodukt. Heller ikke avskrivninger blir trukket fra produksjonsinntektene ved utregning av bruttoprodukt.

For jordbruket utenom pelsdyr, er de totale kostnadene beregnet til 3,4 milliarder kroner. Av dette er 2,6 milliarder kroner kostnader til varer og tjenester. Dette er de kostnadene som blir trukket fra produksjonsinntektene og eget arbeid på nyanlegg, for å komme fram til verdiskaping regnet som bruttoprodukt. Figur 20 viser kostnadene i jordbruket i Hedmark utenom pelsdyr slik de kommer fram i modellen. Kostnadene er fordelt på jordleie, leid arbeid, avskrivninger og varer og tjenester.

Jordleie blir regnet som en del av verdiskapingen fra jordbruket, selv om dette for en del kommer aktører som ikke lenger er aktive jordbrukere, til gode. I sum er jordleie beregnet til 97 millioner kroner. Det er mulig dette er noe lavere enn det faktiske tallet for jordleie i Hedmark. Fordi dette

ikke virker inn på utregningen av verdiskaping som bruttoprodukt, er det ikke lagt vekt på å sikre at brukene som er benyttet som utgangspunkt for de økonomiske beregningene, er representative for hvor høy jordleien er i Hedmark.

Figur 20 Kostnader i jordbruket utenom pelsdyr, Hedmark 2014, mill. kr

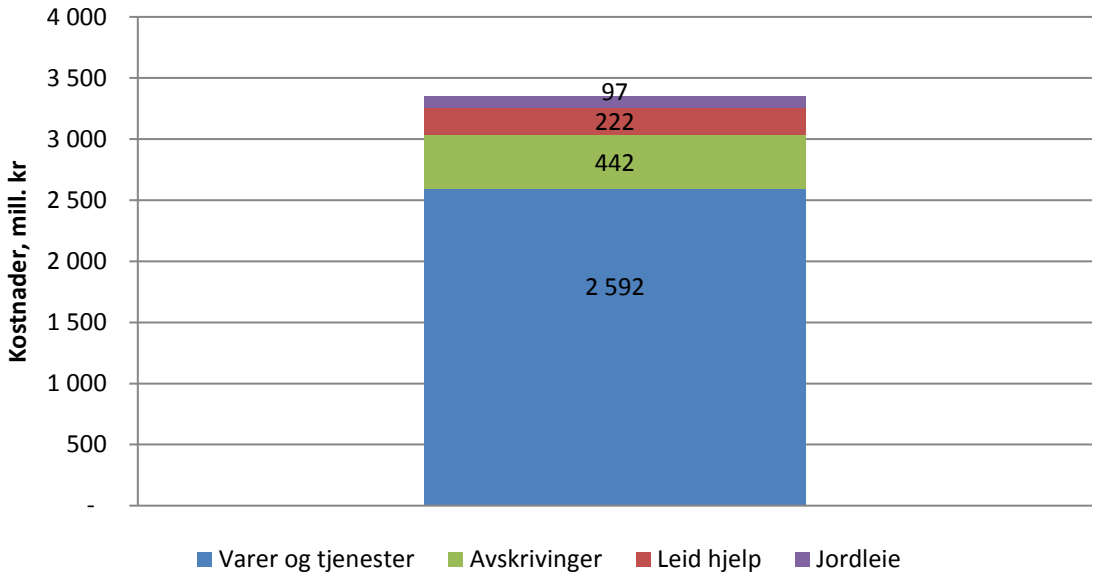

2.2.2 Verdiskaping fra ulike produksjoner

Av den totale verdiskapingen i 2014, regnet som bruttoprodukt, kommer 24 prosent fra melkeproduksjon. Sammenlignet med 2010, utgjør melkeproduksjon fem prosentpoeng mindre av verdiskapingen i fylket. Sauehold og kjøttproduksjon med ammekyr har til sammen gått ned med ett prosentpoeng og svineholdet har gått ned med 1,5 prosentpoeng sammenlignet med 2010. Kornproduksjon har økt med 1,4 prosentpoeng og potet og grønnsaker har økt med to prosentpoeng. Figur 21 viser verdiskaping fordelt på ulike produksjoner.

Figur 21 Verdiskaping som bruttoprodukt fordelt på ulike produksjoner

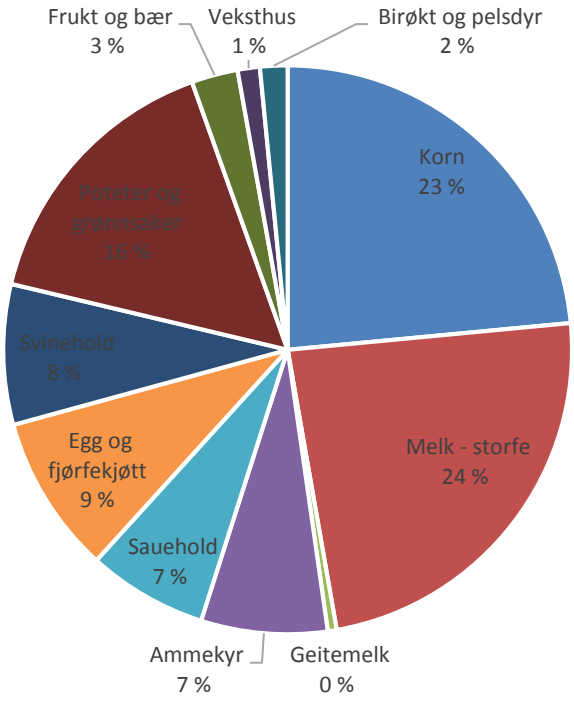

I vedlegg 2 er det gitt en detaljert oversikt over verdiskaping fra ulike produksjoner. Dette er oppsummert i Tabell 5.

Resultatene fra driftsgranskingene viser at 2010 var det dårligste året for jordbruket i Hedmark i perioden fra 2007 til 2014, mens 2014 er det beste året i perioden. Generelt bedre økonomiske resultater i 2014 forklarer i stor grad den store økningen i verdiskaping fra 2010 til 2014. Resultatene fra beregningene viser særlig stor økning i verdiskaping målt som bruttoprodukt, fra kornproduksjon, potetproduksjon og produksjon av fjørfekjøtt. For fjørfekjøtt ble det brukt kalkyler ved beregningene i 2010 og tall fra driftsgranskingene i 2014. Trolig ble verdiskapingen fra denne produksjonen vurdert noe lavt ved beregningene i 2010, mens resultatene på brukene i driftsgranskingene ser ut til å være svært gode i 2014. Av økningen på 71,5 mill. kr for denne produksjonen, skyldes 34,8 mill. kr økt produksjon, mens resten skyldes bedre resultater i 2014.

Tabell 5 Verdiskaping fra ulike produksjoner 2014, endring verdiskaping 2010-2014. Sortert avtakende etter verdiskaping 2014. mill.kr. Hedmark

Produksjon	Verdiskaping 2014 (mill.kr)	Endring 2010-2014 (mill.kr)	Kommuner med størst verdiskaping
Melkeproduksjon storfe	419,0	-3,8	Ringsaker, Tynset og Os
Korn	415,1	93,8	Ringsaker, Åsnes og Stange
Potet	238,2	56,0	Grue, Åsnes og Sør-Odal
Svin	141,0	4,1	Ringsaker, Stange og Løten
Kjøttproduksjon ammeku	127,0	11,7	Ringsaker, Tynset og Stange
Sau	120,3	18,4	Ringsaker, Alvdal og Folldal
Fjørfekjøtt	109,0	71,5	Ringsaker, Stange og Åsnes
Egg	50,2	9,9	Ringsaker, Løten og Elverum
Frukt og bær	46,6	-13,4	Ringsaker, Stange og Elverum
Grønnsaker på friland	41,2	21,9	Stange
Pelsdyr	23,7	14,9	Ringsaker og Rendalen
Veksthus og planteskoler	22,3	17,8	Ringsaker, Hamar og Kongsvinger
Melkeproduksjon geit	8,9	0,4	Folldal, Stor-Elvdal og Os
Birøkt	3,9	-2,4	Stange og Ringsaker
Sum	1766,8	300,9	Ringsaker, Stange og Åsnes

2.2.3 Verdiskaping per region

Som Tabell 6 viser, så er det Hedmarken som har den største verdiskapingen, med 735,7 millioner i 2014. De står dermed for 42 prosent av verdiskapingen i fylket i 2014. Glåmdalsregionen og Hedmarken har størst verdiskaping innen kornproduksjon, mens i Østerdalen er det melkeproduksjon som er størst.

Tabell 6 Verdiskaping (bruttoprodukt) inndelt etter regioner, millioner kroner 2014

	Glåmdals-regionen	Hedmarken	Sør-Østerdalen	Nord-Østerdalen	Hedmark
Melk, geit	0,0	0,6	2,2	6,0	8,9
Melk, storfe	18,2	133,6	46,7	220,8	419,4
Ammekyr	30,3	55,0	17,0	24,7	127,0
Ensidig korn	216,6	168,9	26,1	3,5	415,1
Fjørfekjøtt	20,0	69,1	7,7	12,2	109,0
Svinehold	31,6	104,2	5,2	0,0	141,0
Eggproduksjon	9,4	30,3	7,0	3,6	50,2
Potet	158,0	40,9	25,1	14,1	238,2
Sauehold	6,7	29,5	14,6	69,5	120,3
Grønnsaker, fril.	9,6	31,6	0,0	0,1	41,2
Veksthus gr.sak	1,8	20,3	0,1	0,1	22,3
Frukt og bær	2,4	35,5	8,7	0,1	46,6
Birøkt	0,9	2,5	0,3	0,2	3,9
Pelsdyr	0,0	13,6	0,3	9,8	23,7
Sum	505,6	735,7	160,9	364,6	1766,8

Kilde: Egne beregninger på grunnlag av data fra Landbruksdirektoratet og NIBIO

For å vise hvordan driftsformene er fordelt mellom regionene, så viser vi i Tabell 7 fordelingen både i 2010 og 2014. Vi ser her hvordan verdiskapingen i de ulike driftsformene har utviklet seg i regionene. Tabellen viser at over 52 prosent av verdiskapingen i melkeproduksjon på storfe foregår i Nord-Østerdalen, mens Hedmarken er størst når det gjelder ammeku, med 43 prosent av produksjonen. Av ensidig korn befinner over halvparten seg i Glåmdalsregionen, mens 63 prosent av fjørfekjøttproduksjonen hovedsakelig er lokalisert på Hedmarken. Hedmarken dominerer også når det gjelder både svinehold og eggproduksjon, mens Glåmdalsregionen står for over 66 prosent av verdiskapingen innen korn/potet. Av verdiskapingen på sau så foregår ca 58 prosent i Nord-Østerdalen, mens Hedmarken har ca 76 prosent av både grønnsaker på friland, og frukt og bær. Av verdiskaping av produksjon i veksthus- og planteskole foregår over 90 prosent på Hedmarken.

I hovedsak er produksjonen i de ulike regionene relativt stabil i perioden 2010 til 20014.

Tabell 7 Regionenes andel av verdiskaping (bruttoprodukt). 2010 og 2014

		Glåmdals-regionen	Hedmarken	Sør-Østerdalen	Nord-Østerdalen	Hedmark
Melk, geit	2010	0,0	2,3	26,3	71,4	100
	2014	0,0	7,2	25,0	67,7	100
Melk, storfe	2010	4,2	31,0	12,1	52,7	100
	2014	4,3	31,9	11,1	52,7	100
Ammekyr	2010	23,5	38,5	16,3	21,7	100
	2014	23,9	43,3	13,4	19,4	100
Ensidig korn	2010	50,4	42,4	6,4	0,8	100
	2014	52,2	40,7	6,3	0,8	100
Fjørfekjøtt	2010	10,9	66,3	5,4	17,4	100
	2014	18,4	63,4	7,1	11,2	100
Korn/gris	2010	23,2	72,1	3,8	0,9	100
	2014	22,4	73,9	3,7	0,0	100
Korn/egg	2010	15,9	60,3	13,7	10,1	100
	2014	18,7	60,4	13,8	7,1	100
Korn/potet	2010	65,4	20,8	6,9	6,9	100
	2014	66,4	17,2	10,6	5,9	100
Sauehold	2010	6,2	26,4	12,4	54,9	100
	2014	5,6	24,5	12,1	57,8	100
Grønnsaker, friland	2010	23,1	76,7	0,0	0,2	100
	2014	23,3	76,6	0,0	0,2	100
Veksthus gr.sak	2010	6,6	86,6	3,3	3,6	100
	2014	8,0	91,3	0,2	0,4	100
Frukt og bær	2010	5,0	79,6	15,3	0,0	100
	2014	5,1	76,1	18,7	0,2	100
Birøkt	2014	23,6	63,1	8,5	4,8	100
Pelsdyr	2014	0,0	57,3	1,3	41,4	100
Sum	2010	26,4	40,8	9,7	23,2	100
	2014	28,6	41,6	9,1	20,6	100

Kilde: Egne beregninger på grunnlag av data fra Landbruksdirektoratet og NIBIO

2.2.4 Verdiskaping fra jordbruket i andre fylker

NIBIO (tidligere NILF) har gjennomført verdiskapingsberegninger for mange fylker. De fleste av disse beregningene er gjort ved bruk av samme modell, men med ulike år som utgangspunkt for beregningene. I Tabell 8 er resultatene fra disse beregningene vist. Verdiskaping er vist som bruttoprodukt i tabellen, og alle tall er inflasjonsjustert og vist i 2014-kroner. Tabellen viser også sysselsetting i årsverk og årstallet som er utgangspunkt for beregningene. Fordi både økonomien i jordbruket endres fra år til år, og areal og husdyrtall endres, blir ikke tallene som ligger noen år tilbake helt representative for den verdiskapingen som foregår i fylket i dag. Tallene gir likevel et inntrykk av hvor stor verdiskaping som kommer fra jordbruket i de ulike fylkene.

Ut fra tabellen ser en at Rogaland er det fylket som har høyest verdiskaping og sysselsetting fra jordbruket. For enkelte andre fylker er beregningene fra 2009 og 2010, og har ikke fanget opp endringer i omfang og økonomi de siste årene.

Tabell 8 Bruttoprodukt og sysselsetting i jordbruket i ulike fylker

Fylke	Bruttoprodukt, mill. kr	Bruttoprodukt, inflasjons-justert, 2014-kr	Sysselsetting, årsverk à 1 845 timer	Utgangspkt. for beregning, årstall
Hedmark	**1 767**	**1 767**	**3 410**	**2 014**
Oppland	1 760	1 760	4 234	2 014
Buskerud	655	688	1 944	2 011
Telemark	315	331	1 023	2 011
Aust-Agder	156 [3]	170	622	2 009
Vest-Agder	268 [3]	292	996	2 009
Rogaland	2 723	2 723	6 418	2 014
Hordaland	797	813	2 700	2 013
Sogn og Fjordane	885	903	2 811	2 013
Møre og Romsdal	929	987	3 151	2 010
Sør-Trøndelag	1 009	1 072	3 267	2 010
Nord-Trøndelag	1 510	1 605	4 326	2 010
Nordland[1]	907	919	2 526	2 013 [2]
Troms[1]	391	401	1 143	2 013 [2]
Finnmark [1]	138	138	301	2 014

1) For Nordland, Troms og Finnmark er det benyttet en forenklet modell.

2) Mengdedata fra SLF for 2013, økonomidata fra driftsgranskingene 2012, korrigert for endringer i kjøttpris på svin

3) Veksthus og pelsdyr er ikke med i bruttoproduktet

Kilde: NIBIO, egne data

2.3 Sysselsetting i jordbruket i Hedmark

I modellen for beregning av verdiskaping er det lagt inn registrert, gjennomsnittlig arbeidsforbruk for de gruppene som er utgangspunkt for de økonomiske beregningene. Modellen kan derfor også si noe om hvor stor sysselsettingen er i primærjordbruket. Tall fra modellen viser at det til sammen er arbeidet 3 657 årsverk à 1 845 timer i primærjordbruket i Hedmark i 2014. Dette er 255 årsverk mindre enn i 2010, men en må da ta hensyn til at planteskoler ikke var med i beregningene i 2010. I 2010 ble det utført 9 årsverk i veksthus, og i 2014 ble det totalt utført 53 årsverk i veksthus og planteskoler totalt. Sysselsettingstall for veksthus og planteskole er mer usikre enn tall for jordbruket ellers, da det baseres på kalkyler og ikke på registrerte data.

Til sammenligning viser tall for arbeidsinnsats i jordbruket fra Statistisk sentralbyrå[13] en arbeidsinnsats på 3791 årsverk à 1 845 timer i jordbruket for 2012/2013[14]. Avviket mellom tallene fra SSB og beregningen fra verdiskapingsmodellen, kan i hovedsak forklares med ulik metodikk. SSB baserer seg på anslag fra et stort utvalg, mens vår beregning er basert på timenoteringer fra deltakerne i driftsgranskingene. I tillegg kan noe ulik definisjon av hva som inngår i jordbruk gi utslag. SSB benytter også en noe større populasjon i sine tellinger enn det som er benyttet i driftsgranskingene. De har med de aller minste brukene, mens driftsgranskingene er basert på yrkesmessig drevne bruk.

Figur 22 viser hvor stor prosentvis andel sysselsettingen utgjør i de ulike driftsformene. Melkeproduksjon utgjør 30 prosent av total sysselsetting i jordbruket i Hedmark.

[13] Statistikkbanken tabell 10270
[14] 2012/2013 er siste året det foreligger tall for i statistikkbanken

Figur 22 Sysselsetting i ulike produksjoner, prosent, 2014

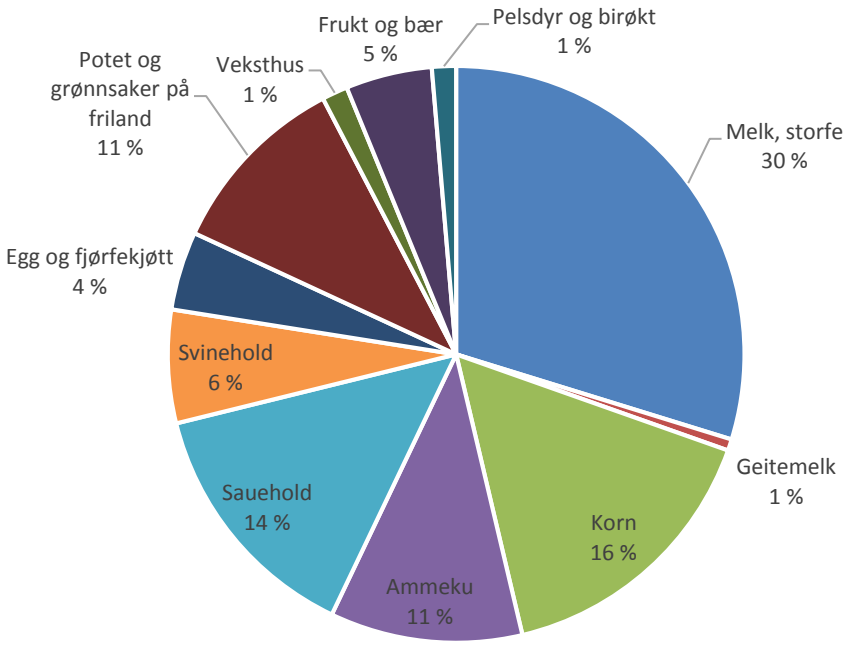

Figur 23 viser antall årsverk fordelt på de ulike driftsformene sammenlignet med 2010. Størst sysselsetting finner en i melkeproduksjon med 1 089 årsverk i 2014, deretter følger kornproduksjon med 581 årsverk.

Figur 23 Sysselsetting i ulike produksjoner, årsverk à 1845 timer, 2014 og 2010

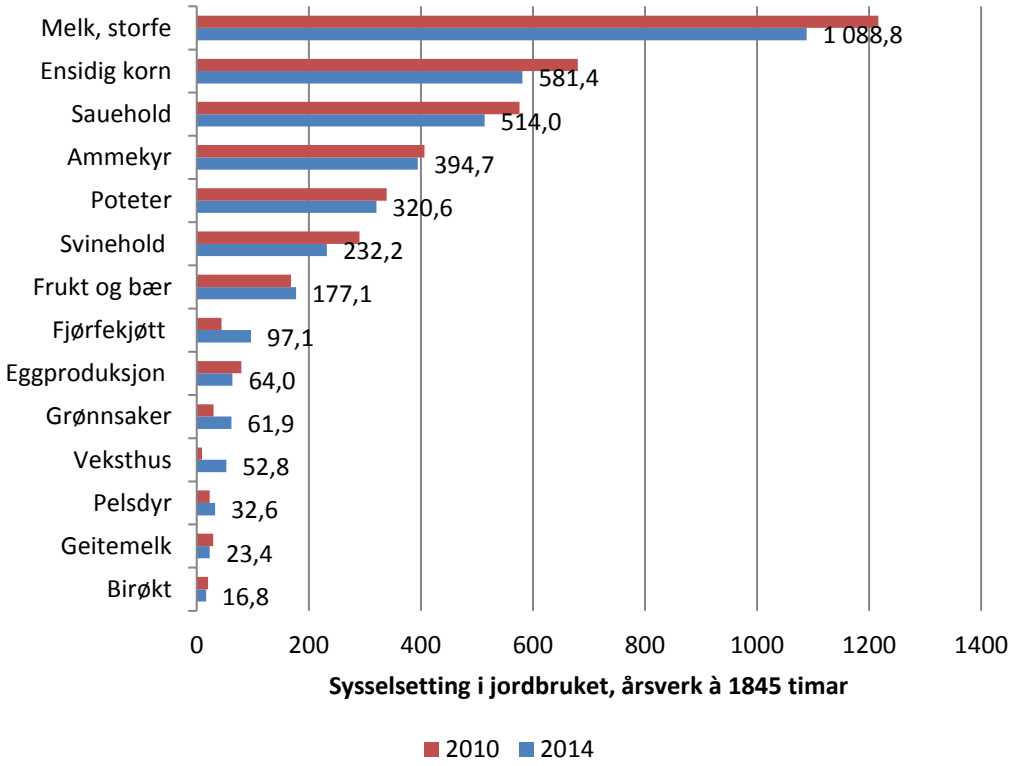

Figur 24 Kart: Sysselsetting i jordbruket, årsverk à 1845 timer

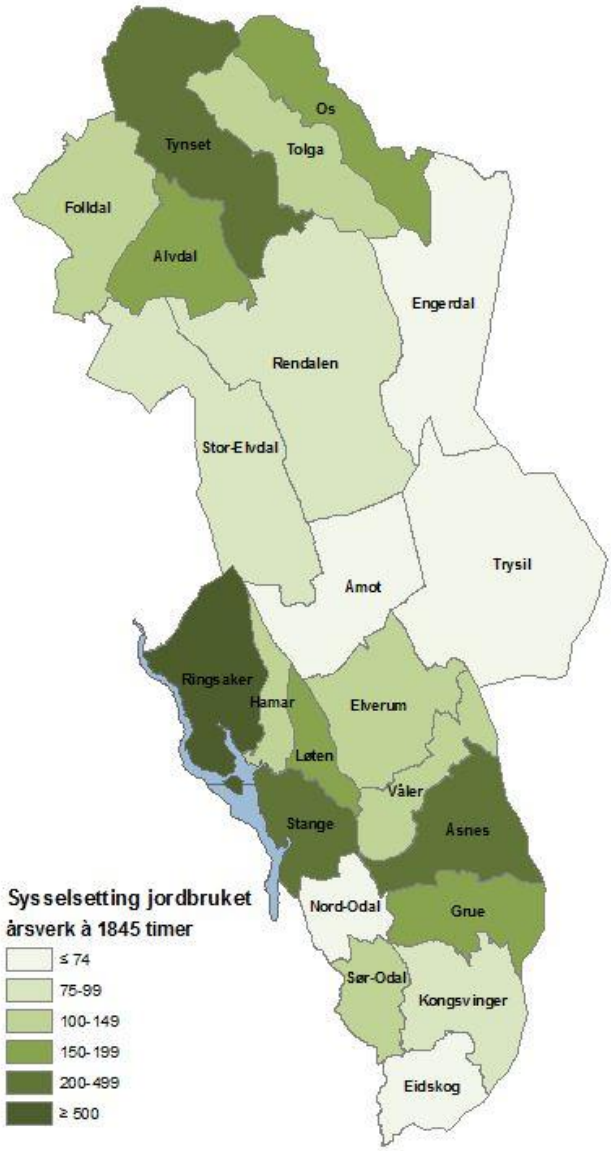

Figur 25 viser sysselsettingen fordelt på kommuner. Ettersom pelsdyr og birøkt ikke ble beregner kommunevis for 2010 er søylene i figuren vist uten tall for pelsdyr og birøkt. Størst sysselsetting i primærjordbruket finner vi i Ringsaker, med 836 årsverk i 2014. Deretter følger kommunene Stange, Tynset og Åsnes med henholdsvis 300, 277 og 230 årsverk.

Figur 25 Sysselsetting i jordbruket, kommuner i Hedmark, årsverk à 1845 timer

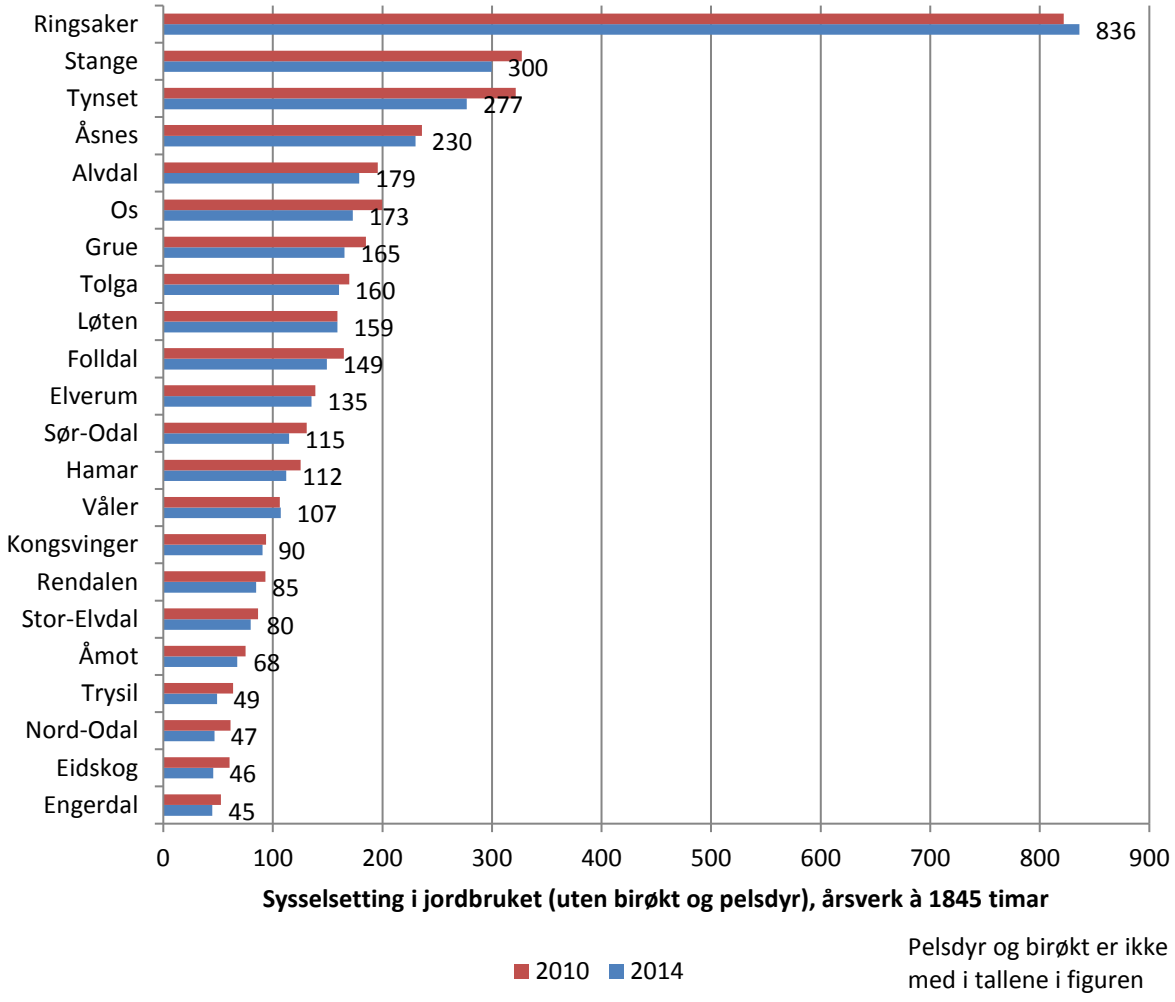

2.3.1 Sysselsetting i jordbruket per region

Tabell 9 viser sysselsettingen fordelt etter regioner og driftsformer i 2014. Hedmarken står for 39 prosent av sysselsettingen, mens Sør-Østerdalen står for ca 10 prosent av fylkets sysselsetting i jordbruket.

Tabell 9 Sysselsetting fordelt etter regioner og driftsform, årsverk, 2014

	Glåmdals-regionen	Hedmarken	Sør-Østerdalen	Nord-Østerdalen	Hedmark
Melk, geit	-	1,7	5,8	15,8	23,4
Melk, storfe	46,6	313,8	128,0	600,3	1 088,8
Ammekyr	94,5	171,3	52,7	76,2	394,7
Ensidig korn	305,2	232,7	36,7	6,9	581,4
Fjørfekjøtt	18,2	62,5	6,9	9,5	97,1
Svinehold	52,0	171,8	8,3	0,0	232,2
Eggproduksjon	12,1	39,1	8,9	3,9	64,0
Potet	215,1	55,7	33,8	16,1	320,6
Sauehold	30,2	127,8	61,9	294,2	514,0
Grønnsaker, fril.	14,4	47,4	-	0,1	61,9
Veksthus gr.sak	3,1	49,5	-	0,2	52,8
Frukt og bær	9,1	134,1	33,7	0,3	177,1
Birøkt	4,0	10,6	1,4	0,8	16,8
Pelsdyr	-	17,2	0,6	14,7	32,6
Sum	804,4	1 435,1	378,9	1 039,0	3 657,4

Kilde: Egne beregninger på grunnlag av data fra Landbruksdirektoratet og NIBIO

2.4 Sysselsetting i jordbruksbasert industri

2.4.1 Sysselsetting nasjonalt

I 2014 var i underkant av 46 000 sysselsatt i næringsmiddelindustrien i Norge, dvs. 2 prosent av total sysselsetting. Holder vi fiskeforedling utenom, var antallet 35 000. Det er snaut 1 000 flere enn i 2010.

Fylkene Rogaland og Oslo har mer enn 4 000 sysselsatte innenfor næringsmiddelindustrien ekskl. fiskeforedling i 2014, mens det i Hedmark er registrert 2 400 sysselsatte ifølge Statistisk sentralbyrås næringsstatistikk[15].

[15] Næringsstatistikken baseres på foretakets forretningsadresse, og det kan derfor være avvik i antall registrerte arbeidsplasser i en region og faktiske.

Figur 26 Antall sysselsatte innen næringsmiddelindustri (ekskl. fiskeforedling). 2010 og 2014 (per 4.kv). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte næringsmiddelindustri 2014

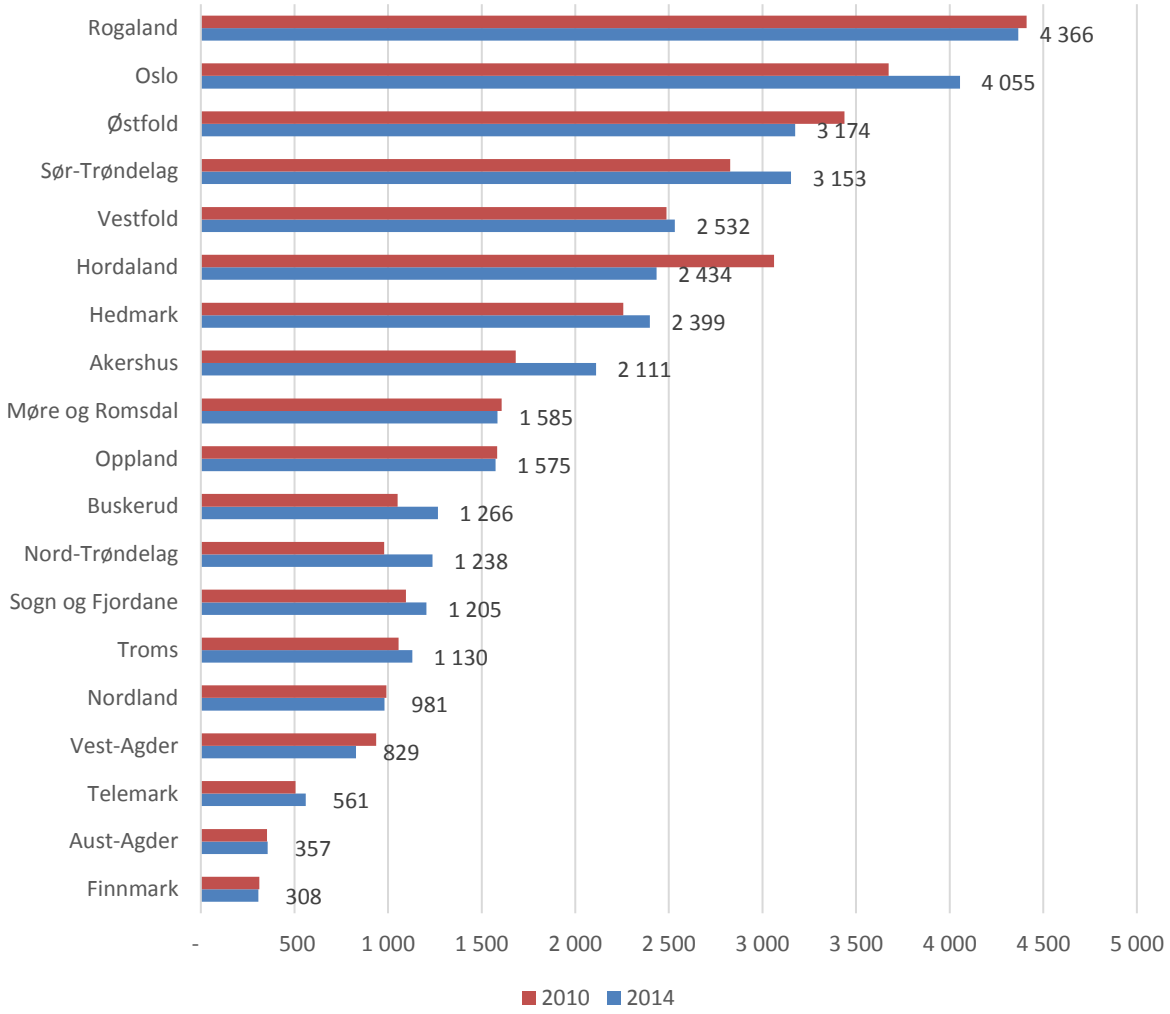

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

En nærings relative styrke i et fylke eller region kan måles ved lokaliseringskvotienter (LQ). LQ defineres som sysselsettingsandelen for næringen i regionen som andel av sysselsettingsandelen for næringen nasjonalt. En verdi høyere enn 1 betyr at regionen har en relativt større sysselsettingsandel i næringen sammenlignet med næringen nasjonalt. Vi sier da at en næring er *overrepresentert*. Desto høyere verdi, desto sterkere er regionens posisjon for den aktuelle næringen. En LQ-verdi mindre enn 1 betyr at næringen er *underrepresentert*.

Kartet under viser næringsmiddelindustriens relative styrke i de ulike fylker i Norge. Hedmark skiller seg ut markert overrepresentasjon, med en lokaliseringskvotient over 2. Nevnte næring er også overrepresentert i Oppland.

Figur 27 Næringsmiddelindustriens (ekskl. fiskeforedling) betydning pr. fylke sammenlignet med landsgjennomsnittet (lokaliseringskvotienter). 2014.

.

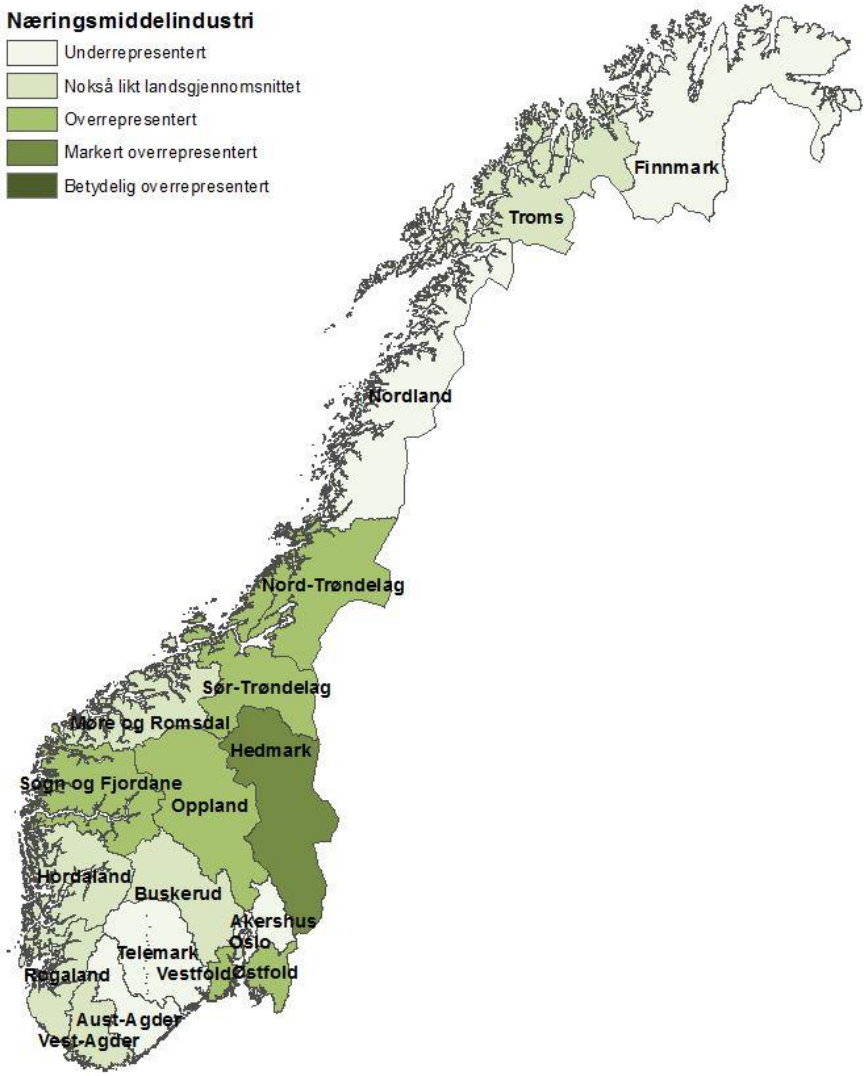

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

2.4.2 Sysselsetting i Hedmark

Fra 2010 til 2014 økte den registrerte sysselsettingen i næringsmiddelindustrien i Hedmark med i underkant av 150, eller 6,3 prosent. Det er særlig innen bearbeiding og konservering av poteter det er registrert en økning. Dette er sysselsatte knyttet til administrasjon, salg og marketing ved Maarud AS. Disse er i sysselsettingsstatistikken registrert med arbeidssted Sør-Odal, mens faktisk arbeidssted er i Oslo og i øvrige deler av landet. Avvik mellom registrert og faktisk arbeidssted kan også gjelde andre foretak, og føre til over- eller underregistrering av faktiske arbeidsplasser.

Om en korrigerer for sysselsettingen knyttet til administrasjon, salg og marketing ved Maarud, er utviklingen i næringsmiddelindustrien samlet svakere enn for landet.

Ringsaker skiller seg ut fra øvrige kommuner i fylket med en høy sysselsetting innenfor næringsmiddelindustrien. 50 prosent av de sysselsatte innen denne næringen i fylket er sysselsatt i Ringsaker. Det er fire virksomheter som er registrert med mer enn 100 ansatte[16] i kommunen. Nortura SA avd. slakteri Rudshøgda er virksomheten med flest ansatte, fulgt av Tine SA avd. Brumunddal. Også Bakehuset AS avd. Heba og Strand Unikorn AS er virksomheter med mer enn 100 ansatte.

Figur 28 Antall sysselsatte innen næringsmiddelindustri (ekskl. fiskeforedling). 2014 (per 4.kv). Kommuner i Hedmark med sysselsetting >=10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014.[17]

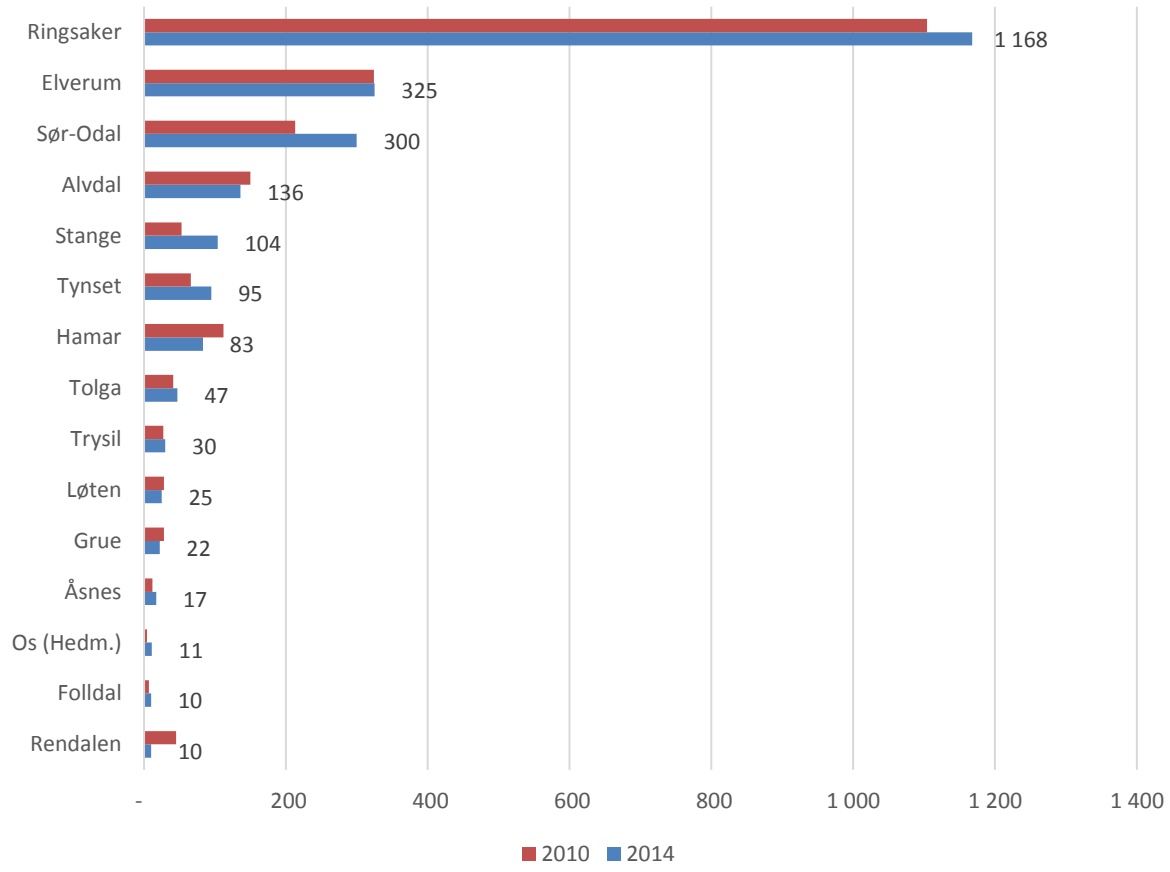

Ser vi på næringens relative betydning (lokaliseringskvotient) for samlet sysselsetting i kommunene, er det særlig Sør-Odal, Alvdal, Ringsaker og Tolga. Næringsmiddelindustrien målt ved sysselsettingsandel i disse kommunene er større enn tilsvarende andel for landet, og vi sier at næringen er overrepresentert.. Næringsmiddelindustrien er også overrepresentert i Elverum og Tynset, mens den i Stange, Folldal, Os og Rendalen er på nivå med landet. Øvrige kommuner i Hedmark er underrepresentert.

[16] Kilde: Proff forvalt
[17] Gjør oppmerksom på at vi ikke har korrigert for sysselsettingen ved Maarud AS, slik at sysselsettings økningen som framgår av figuren i Sør-Odal ikke er reell.

Figur 29 Kart: Næringsmiddelindustriens (ekskl. fiskeforedling) betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014.

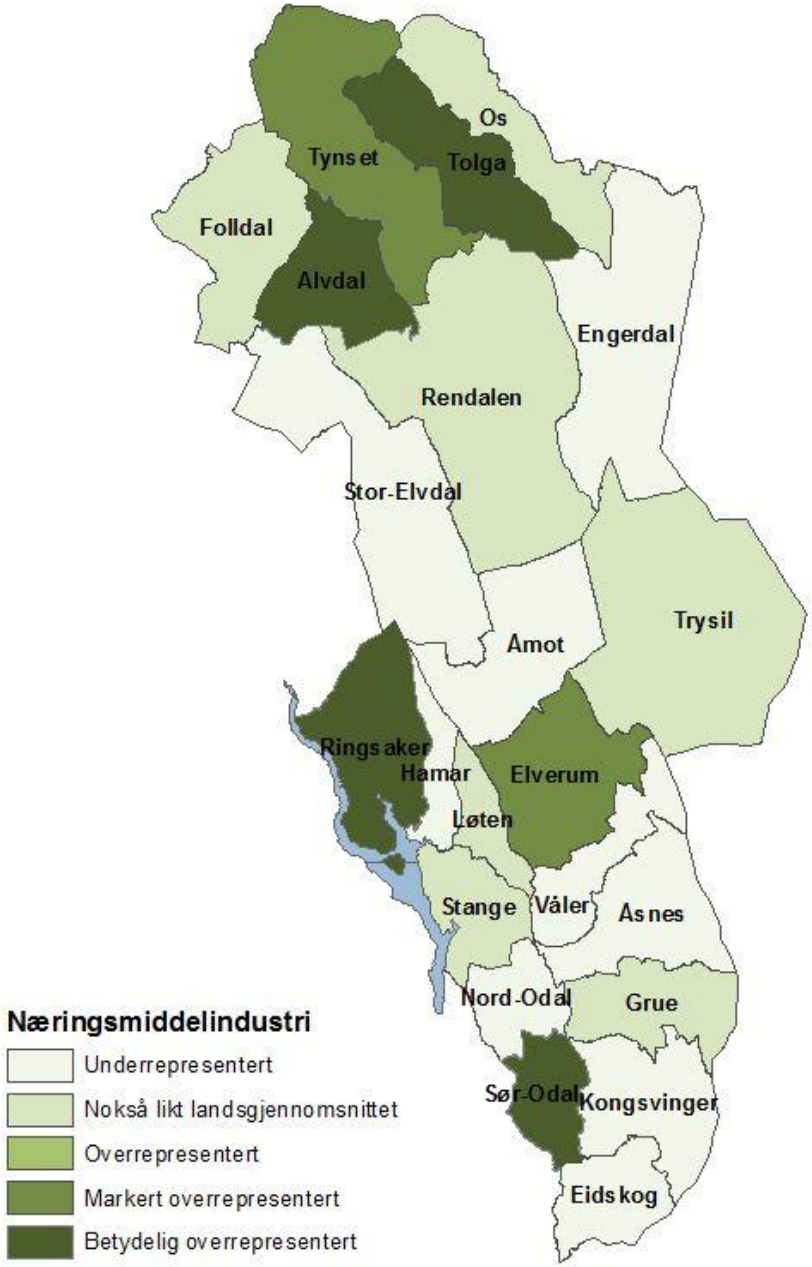

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Næringsmiddelindustrien består av ulike bransjer, og sysselsettingsfordelingen dem imellom er vist i figuren under. Foredling av kjøtt og fjørfe er den klart største med 40 prosent av samlet sysselsetting i næringsmiddelindustrien. Også produksjon av meieriråvarer er en sysselsettingsmessig viktig bransje i Hedmark, fulgt av foredling av frukt og grønnsaker. Om en korrigerer for Maarud AS er foredling av frukt og grønnsaker den fjerde viktigste bransjen med 8 prosent av sysselsettingen innen denne industrien.

Figur 30 Bransjefordeling av sysselsatte i næringsmiddelindustrien i Hedmark. 2014

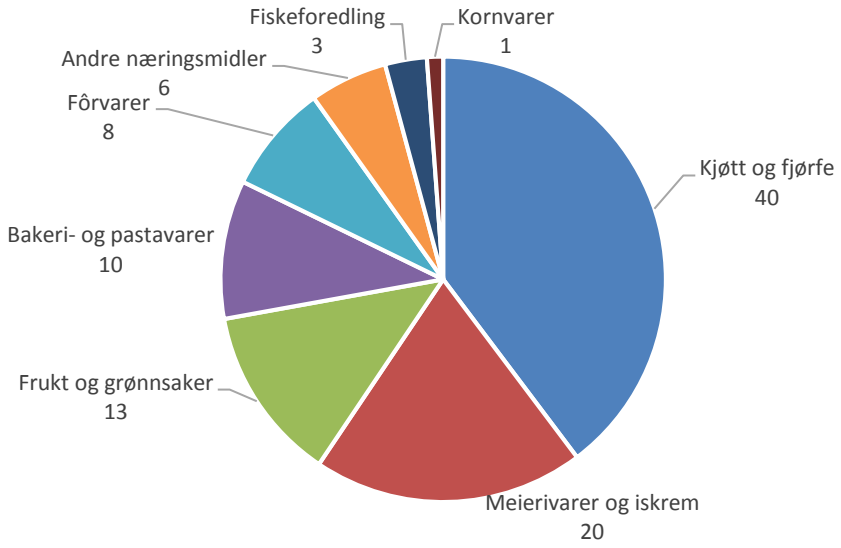

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Utviklingen i antall ansatte per bransje framgår av neste figur. Foredling av kjøttråvarer sysselsetter nær 1 000 personer i Hedmark i 2014. Det er en liten reduksjon fra 2010 (om lag 30 personer). Størst absolutt og relativ økning er det innen foredling av frukt og grønnsaker med en økning på 120 personer, eller 60 prosent, siden 2010. Korrigerer vi for sysselsetting innen administrasjon, salg og marketing ved Maarud AS, har sysselsettingen innen denne bransjen vært stabil fra 2010-2014. Det har vært en reduksjon i sysselsettingen innenfor bransjene foredling av fisk og kornvarer.

Figur 31 Antall sysselsatte bransjer i næringsmiddelindustrien. 2010 og 2014. Hedmark.

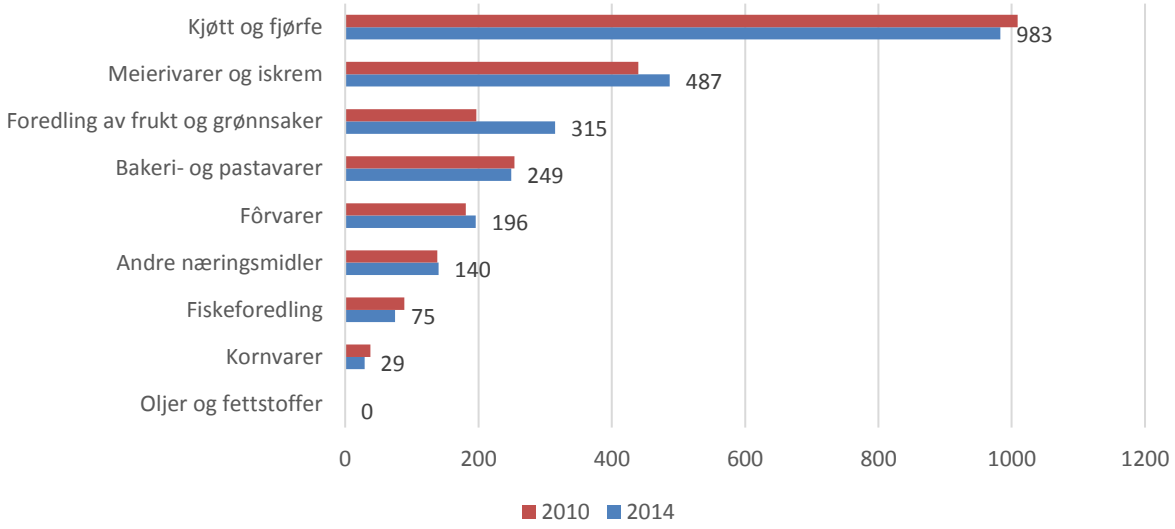

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Ser man på bransjenes relative betydning for sysselsetting, er det særlig innen foredling av frukt og grønnsaker en sterk overrepresentasjon i fylket i forhold til landet totalt, men også bransjene fôrvarer, kjøtt og fjørfe, meieriråvarer, kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter og andre

næringsmidler er overrepresentert i fylket. Andre næringsmidler er i Hedmark produksjon av ferdigmat i Elverum.

Figur 32 Lokaliseringskvotienter for bransjer i Hedmark innen næringsmiddelindustri. 2014.

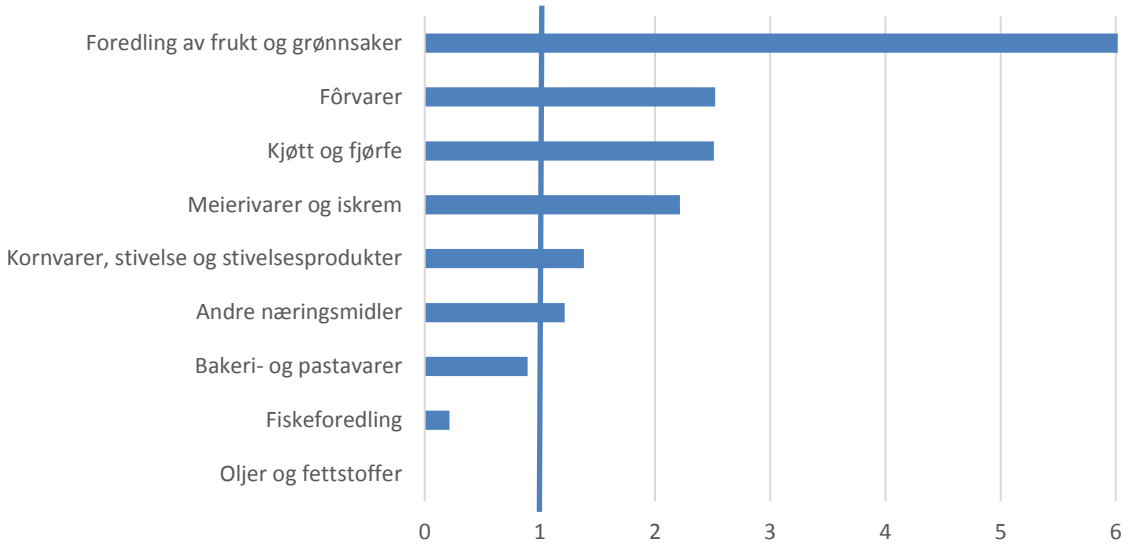

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

2.4.3 Næringsmiddelindustriens avhengighet av råstoff fra Hedmark

Kjøttindustrien er som nevnt den viktigste bransjen innen næringsmiddelindustrien i Hedmark sett i forhold til antall sysselsatte. Vi legger til grunn at denne industrien er avhengig av jordbruket i Hedmark. Nortura sine avdelinger på Rudshøgda og på Elverum er de to klart største virksomhetene.

Meieribransjen er den nest største bransjen, og som kjøttbransjen kan også meieribransjen sies å være sterkt avhengig av lokal råvareproduksjon. Det har vært en vekst i sysselsettingen fra 2010-2014 på 10 prosent. Tines avdeling i Brumunddal er den største aktøren i fylket, fulgt av Synnøve Finden i Alvdal. Snaut 500 er sysselsatt innenfor denne bransjen i Hedmark i 2014.

I 2014 er snaut 200 sysselsatt innen ***fôrproduksjon*** i Hedmark. Dette er i all hovedsak fôrproduksjon til husdyr. Vi legger til grunn at fôrproduksjonen er avhengig av lokal jordbruksproduksjon.

Maarud AS er den klart største aktøren ***innen foredling av frukt og grønnsaker***. Ved fabrikken i Sør-Odal har sysselsettingen vært stabil fra 2010 til 2014. Denne bransjen er avhengig av jordbruksråvarer. I Tabell 10 har vi lagt til grunn at sysselsettingen ved fabrikken i Sør-Odal er avhengig av lokale råvarer.

Produksjon av kornvarer og ***produksjon av stivelse og stivelsesprodukter*** antas å være avhengig av jordbruket i Hedmark. I 2014 var snaut 30 personer sysselsatt innenfor denne bransjen.

Andre næringsmidler er bredt sammensatt, for eksempel produksjon av sukker, produksjon av kakao, sjokolade og sukkervarer og ferdigmat. I Hedmark er sysselsettingen i stor grad knyttet til produksjon av ferdigmat, dvs. Orkla Food sin produksjon på Elverum. Det er lagt til grunn at produksjon av ferdigmat er avhengig av lokale råvarer, mens øvrig produksjon av andre næringsmidler antas å ikke være avhengig av lokale råvarer-

I tillegg til næringsmiddelindustrien har vi inkludert deler av ***engroshandel av frukt og grønt***, hvor det var snaut 170 sysselsatte totalt i 2014 i Hedmark. Vi antar at sysselsetting innen potet-/fruktpakkerier og grønnsaksforhandlere er avhengig av lokale jordbruksråvarer. Vi har derfor valgt å holde Bama Dagligvare avd. Hamar utenom.

Innen ***bakeri- og pastavarer*** er sysselsettingen i Hedmark stort sett innen produksjon av brød og ferske konditorvarer. Det er Bakehuset avdeling Heba som er den klart største aktøren. Bakeriene baserer seg på råstoff fra jordbruket, men vi antar at avhengigheten til lokale råvarer er liten. Bransjen er derfor *ikke* inkludert som del av næringsmiddelindustrien som vi antar er avhengig av jordbruksråvarer fra Hedmark.

Tabellen under oppsummerer vår gjennomgang. Den viser at totalt antall sysselsatte med et avhengighetsforhold til lokalt råstoff har økt med 11 prosent fra 2010 til 2014.

Tabell 10 Sysselsatte i næringsmiddelindustri og engroshandel i Hedmark med avhengighetsforhold til råvarer fra Hedmark. 2010 og 2014.

	2010	2014	Endring 2010-14
10.110 og 10.120 Bearbeiding og konservering av kjøtt og fjørfekjøtt	795	758	-5 %
10.510 Produksjon av meierivarer	426	487	14 %
10.130 Produksjon av kjøtt- og fjørfevarer	214	225	5 %
10.910 Produksjon av fôrvarer til husdyrhold	181	196	8 %
10.310 Bearbeiding og konservering av poteter	141	157	11 %
10.850 Produksjon av ferdigmat	4	103	2475 %
10.620 Produksjon av stivelse og stivelsesprodukter	25	17	-32 %
10.610 Produksjon av kornvarer	13	12	-8 %
46.310 Engroshandel med frukt og grønnsaker	90	135	50 %
Sum sysselsatte med avhengighetsforhold Hedmark	**1 889**	**2 090**	**11 %**
10.710 Produksjon av brød og ferske konditorvarer	197	221	12 %
10.720 Produksjon av kavringer, kjeks og konserverte konditorvarer	57	28	-51 %
10 Produksjon av andre næringsmidler	204	77	-62 %
Sum sysselsatte jordbruksbasert Hedmark	**2 347**	**2 416**	**3 %**

3 REINDRIFT - VERDISKAPING OG SYSSELSETTING

For å beregne verdiskaping og sysselsetting i reindriftsnæringa har vi tatt utgangspunkt i Totalregnskap for Reindriftsnæringen. Her oppgis tall per reinbeiteområde, hvor Hedmark er en del av området Sør-Trøndelag/Hedmark. I tillegg har Totalregnskapet tall for alle tamreinlag samlet, og en andel av disse hører også hjemme i Hedmark. Vi har fått hjelp fra Reindriftsforvaltningen til å skille tall for Hedmark ut fra totaltallene.

Verdiskaping (bruttoprodukt) i reindriftsnæringen i Hedmark var på 3,2 millioner kroner i 2010, og 1,6 millioner i 2014. Sysselsettingen var på 12,1 årsverk i 2010 og 14,5 årsverk i 2014 (Tabell 11).

Tabell 11 Verdiskaping og sysselsetting i reindrift, 2010 og 2014. Faste 2014-kroner

	2010	2014
Verdiskaping (bruttoprodukt)	3,2	1,6
Verdiskaping (nettoprodukt)	3,0	1,3
Antall årsverk	12,1	14,5

Kilde: Totalregnskap for Reindriftsnæringen 2014 og Reindriftsdirektøren

I følge Reindriftsdirektøren har Hedmark om lag 12 prosent av totalt antall dyr i tamreinlagene. Det er imidlertid ikke regnet inntekt av kjøttproduksjon for det laget som ligger i Hedmark. Årsaken er at her finnes det ingen offisielle produksjonstall, da de avliver dyra med jakt. Salg av jaktkort er også en verdiskaping, men dette finnes det ikke data for. Sysselsettingen er på 5 årsverk for tamreinlaga i Hedmark, og dette er inkludert i totalen. Hvis en antar at driftsoverskudd per dyr i Hedmark er det samme som i Oppland, vil bruttoprodukt for tamreinlag i Hedmark bli totalt 2,8 mill. kroner. Totalt bruttoprodukt for reindriftsnæringa i Hedmark ville da blitt beregnet til 4,6 mill. kroner i 2014.

I det videre benyttes 1,6 millioner kroner som reindriftnæringas bidrag til verdiskapingen i fylket.

4 SKOGBRUK OG SKOGBASERT INDUSTRI – VERDISKAPING OG SYSSELSETTING

4.1 Struktur og utvikling i skogbruket

For å belyse strukturutviklingstrekk er tall for eiendomsstruktur og skogressurs, herunder produktivt skogareal, stående kubikkmasse, årlig tilvekst og avvirkning for salg, presentert nedenfor. Selv om eiendomsstrukturen har holdt seg relativt lik har det skjedd en utvikling i effektiviteten på drift og driftsstørrelser, både når det gjelder skogkultur og avvirkning. I rapporten «Effektivisering i den skogbaserte verdikjeden» pekes det på en økning, både i gjennomsnittsleveransen og den enkelte kontrakten de siste årene. Dette er viktige parametere for driftsprisen. Økningen grunngis i bevisst politikk og bruk av økonomiske insentiver hos næringsaktørene, og inkluderer også færre flytt og økt effektivitet i forberedelser og gjennomføring (Stuve, Lein og Lerfald 2016).

Det publiseres ikke offisielle tall for driftsstørrelse. I årsmeldingene til Glommen Skog og Mjøsen Skog[18] oppgis nøkkeltall for virksomhetene. Glommen Skog presenterer tall for «Gjennomsnittsleveranse pr leverandør i m^3», mens Mjøsen Skog presenterer tall for «Omsetning pr leverandør i m^3». Datagrunnlaget og i hvilken grad disse er sammenlignbare vites ikke. Vi velger allikevel å presentere disse dataene som kan bidra til å underbygge at det har skjedd og skjer en utvikling i effektivitet knyttet til drift og driftsstørrelse. Data for perioden 2011-2016.

Tabell 12 Gjennomsnittsleveranse (Glommen Skog) og omsetning per leverandør i m^3. 2011-2014.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Glommen Skog	687	696	804	883	777	784
Mjøsen Skog	636	610	659	793	889	903

[18] Årsmeldinger: Mjøsen Skog 2015 og 2016 og Glommen Skog 2013, 2014 og 2016

4.1.1 Skogeiendommer

I 2014 var det registrert 128 196 skogeiendommer over 25 dekar i landet. 10 689 av disse ligger i Hedmark, mens 11 065 ligger i Oppland. Skogeiendommene i Norge, og også Hedmark og Oppland, er preget av mange mindre enheter. På landsbasis er 90 prosent av skogeiendommene i størrelsesorden 25 til 999 dekar. Mens Oppland ligger nokså likt som landet i prosentvis fordeling av skogseiendommenes størrelse, peker Hedmark seg ut med færre små skogeiendommer og flere store skogeiendommer enn landet. I gjennomsnitt er den norske skogeiendommen på ca. 550 dekar, mens den i Hedmark er 1190 dekar og Oppland 590 dekar, etter statistikk fra Statistisk sentralbyrå.

Figur 33 Prosentvis fordeling av skogeiendommer på mindre og større enn 1000 dekar for Hedmark, Oppland og landet i 2014 (kilde: SSBs statistikkbank)

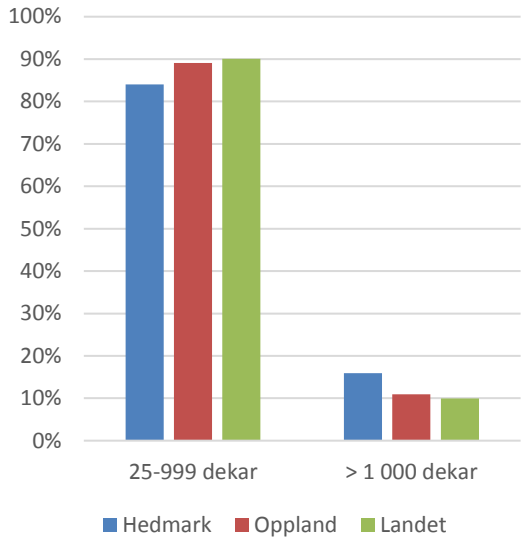

Eiendomsstrukturen i skogbruket endrer seg vanligvis relativt lite over år. Antall skogeiendommer og produktivt skogareal var fram til 2011 basert på opplysninger fra Landbruksregisteret. Nå baseres denne statistikken på digitale eiendomskart, grunneiendommer og eieropplysninger fra Matrikkelen, i kombinasjon med arealressurskart og opplysninger fra Landbruksregisteret (SSB.no). Antall skogeiendommer og produktivt skogareal for 2010 og 2014 er dermed basert på ulikt datagrunnlag. SSB opplyser at endret datagrunnlag har gitt en økning i skogeiendommer.

4.1.2 Produktivt skogareal

I 2014 var det 70,3 millioner dekar produktivt skogareal i Norge. Av dette lå 18 prosent (12,7 millioner dekar) i Hedmark. Figuren nedenfor viser produktivt skogareal etter kommune. Av kommunene i Hedmark peker Trysil seg klart ut med størst produktivt skogareal. Rendalen, Åmot, Stor-Elvdal og Elverum har også betydelige skogressurser.

Figur 34 Produktivt skogareal for kommuner i Hedmark i 2014

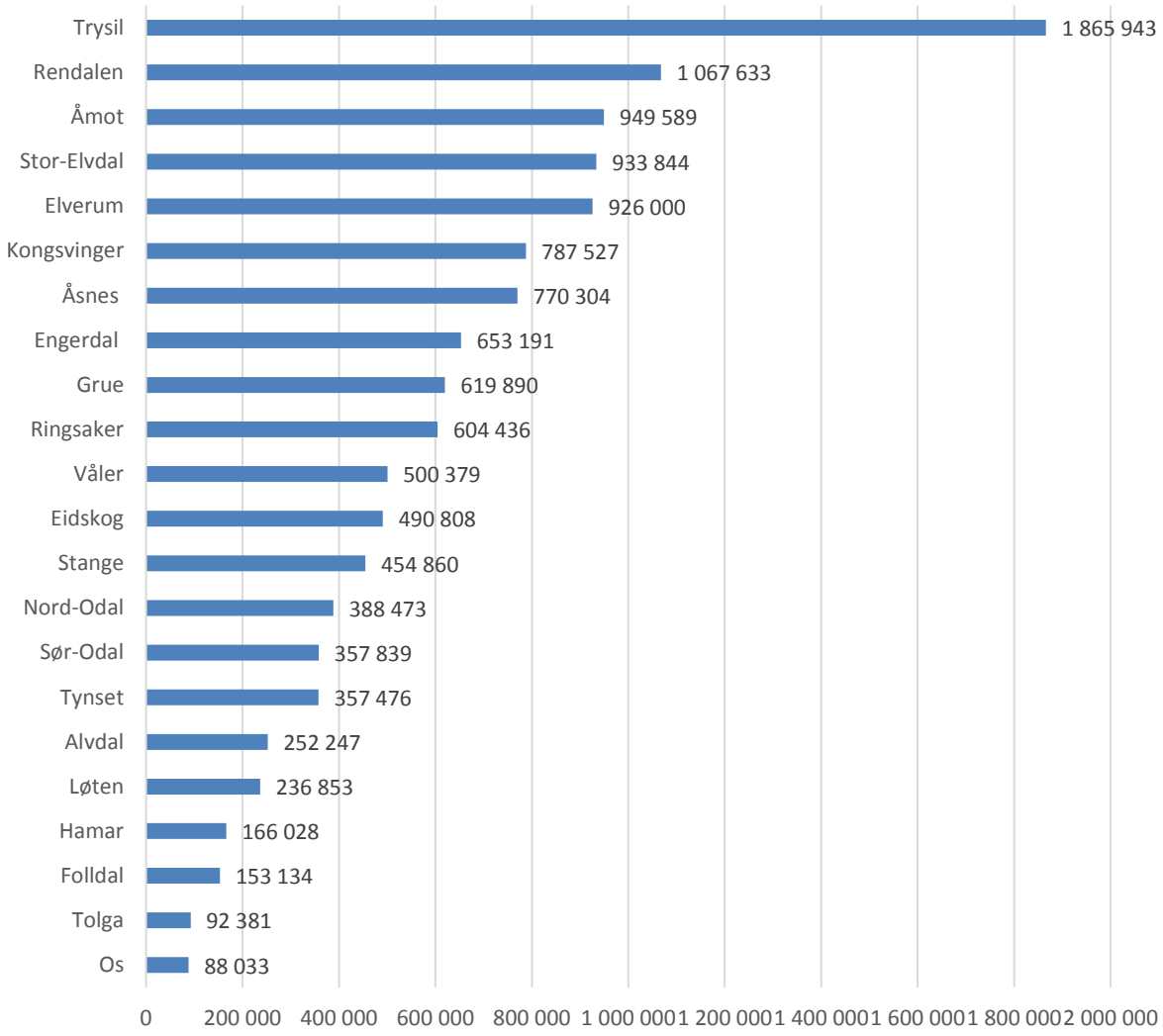

Kilde: SSBs statistikkbank

4.1.3 Stående kubikkmasse

Stående kubikkmasse i 2014 var 929 millioner kubikkmeter for landet samlet, og er en økning fra 842 millioner kubikkmeter i 2010. SSB publiserer ikke tilsvarende tall på fylkesnivå, men Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) har utarbeidet rapporter over skogressursene i de to fylkene hvor stående volum under bark for Hedmark er beregnet til 141,571 millioner kubikkmeter, mens den i Oppland er 85,874 millioner kubikkmeter (Tomter 2016a og Tomter 2016b). Setter vi dette opp mot landet utgjør Hedmark og Opplands andeler 15 og ni prosent av stående kubikkmasse.

4.1.4 Årlig tilvekst

I 2014 var årlig tilvekst under bark 25,9 millioner kubikkmeter for landet sett under ett, mot 24,6 millioner kubikkmeter i 2010. I rapporter fra NIBIO omtalt ovenfor er årlig tilvekst for fylkene

beregnet til 4 126 000 kubikkmeter for Hedmark og 2 388 000 kubikkmeter for Oppland (Tomter 2016a og Tomter 2016b), dette utgjør henholdsvis 16 og ni prosent av landets tilvekst.

4.1.5 Avvirkning for salg

Avvirkning for salg vil svinge noe mellom år, noe som kan komme tydelig til uttrykk når en ser på kommunenivå. På landsbasis er det avvirkning for salg på 11-12 prosent av eiendommene per år i perioden 2010 til 2014. I Hedmark varierer det noe mer. Det er avvirkning på 22 til 26 prosent av eiendommene per år i denne perioden.

Utvikling i gjennomsnittlig bruttoverdi per eiendom med avvirkning i Hedmark og i landet for øvrig er presentert i påfølgende figur. Av denne framgår at gjennomsnittsverdien i Hedmark er vesentlig høyere enn landet for øvrig og at denne øker i perioden.

Figur 35 Gjennomsnittlig bruttoverdi per skogeiendom med avvirkning. Hedmark og landet for øvrig. 1000 kr.

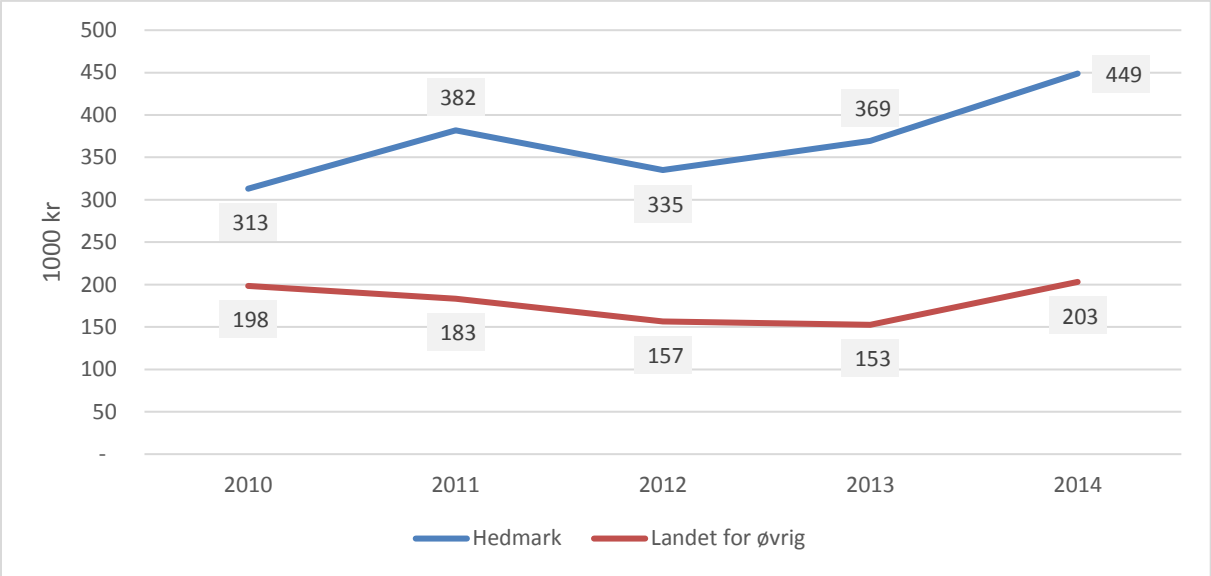

I 2014 hadde Hedmark en avvirkning av industrivirke for salg på nesten 2,9 millioner kubikkmeter. Dette utgjorde 29 prosent av landets avvirkning. Avvirkningen i fylket i 2014 var størst i kommunene Kongsvinger, Elverum og Trysil i 2014. Kongsvinger og Trysil hadde en prosentvis økning i avvirkningen fra 2010 på 30 prosent, mens Elverum økte avvirkningen fra 2010 med 42 prosent. I 2010 var Åsnes, sammen med Kongsvinger og Elverum, blant kommunene med høyest avvirkning i Hedmark. Avvirkningen i Åsnes var 10 prosent mindre i 2014 enn i 2010. Størst økning i avvirket kvantum fra 2010 finner vi i Elverum, Kongsvinger og Åmot. I kommunene Åsnes, Sør-Odal, Nord-Odal, Engerdal, Alvdal og Folldal i ble det avvirket mindre i 2014 enn i 2010. For Hedmark fylke samlet var avvirkningen for salg 20 prosent høyere i 2014 enn i 2010, mens den for landet var 17 prosent.

Figur 36 Avvirkning for salg (kbm) etter kommune i Hedmark for 2010 og 2014. Rangert avtakende etter avvirkning i 2014

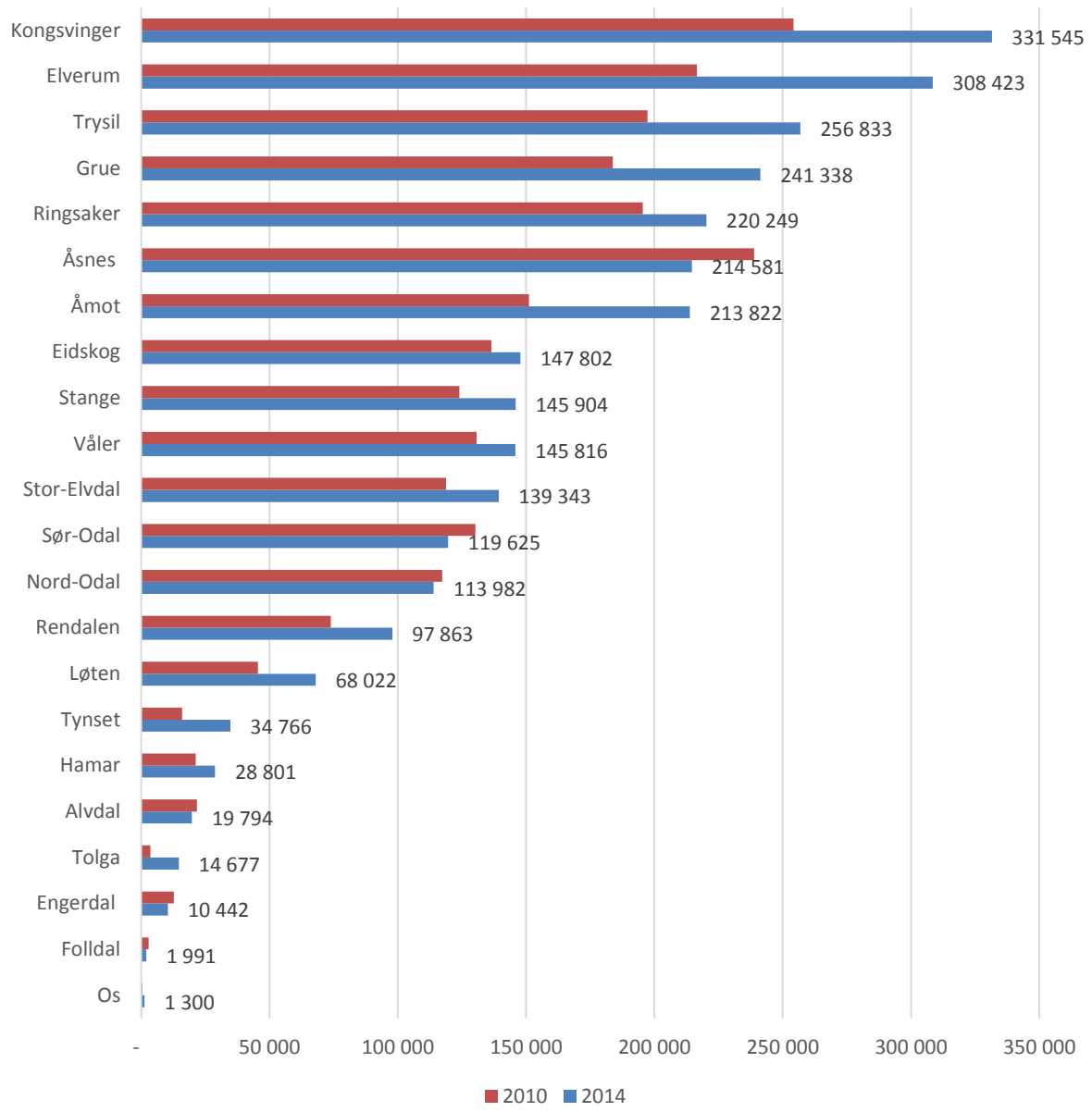

Kilde: SSBs statistikkbank

Tabell 13 Sammenstilling av skogareal, stående masse og tilvekst, avvirkning og eiendommer.

	Produktivt skogareal, mill. dekar	Stående masse, mill.kbm	Tilvekst, 1000 kbm	Avvirkning av industrivirke for salg, 1000 kbm	Antall skogeiendommer	
					> 25 dekar	> 20 000 dekar
Hedmark	13	142	4 126	2 877	10 689	76
- av landet	18 %	15 %	16 %	29 %	8 %	33 %
Oppland	6	86	2 388	1 252	11 065	23
- av landet	9 %	9 %	9 %	13 %	9 %	10 %
Landet	70	929	25 912	9 808	128 196	228

Kilde: SSBs statistikkbank og Tomter 2016a og 2016b.

4.2 Verdiskaping fra skogbruket i Hedmark

For de fleste skogeiere er avvirkning av skog den viktigste kilden til inntekt fra skogen. I 2010, som var utgangspunkt for forrige verdiskapingsrapport, ble det levert 8,3 millioner kubikkmeter tømmer til skogsindustrien i Norge. Dette er en stor økning fra 2009, da avvirkningsnivået var lavt på grunn av lave tømmerpriser som følge av finanskrisa. Avvirkningstallene for 2014 viser en ytterligere økning til 9,8 millioner kubikkmeter.

Hedmark sto i 2014, som i 2010, for 29 prosent av den samlede avvirkninga av industrivirke for salg i landet. Nabofylket Oppland hadde nesten 13 prosent av avvirkningen, og samlet hadde innlandsfylkene dermed 42 prosent av landets avvirkning for salg. Litt under halvparten av Hedmarks avvirkning kom fra Glåmdalsregionen (46 prosent), etterfulgt av Sør-Østerdal med 32 prosent av avvirkningen. Hamarregionen og Nord-Østerdal hadde mindre andeler av dette, med henholdsvis 16 og 6 prosent av avvirkningen.

Inntekt fra skogseiendommen kommer ikke kun fra avvirkning av industrivirke for salg. Til og med 2012 beregnet Statistisk sentralbyrå årlig totalregnskapet for skogbruket. Inntekter som også hører til skogeiendommen i SSBs beregninger, var avvirkning av eget virke og virke til ved, juletre og pyntegrønt, jakt (kun utleid) og lagerendring (nettotilvekst). Det er knyttet usikkerhet til verdiskapingsberegningene, både på fylkes- og kommunenivå, da tilgangen på verifiserte data varierer. Elementer i totalregnskapet og forutsetninger lagt til grunn i verdiskapingsberegningene, går fram av metodekapittelet.

Bruttoproduktet / verdiskapinga for skogbruket i Hedmark, og fordelingen mellom fylkets fire regioner, er vist i tabell 14. Tilsvarende oversikt på kommunenivå finnes i vedlegg 4. Skogproduktene (tømmer for salg og eget bruk, ved for salg og eget bruk, juletrær og pyntegrønt, jakt og nettotilvekst), produksjon av tjenester for skogbruket og verdien av eget arbeid utgjør sum inntekter i skogbruket. Trekker vi fra produktinnsatsen får vi verdiskapingen som bruttoprodukt for skogbruket.

Verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 1,01 milliarder kroner i 2014. Det er 63 millioner kroner mer enn det som ble beregnet i 2010 (målt i 2014 kroner). Det har vært en økning i verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark på 7 prosent i perioden fra 2010 til 2014. Sentrale elementer er her bl.a. tømmer for salg (inntekter) og produktinnsats (kostnader). Tømmer for salg er sentralt for sum inntekter og dermed omsetning og verdiskaping knyttet til gårdsskogbruket i Hedmark. Sammenlignet med 2010 økte inntektene fra tømmer for salg med 120 millioner kroner, eller 13 prosent målt i 2014 kroner. Produktinnsatsen har økt vesentlig sammenlignet med 2010 målt i 2014 kr med i underkant av 40 prosent.

Tabell 14 Bruttoprodukt/verdiskaping i millioner kroner for Hedmarksskogbruket med tilhørende regioner i 2014.

	2014 i mill. kr.				
	Hedmark	**Glåmdals-regionen**	**Hamar-regionen**	**Nord-Østerdal**	**Sør-Østerdal**
Tømmer for salg	1 065	503	167	55	340
Tømmer til eget bruk	11	5	2	1	4
Ved til salg og eget bruk	43	20	7	3	14
Juletre og pyntegrønt	8	6	2	0	0
Jakt	28	7	5	7	9
Nettotilvekst	165	52	20	40	54
Skogprodukt i alt	**1 320**	**592**	**202**	**105**	**421**
Produksjon av tjenester for skogbruket	544	257	85	28	174
Verdi av eget arbeid ved skogkultur og bygging av skogsveier	42	20	7	2	13
Sum inntekter	**1 906**	**869**	**294**	**135**	**608**
Produktinnsats	896	423	140	47	286
Bruttoprodukt for skogbruket	**1 010**	**446**	**153**	**89**	**322**

Kilde: beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Blant skogproduktene utgjorde verdien av tømmer for salg og lagerendringen (nettotilveksten) størsteparten av produksjonsverdiene i Hedmark i 2014, med henholdsvis 81 og 13 prosent av skogproduktene. Tømmer for salg hadde alene en bruttoverdi på nesten 1,1 milliarder kroner i 2014. Opplands bruttoverdi av tømmer for salg var 0,4 milliarder kroner, og utgjorde 66 prosent av verdien fra skogproduktene.

Som i 2010 hadde juletre- og pyntegrøntproduksjonen i Hedmark i 2014 marginale bidrag til verdiskapingen i skogbruket. I 2014 er bruttoverdi beregnet til 7,8 millioner kroner. Dette utgjør om lag 0,6 prosent av skogproduktene i Hedmark. I Oppland hadde denne produksjonen en bruttoverdi på 6 millioner kroner, og en andel av skogproduktene på 0,9 prosent. De viktigste fylkene for juletre- og pyntegrøntproduksjon er Rogaland og Vestfold (Lien m.fl. 2012).

Jakt har et noe større bidrag til skogproduktene enn juletrær og pyntegrønt i Hedmark. Bruttoverdien for 2014 er beregnet til 28 millioner kroner. Dette tilsvarer to prosent av skogproduktene samlet. Fordelt mellom regionene hadde Sør-Østerdal 33,5 prosent av dette, etterfulgt av Glåmdalsregionen (26,4 %), Nord-Østerdal (23,7 %) og Hamarregionen (16,4 %). For Oppland var bruttoverdien for jakt nesten 19 millioner kroner, og jakt utgjorde tre prosent av skogproduktene.

Samlet verdi for skogproduktene i 2014 er for Hedmark beregnet til 1,3 milliarder kroner. Figuren nedenfor gir en oversikt over fordelingen mellom skogproduktene etter kommune. Avvirkning omfatter både avvirkning for salg, virke til eget bruk og ved til salg og eget bruk. Av figuren går det fram at avvirkning, og i noen tilfeller verdien av nettotilveksten, utgjør hovedandelen av skogproduktenes verdi i fylkets samtlige kommuner. I Engerdal, Folldal og Os er verdien av

nettotilvekst er større enn verdien av avvirkning. Kongsvinger, Elverum og Trysil hadde størst verdi fra skogproduktene i 2014, mens Os, Folldal og Tolga hadde minst verdier fra skogproduktene.

Figur 37 Skogproduktenes verdi i Hedmarkskommunene i 2014 fordelt etter avvirkning (tømmer til salg og eget bruk samt ved til salg og eget bruk), juletre og pyntegrønt, jakt og nettotilvekst (lagerendring). Rangert avtagende etter samlet verdi for skogproduktene. 1000 kr.

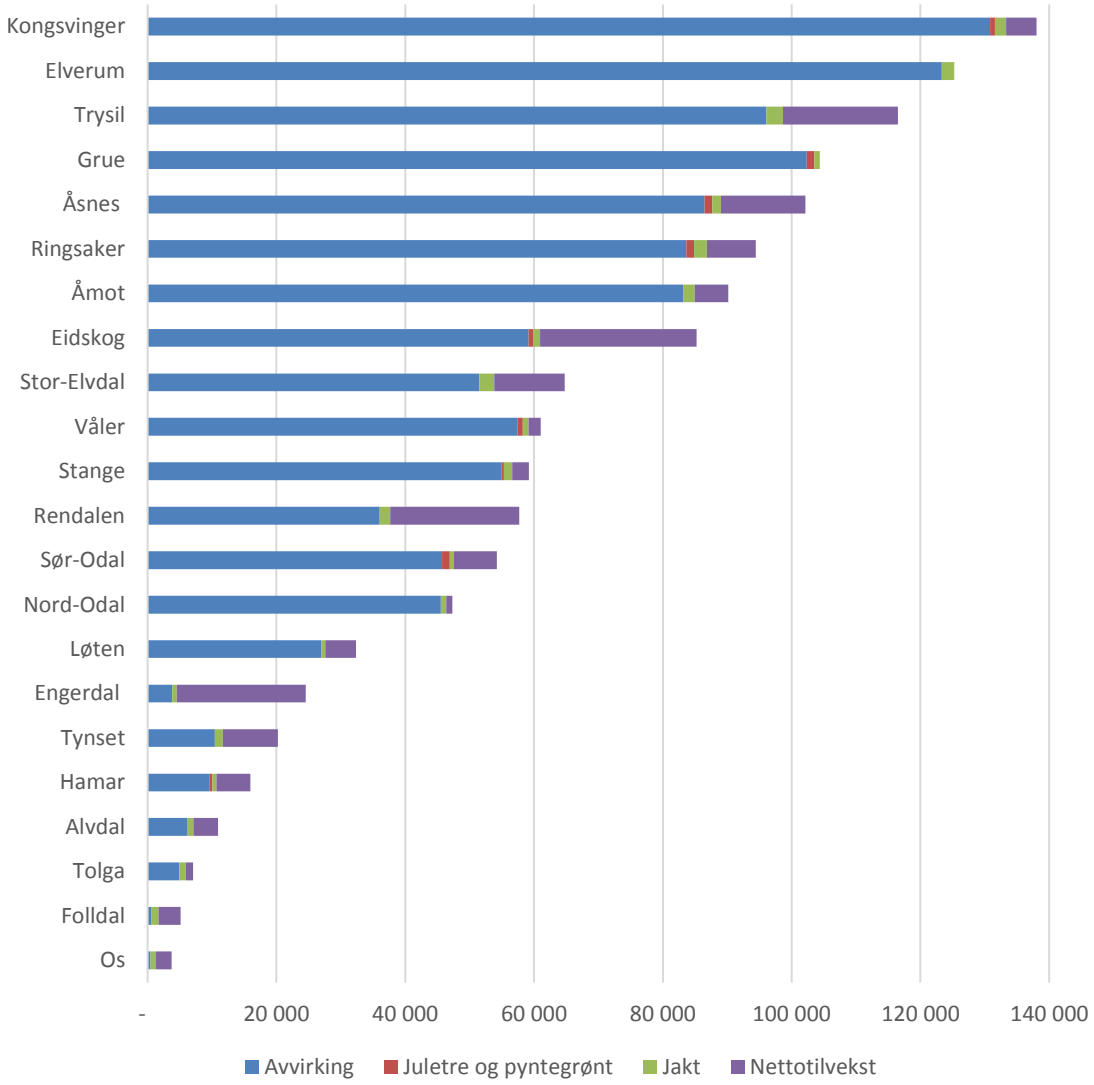

Kilde: beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Kongsvinger, Elverum og Trysil er også de kommuner i Hedmark med størst samlet verdiskaping fra skogbruket. I verdiskapingsrapporten fra 2012 (basert på tall fra 2010) hadde Kongsvinger, Elverum og Åsnes størst verdiskaping. Lavest verdiskaping fra skogbruket er det i kommunene Os, Folldal og Tolga. Dette var også kommunene med minst verdiskaping i skogbruket fra forrige verdiskapingsrapport (Lien m.fl. 2012). Verdiskapingen i millioner kroner er fremstilt i Figur 38 og Figur 39 (kart).

Figur 38 Verdiskaping i millioner kroner for kommuner i Hedmark i 2014. Rangert avtagende etter beregnet verdiskaping

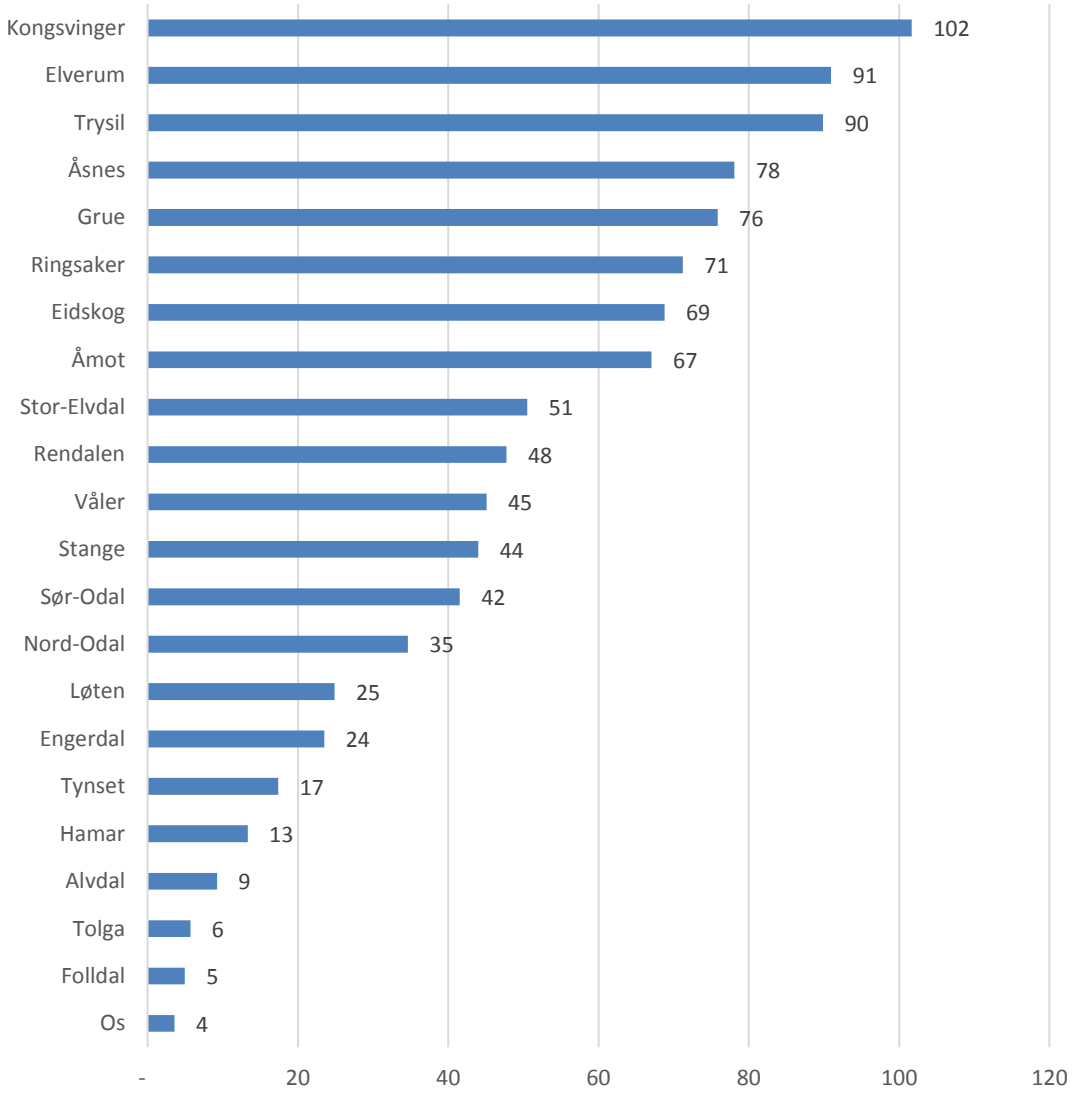

Kilde: beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Figur 39 Kart: verdiskaping for skogbruket i Hedmark 2014.

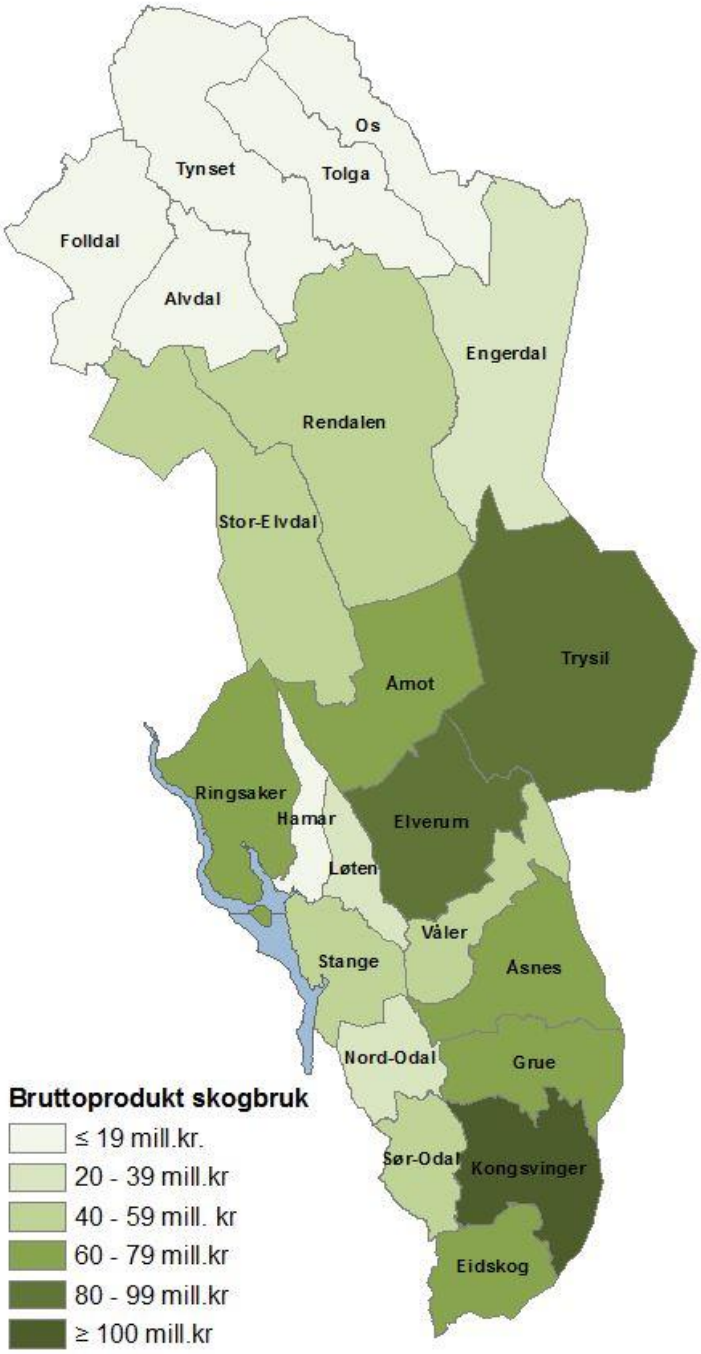

Kilde: Egne beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Produksjon av tjenester i skogbruket omfatter investeringsarbeid i skogkultur, tømmermåling, driftsplaner, skogplanter og entreprenørtjenester (Zahirovic 2012). For Hedmark er denne produksjonen beregnet til å utgjøre 544 millioner kroner. Verdien av eget arbeid ved skogkultur og bygging av skogsveier er beregnet til 42 millioner kroner i 2014. Etter dette er verdien av samlet produksjon i skogbruksnæring i Hedmark ca. 2 milliarder kroner. Produksjonen fratrukket produktinnsatsen gir en verdiskaping (bruttoprodukt) for Hedmark på om lag 1 milliard kroner i 2014.

Figuren nedenfor viser verdiskapingen fordelt mellom Hedmarks regioner. Glåmdalsregionen og Sør-Østerdal skiller seg ut på regionnivå med klart høyest verdiskaping innen skogbruk. Om vi ser på det relative bidraget fra skogproduktene i figur 41, ser vi at verdien av avvirkning dominerer det relative bidraget til verdiskapingen i både Glåmdalsregionen, Hamarregionen og Sør-Østerdal. I Nord-Østerdal utgjør verdien av nettotilveksten en langt større andel av skogproduktene, selv om avvirkning også her utgjør størstedelen av bidraget.

Figur 40 Verdiskaping/bruttoprodukt i millioner kroner for skogbruket i 2014 etter regioner og kommuner i Hedmark

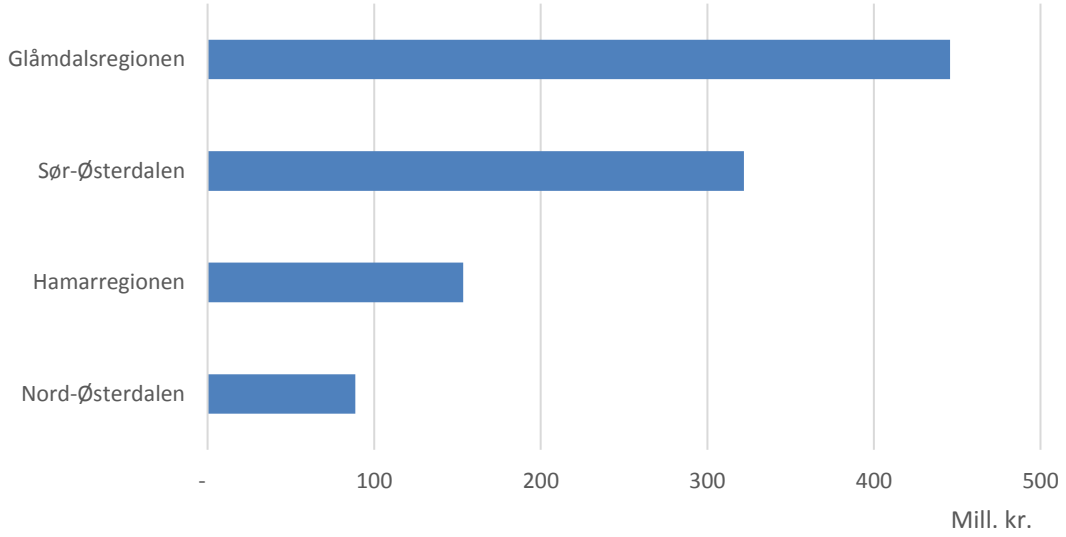

Kilde: Egne beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Figur 41 Skogproduktenes relative bidrag i Hedmarks regioner i 2014

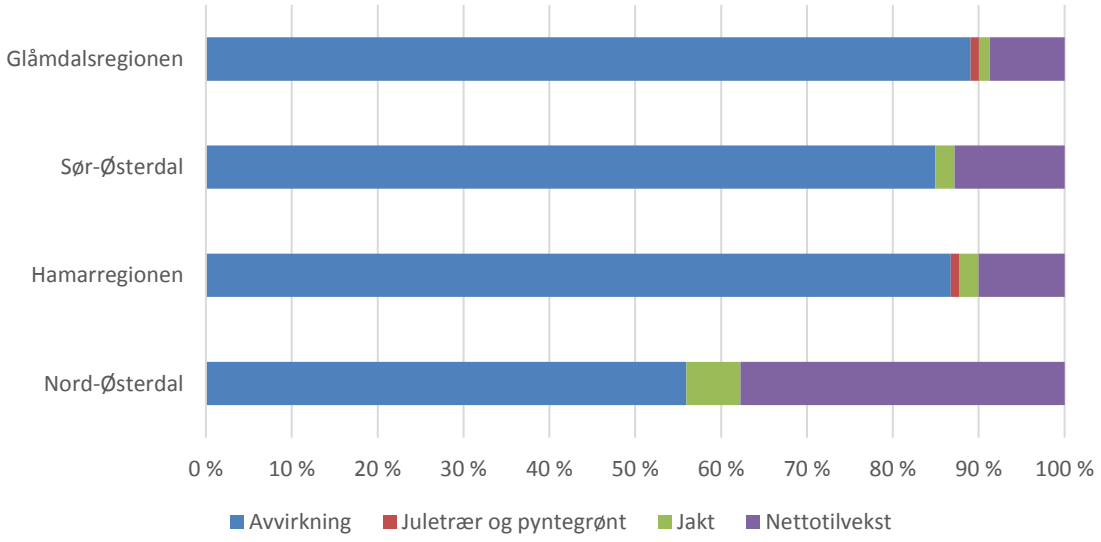

Kilde: Egne beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Inntekten til skogeierne er noe helt annet enn samlet produksjon i skogbruksnæringen. Dersom vi tar ut tømmer til eget bruk, nettotilvekst, produksjon av tjenester og verdien av eget arbeid ved skogkultur og bygging av skogsveier, får vi et anslag på omsetning og verdiskaping i gårdsskogbruket i Hedmark. Omsetningen i gårdsskogbruket i Hedmark i 2014 var drøyt 1 milliard kroner, og verdiskapinga 248 millioner kroner. I disse tallene er virke til vedproduksjon og utleie av jakt inkludert, mens salg/utleie/festeavgift fast eiendom, guiding/betaling for jaktopplevelser, gårdssagbruk og annen foredling av tre ikke er inkludert. Med unntak av avvirkning for salg, er verdien av tilleggsnæringene som jakt og produksjon av ved beregnet etter forutsetningene som fremgår av metodekapittelet. Sammenlignes dette resultatet med tilsvarende fra 2010, finner vi at sum inntekter har økt med 10 prosent sammenlignet med 2010 (i 2014 kroner), mens bruttoproduktet i gårdsskogbruket er redusert. Årsaken er knyttet til produktinnsatsen, som er vesentlig større i 2014 sammenlignet med hva den var estimert til i 2010.

Tabell 15 Omsetning og verdiskaping i gårdsskogbruket i Hedmark i 2014

	2014 i 1000 kr				
	Hedmark	**Glåmdals-regionen**	**Hamar-regionen**	**Nord-Østerdal**	**Sør-Østerdal**
Tømmer for salg	1 065 100	502 765	166 511	55 419	340 405
Ved til salg og eget bruk	43 284	19 780	6 966	2 564	13 975
Juletre og pyntegrønt	7 805	5 854	1 951	-	-
Jakt	27 890	7 366	4 577	6 605	9 342
Skogprodukt i alt (sum inntekter)	1 144 079	535 764	180 005	64 588	363 722
Produktinnsats	896 184	423 031	140 104	46 630	286 420
Bruttoproduktet i gårdsskogbruket	**247 895**	**112 734**	**39 901**	**17 958**	**77 302**

Kilde: Egne beregninger basert på bla. SSB-tall, se metodekapittel

Det er grunn til å tro at det vil være avvik mellom inntektene skogeierne oppnår og disse verdiberegningene. I tillegg er det grunn til å anta at en del beregnede inntekter fra jakt og vedproduksjon som er med i totalregnskapet over, jamfør Tabell 16, ikke er med i gårdbrukernes næringsinntekt fra skogbruket. Avvirkningsinntektene varierer mellom år. Skattelovens § 14–81[19] åpner for at det innenfor skogbruket kan foretas en inntektsutjevning og gjennomsnittsligning ved at inntekten fastsettes til gjennomsnittlig årsinntekt de siste fem hele kalenderårene.

Tabell 16 nedenfor viser et utdrag av SSBs inntektsstatistikk for 2014. Der går det fram at om lag 2 900 skogeiere hadde positiv næringsinntekt fra skogbruk i både Hedmark og Oppland. Gjennomsnittlig næringsinntekt fra skogbruket i Hedmark var 69 000 kroner, og totalt 202 millioner kroner. Gjennomsnittlig næringsinntekt fra skogbruket i Oppland var i 38 000 kroner, og tilsammen 109 millioner kroner. Til sammenligning var gjennomsnittlig næringsinntekt på landsbasis på 41 000 kroner. Totalt hadde skogeierne en inntekt fra jordbruket på 504 millioner kroner i Hedmark og 553 millioner kroner i Oppland. Den totale bruttoinntekten for skogeierne

[19] LOV 1999-03-26 nr 14: Lov om skatt av formue og inntekt (skatteloven)

var 1 791 og 1 697 millioner kroner i henholdsvis Hedmark og Oppland. Av brutto inntekt utgjorde inntekter fra skogbruket 11 prosent i Hedmark og 6 prosent i Oppland. På landsbasis utgjorde skogbruksinntektene 7 prosent av bruttoinntekten.

Tabell 16 Inntekter for skogeiere med positiv næringsinntekt fra skogbruket i Hedmark, Oppland og landet i 2014

	Antall skogeiere med positiv nærings-inntekt skogbruk	Gjennom-snittlig nærings-inntekt skogbruk (kr)	Total inntekt skogbruk (mill.kr)	Total inntekt jordbruk (mill. kr)	Total brutto inntekt (mill.kr)	Inntekt skogbruk som andel av inntekt jordbruk (prosent)	Inntekt skogbruk som andel av brutto inntekt (prosent)
Hedmark	2 931	69 000	202	504	1 791	40 %	11 %
- av landet	14 %	168 %	23 %	12 %	13 %	185 %	171 %
Oppland	2 881	38 000	109	553	1 697	20 %	6 %
- av landet	13 %	93 %	12 %	14 %	13 %	91 %	98 %
Landet	21 375	41 000	876	4 040	13 295	22 %	7 %

Kilde: SSBs statistikkbank

4.3 Sysselsetting i skogbruket i Hedmark

Ved inngangen til 2015 var det 6 760 sysselsatte i skogbruket i Norge. Innenfor det vi her omtaler som primærskogbruket (næring 02 Skogbruk) regnes i hovedsak sysselsatte som direkte kan knyttes til skogskjøtsel (næring 02.100), avvirkning (næring 02.200) og omsetning av virke (02.400 Tjenester tilknyttet skogbruk). En fordeling av sysselsettingen viser at Hedmark har 19 prosent av den samlede sysselsettingen, med i alt 1291 ansatte i primærskogbruket.

For perioden fra 2010 til 2014 har sysselsettingen i primærskogbruket økt på landsbasis. Samlet har den registrerte sysselsettingen økt med i overkant 760 ansatte, tilsvarende 13 prosent vekst. Med unntak av Østfold og Sogn og Fjordane var det sysselsettingsvekst i alle fylker (Figur 42). I Hedmark var det i 2014 snaut 1 300 sysselsatte, dvs. i overkant av 140 flere enn i 2010, noe som tilsvarer 13 prosent vekst. Veksten er om lag som på landsbasis. 85 prosent av sysselsettingsveksten i Hedmark kommer som følge av økt sysselsetting innenfor 02.200 Avvirkning (Figur 43).

Figur 42 Antall sysselsatte innen 02 Skogbruk. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014

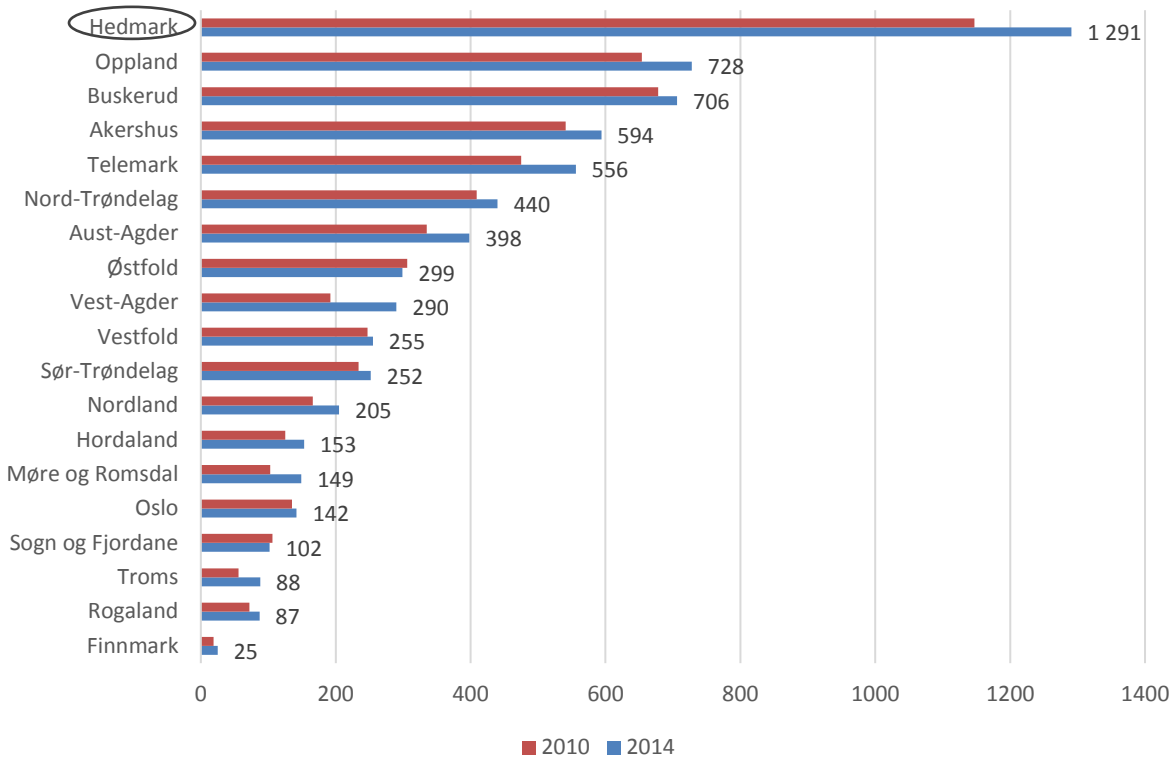

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Figur 43 Antall sysselsatte næringsfordelt innen 02 Skogbruk for næringer med mer enn 10 sysselsatte. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Hedmark. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014

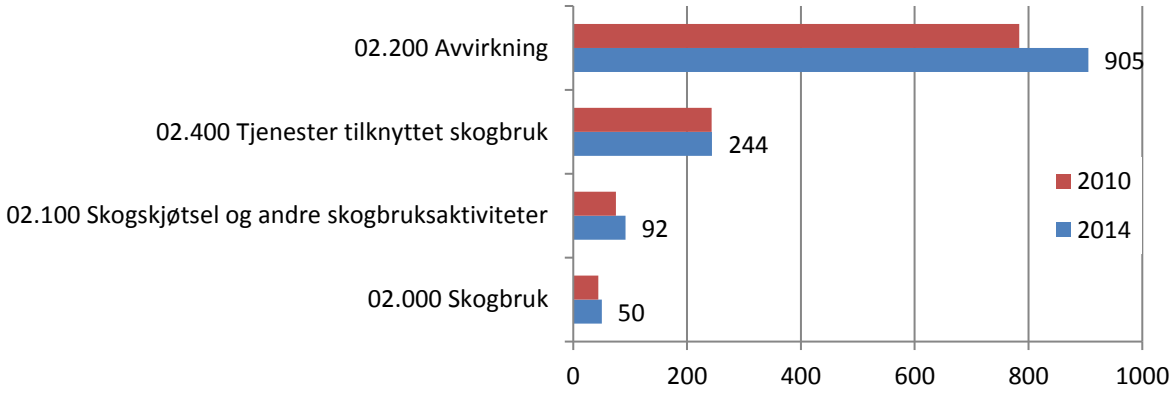

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Kommuner med 10 eller flere sysselsatte innen skogbruksnæringen i 2014 er presentert i påfølgende figur. Flest sysselsatte er det i Elverum i 2014 med 213 sysselsatte. Den kommunen har også hatt størst absolutt økning i sysselsetting. Samlet representerte de fire kommunene med høyest sysselsetting i skogbruket – Elverum, Kongsvinger, Åsnes og Trysil - 46 prosent av den samlede sysselsettingen i fylket. Størst nedgang i sysselsettingen har det vært i Grue og Våler.

Endringer i sysselsetting mellom år er interessant, men det vil først på et litt lengre tidsperspektiv bli klart om skiftene reflekterer underliggende forskyvninger i aktivitet.

Figur 44 Antall sysselsatte innen 02 Skogbruk. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014.

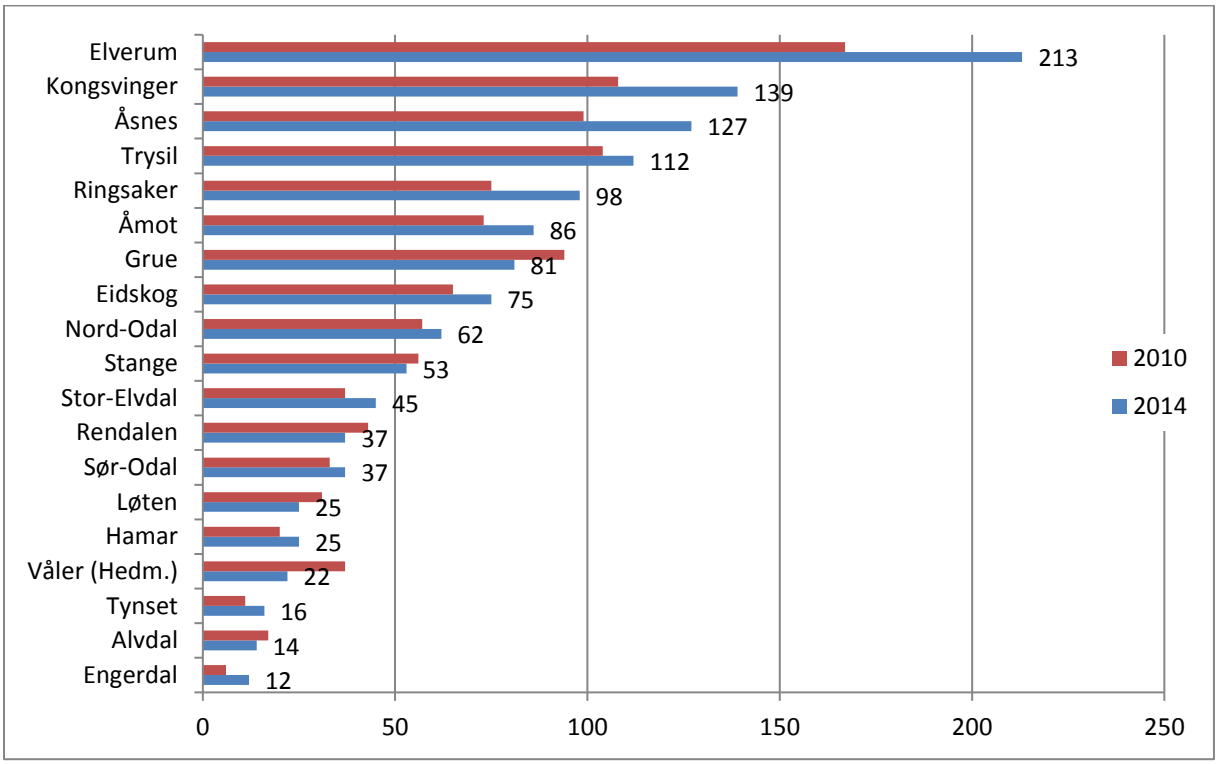

Betydningen av skogbruksnæringen i de ulike fylkene kan uttrykkes gjennom såkalte lokaliseringskvotienter. En nærings lokaliseringskvotient er et uttrykk for dens relative betydning i en region i forhold til næringens relative betydning i landet. Verdien 1 svarer til lik representasjon i regionen som for landet totalt. Skogbruksnæringen er overrepresentert i fylkene Hedmark, Oppland, Aust-Agder, Telemark, Nord-Trøndelag, Buskerud og Vest-Agder. I Øvrige fylker er næringen underrepresentert. Hedmark skiller seg for øvrig ut når det gjelder overrepresentasjon, med en lokaliseringskvotient på hele 5,7, jfr. Figur 45.

Figur 45 Kart: Skogbrukets betydning pr. fylke sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014.

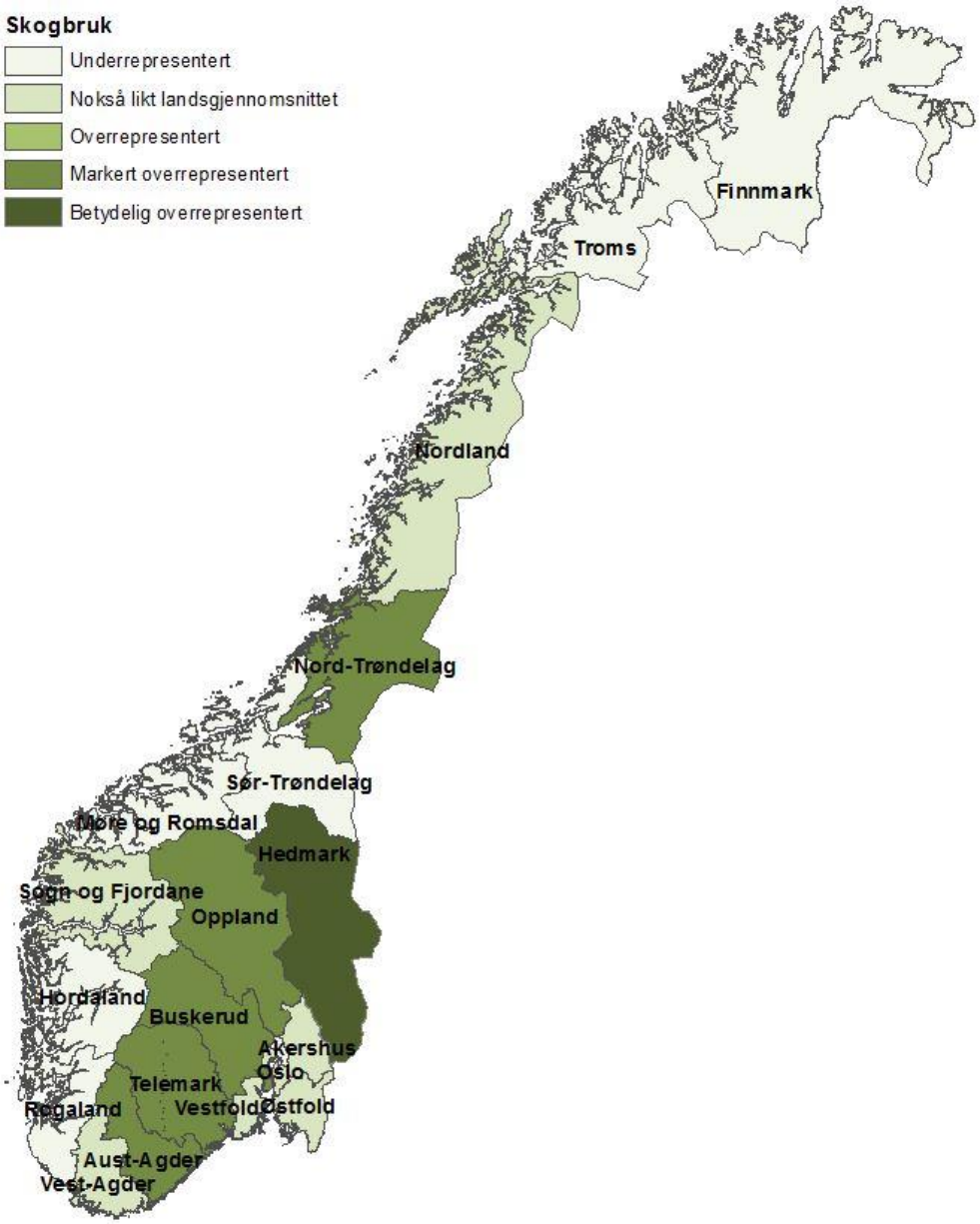

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Skogbruksnæringens relative betydning i kommunene i Hedmark er presentert i Figur 46. Kort oppsummert er Hamar eneste kommune i fylket hvor denne næringen er underrepresentert sammenlignet med landet, og i Os er den lik som for landet. I øvrige kommuner er næringen overrepresentert. Det er 8 kommuner som skiller seg ut med lokaliseringskvotienter større enn 10. Det vil si at andelen av næringen i kommunen er mer en ti ganger større sammenlignet med landet.

Figur 46 Kart: Skogbrukets betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014.

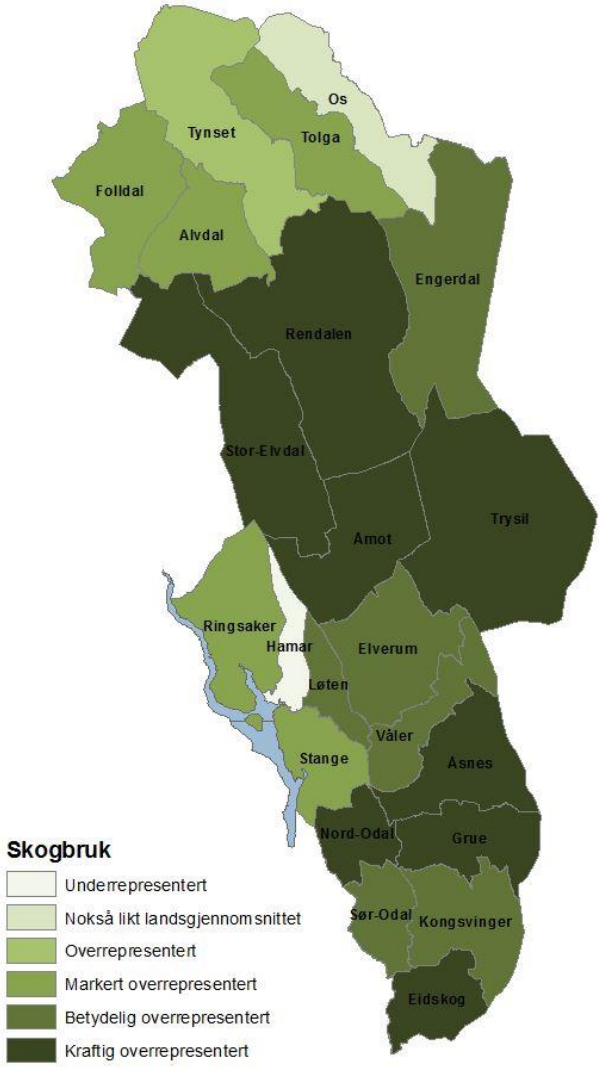

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

4.4 Sysselsetting i skogbasert industri

4.4.1 Sysselsetting nasjonal

Skogbasert industri kan grovt deles inn i trelast- og trevareindustri, papir- og papirvareindustri og møbelindustri. Trelast- og trevareindustrien i Norge sysselsatte i 2014 ca. 13 000 personer, dvs. en nedgang på rundt 950 personer, eller 7 prosent, siden 2010. Hedmark er det eneste fylket i Norge med økt sysselsetting innen skogbasert industri i nevnte periode, med en vekst på 2 prosent.

Sammen med Rogaland og Vest-Agder er Innlandsfylkene de fire største trelast/-vareprodusentene i Norge. Industriens tyngdepunkt er i Hedmark med 2 000 sysselsatte, mens

antallet i Oppland er i overkant av 1 000. Hedmark har spesielt mange arbeidsplasser innenfor trelast (saging, høvling og impregnering av tre), men er også klart størst innen ferdighusproduksjon. Rogaland har mange arbeidsplasser innen produksjon av bygningsartikler (vindu- og dørproduksjon). Vest-Agder har forholdsvis høy aktivitet innen produksjon av bygnings-/møbelplater, mens arbeidsplassene i Oppland er jevnere fordelt mellom de ulike industrisegmentene.

Figur 47 Antall sysselsatte innen 16 Trelast og trevareindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014

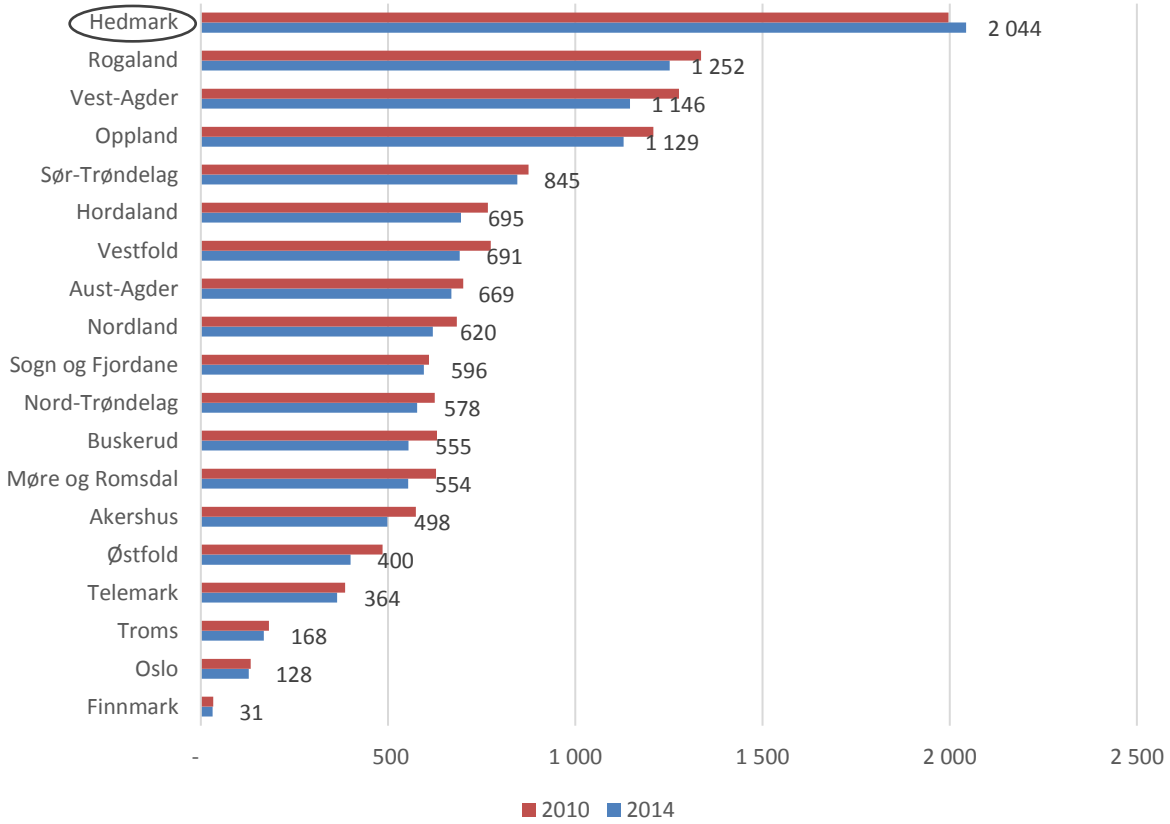

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Papir- og papirvareindustrien skiller seg ut fra de øvrige industrigrenene med kraftig nedgang i antall arbeidsplasser de senere årene. Fra 2010 til 2014 falt sysselsettingen nasjonalt med 2 300 personer, eller 46 prosent. Dette henger sammen med nedleggelse av flere store anlegg, slik som Norske Skog Follum og Södra Cell Tofte. Industrien er nå konsentrert i noen fylker, og det ingen sysselsatte i Hedmark og Oppland. Østfold med Borregaard skiller seg ut med 1 150 sysselsatte.

Figur 48 Antall sysselsatte innen 17 Papir og papirvareindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Antall sysselsatte >=30. Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014

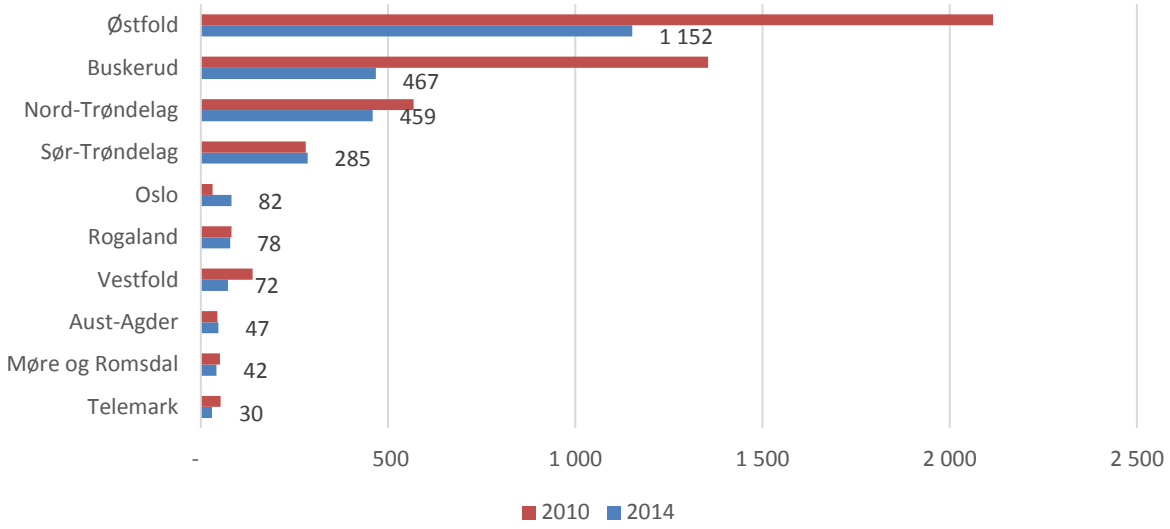

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

I møbelindustrien skiller Møre og Romsdal seg klart ut med i overkant av 2 000 sysselsatte. Alle øvrige fylker har mindre enn 500 sysselsatte. Fra 2010 til 2014 er sysselsettingen redusert med 1 100 innenfor møbelindustrien, eller 17 prosent. I Hedmark er 146 sysselsatt i møbelindustrien i 2014. Det er en nedgang på 50 fra 2010, eller 26 prosent.

Figur 49 Antall sysselsatte innen 31 Møbelindustri. 2010 og 2014 (per 4.kvartal). Fylkesfordelt. Sortert avtakende etter antall sysselsatte 2014

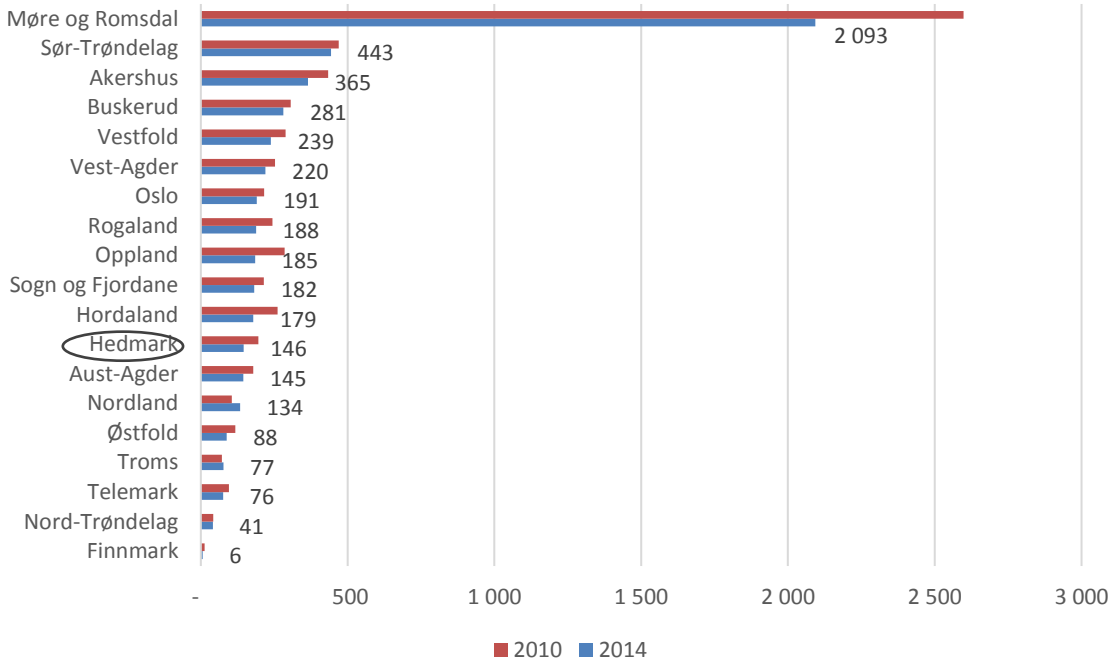

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

4.4.2 Sysselsetting i Hedmark

Ringsaker er kommunen som sysselsetter klart flest innen trelast og trevareindustrien i Hedmark, med 694 sysselsatte i 2014. I Ringsaker har sysselsettingen økt med snaut 120 sysselsatte sammenlignet med 2010.

Figur 50 Antall sysselsatte innen trelast og trevare. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥ 10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014

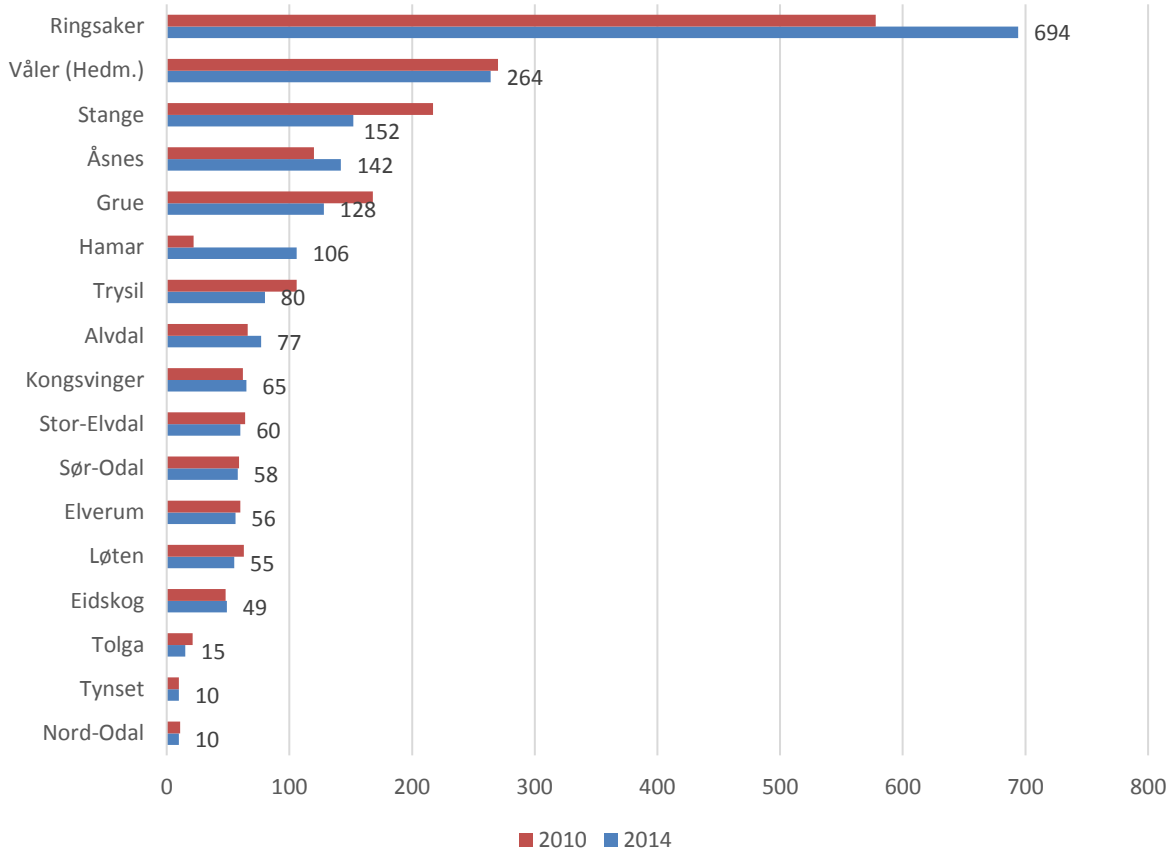

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Blant Hedmarkskommunene er trelast- og trevareindustrien av størst betydning for samlet sysselsetting i Våler. Deretter følger Grue, Alvdal og Stor-Elvdal. Legger vi til grunn tidligere omtalte lokaliseringskvotienter, kan vi si at næringen er underrepresentert (lokaliseringskvotient mindre enn 0,67) i kommunene Åmot og Tynset, nokså likt landsgjennomsnittet i Nord-Odal, Rendalen, Elverum, Hamar og Os, og overrepresentert i de øvrige kommunene.

Figur 51 Kart: Trelast og trevareindustriens betydning pr. kommune i Hedmark sammenlignet med landsgjennomsnittet. 2014.

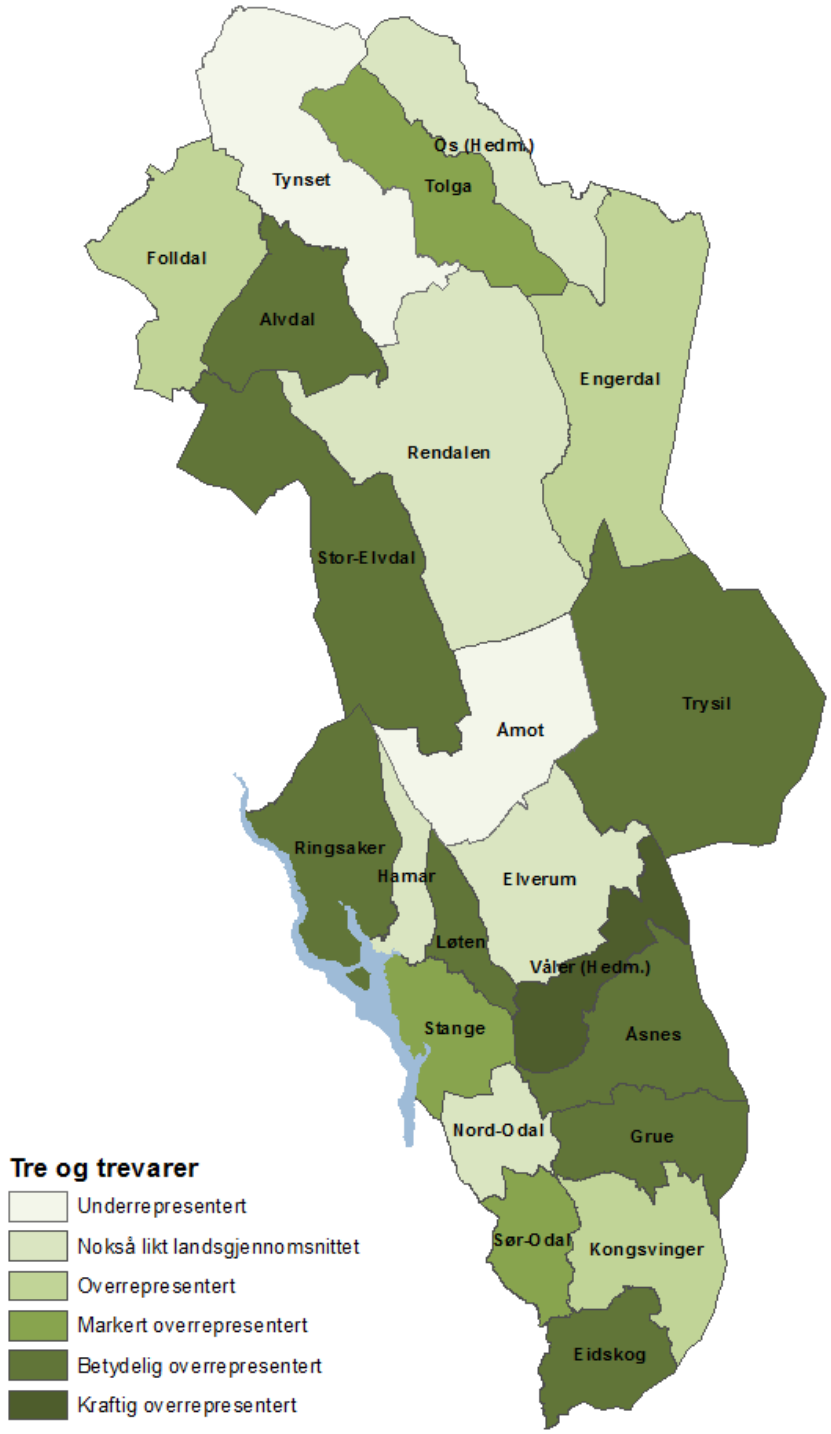

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

Det var som nevnt 146 sysselsatte i møbelindustrien i 2014 i Hedmark, og det har vært en nedgang i sysselsetting sammenlignet med 2010. I Figur 52 er kommuner i Hedmark med 10 eller flere sysselsatte innen denne industrien presentert. Av figuren framgår at flest sysselsatte er det i Ringsaker. I Ringsaker har det vært en økning i sysselsettingen, mens det har vært en reduksjon i

Nord-Odal og Os sammenlignet med 2010. Møbelprodusenten i Ringsaker (Ring Mekanikk) produserer vippestolmekanismer, og anvender ikke tre i produksjonen.

Figur 52 Antall sysselsatte innen møbelindustri. 2014 (per 4.kvartal). Kommuner i Hedmark med sysselsetting ≥10. Sortert avtakende etter sysselsetting 2014

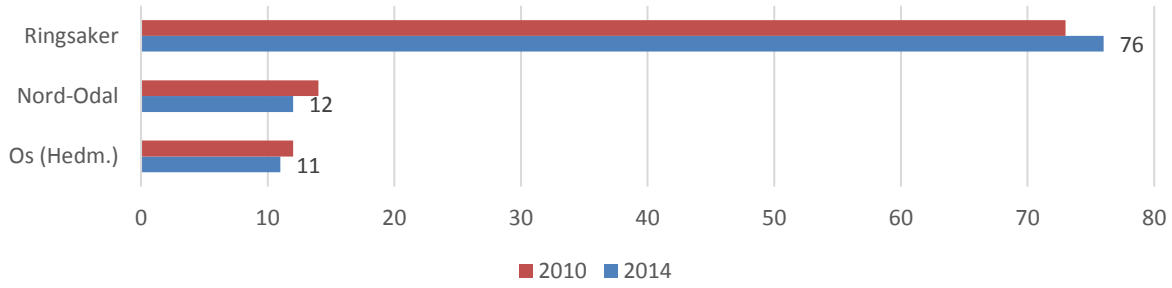

Kilde: SSB bearbeidet av Østlandsforskning

4.4.3 Skogbasert industris avhengighet av råstoff fra Hedmark

Innen industrien kan trelast-, trevare- og treforedlingsindustri og møbelproduksjon sies å være avhengig av råstoff fra skogbruket. Bioenerginæringa kan også være avhengig av råstoff fra skogbruket. Råvare til bioenergi kan i noen tilfeller være restprodukt med lav alternativverdi eller virke som tidligere ikke har hatt kommersiell bruk. I andre tilfeller vil råstoff til bioenergi være i direkte konkurranse med alternative avsettingsformer som for eksempel massevirke til papirindustrien, flis og spon til plateindustrien, byggematerialer osv. Nærings- og sysselsettingsmessige konsekvenser av råvareleveranser til bioenerginæringa er vanskelig å tallfeste. Det kommer bl.a. av at effekten vil avhenge av om bioenergiproduksjonen kommer i tillegg til, eller i stedet for annen virksomhet med utgangspunkt i samme type råstoff. Som også nevnt i Lerfald et.al. (2012) er det utfordrende å identifisere og avgrense bioenerginæringen med utgangspunkt i offentlig statistikk. I de tilfellene bioenerginæringa er en tilleggsnæring innenfor eksisterende sektorer, er det ikke mulig å hente ut sysselsettingsstatistikk knyttet til bioenergi. Sysselsettingsstatistikken er basert på standarden for næringsgruppering. Den har ikke egne koder for produksjon og overføring av varmtvann, damp og elektrisitet som er basert på bioenergi.

Vi legger til grunn at sysselsettingen innenfor trelast og trevareindustri samt treforedlingsindustri er avhengig av lokalt råstoff. Dette følger av den metodiske tilnærmingen som er valgt, jf. kapittel 1.3.3. Det må nevnes at det knytter seg usikkerhet til hvor stor grad

sysselsettingen innen trevare er avhengig av lokalt råstoff, noe som utgjør 1 240 av de 2 044 sysselsatte innen denne næringen.

Møbelindustrien vurderes i større grad å være basert på importert virke, og antas derfor å være uavhengig av lokalt råstoff. I Tabell 17 presenteres en oversikt over skogbruksbasert industri og sysselsatte i 2010 og 2014.

Tabell 17 Antall sysselsatte i virksomhet som er helt eller delvis avhengig av lokale råvarer i Hedmark.

	2010	2014	Endr. 2010-2014
Trelast- og trevareindustri (16)	1 997	2 044	2,4 %
Produksjon av papirvarer (17)	13	13	0,0 %
Produksjon av møbler (31)	196	146	-25,5 %
Sum	**2 206**	**2 203**	**-0,1 %**

5 TILLEGGSNÆRINGER - VERDISKAPING OG SYSSELSETTING

I de senere årene har det vært satset mye på tilleggsnæringer i landbruket. Det har vært lagt vekt på å utnytte alle ressursene på gårdsbruket i næringssammenheng. Bygdeutviklingsmidler har vært et viktig verktøy i arbeidet med å tilrettelegge for nye næringer på norske gårdsbruk. Det har blant annet vært satset på landbruksbasert reiseliv og foredling av råvarene som blir produsert lokalt, slik at en større del av verdiskapingen blir værende på bruket. Inn på tunet er en annen satsing, der gården blir brukt som arena for ulike velferdstjenester.

5.1 Frekvens for ulike kategorier landbruksbasert tilleggsnæring

Å ha en eller flere tilleggsnæringer er relativt vanlig for jordbruksforetakene. I landbrukstellinga i 2010 og utvalgstellinga i 2013 svarte henholdsvis 55 og 57 prosent av brukene i Hedmark at de hadde tilleggsnæring. Til sammenligning hadde Buskerud flest bruk med tilleggsnæring med 70 prosent. Oppland, Vestfold, Telemark og Møre og Romsdal har omtrent like stor andel med tilleggsnæring som Hedmark, mens Finnmark er fylket med minst innslag av tilleggsnæring, med 35 prosent. Det er stor variasjon også innad i fylket. I Hedmark hadde Rendalen størst andel bruk med tilleggsnæring i 2010 med 75 prosent, mens Ringsaker har flest bruk med tilleggsnæring. Åsnes hadde lavest andel med 45 prosent.

Tilleggsnæring er delt inn i ni ulike driftsgreiner. Det er 3 082 tilfeller av tilleggsnæringer i Hedmark. Dette er høyere enn antallet som driver tilleggsnæring (ca 1 950) fordi det er mange bruk som driver med mer enn en tilleggsnæring.

Figur 53 Kart: Bruk med tilleggsnæring i kommuner i Hedmark, prosent, 2010

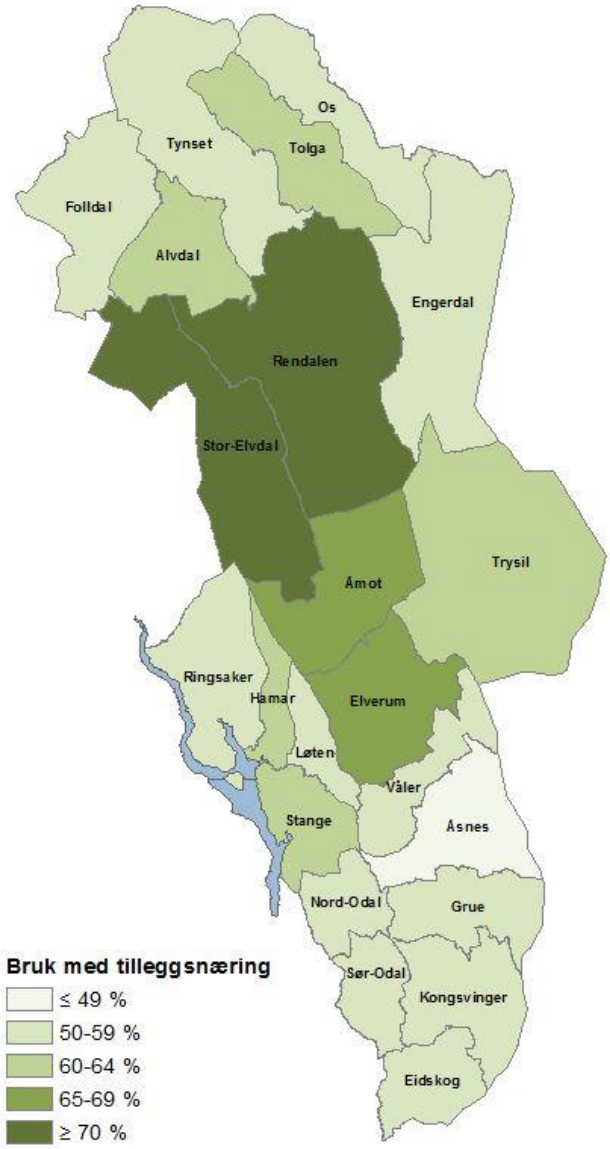

Kilde: SSB statistikkbanken (a)

Det er viktig å være klar over at en høy prosentvis del av tilleggsnæringer i en kommune med få jordbruksforetak, kan bety mindre samlet for kommunen enn en lav frekvens i en kommune med mange jordbruksforetak.

Utmarksnæring er sammen med leiekjøring de mest vanlige tilleggsnæringene i Hedmark. Også utleie og vedproduksjon er relativt vanlige tilleggsnæringer i fylket. Det kan være litt individuelt hvordan den enkelte oppfatter spørsmålene i landbrukstellingene, det kan derfor være nyttig å se noen av driftsgreinene i sammenheng. For eksempel kan det hende at det er en glidende overgang mellom utleie og turisme, eller mellom turisme og utmarksnæring.

Figur 54 Prosentvis fordeling av ulike tilleggsnæringer i Hedmark

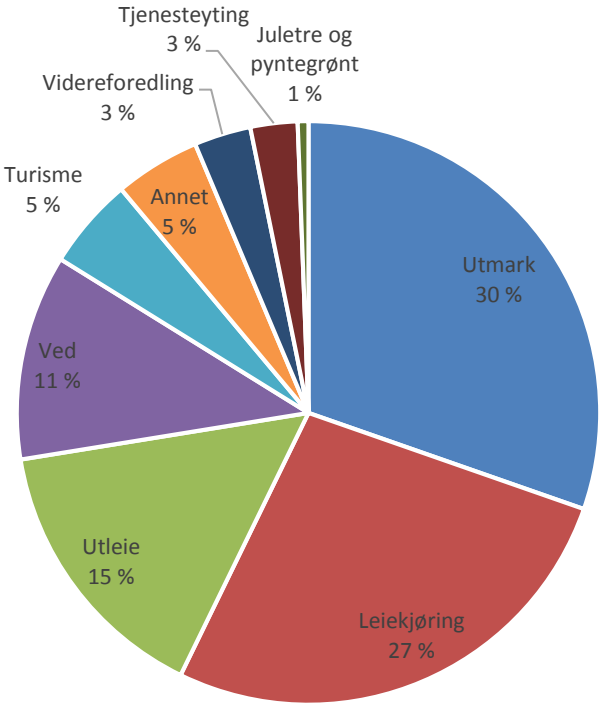

Kilde: SSB (2012)

5.2 Verdiskaping i landbruksbasert tilleggsnæring

Verdiskaping fra tilleggsnæringer, regnet som bruttoprodukt, er beregnet til 176,8 millioner kroner for Hedmark i 2014. Til sammenligning er verdiskaping fra tilleggsnæringer beregnet til 254,9 millioner kroner for Oppland og 172,1 millioner kroner for Rogaland, basert på samme år og samme metodikk.

I Hedmark er det størst verdiskaping fra utmarksnæring med 63,6 millioner kroner. Deretter følger leiekjøring med 44,5 millioner kroner og utleie med 30,1 millioner kroner.

Figur 55 Verdiskaping fra landbruksbasert tilleggsnæring 2014, driftsgreiner, bruttoprodukt, mill. kr

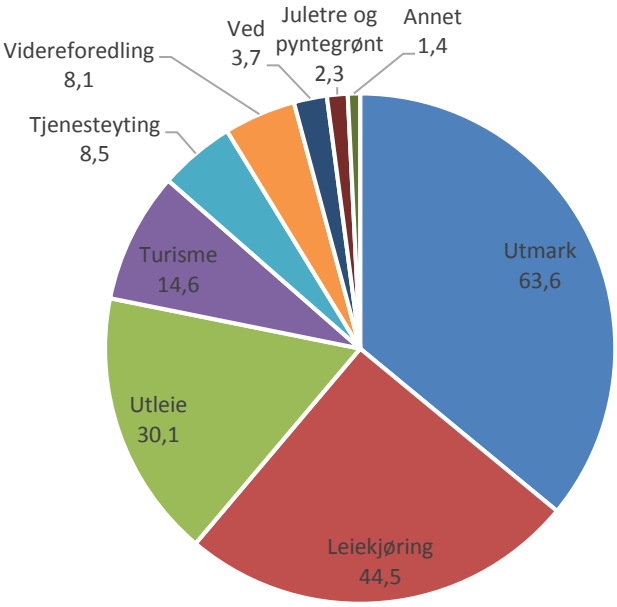

På kommunenivå er verdiskapingen fra landbruksbasert tilleggsnæring regnet som bruttoprodukt, størst i Ringsaker med 26,9 millioner kroner. Deretter følger Stange med 12,7 millioner kroner og Tynset med 12,6 millioner kroner.

Figur 56 Kart: Bruttoprodukt fra tilleggsnæring, Hedmark 2014

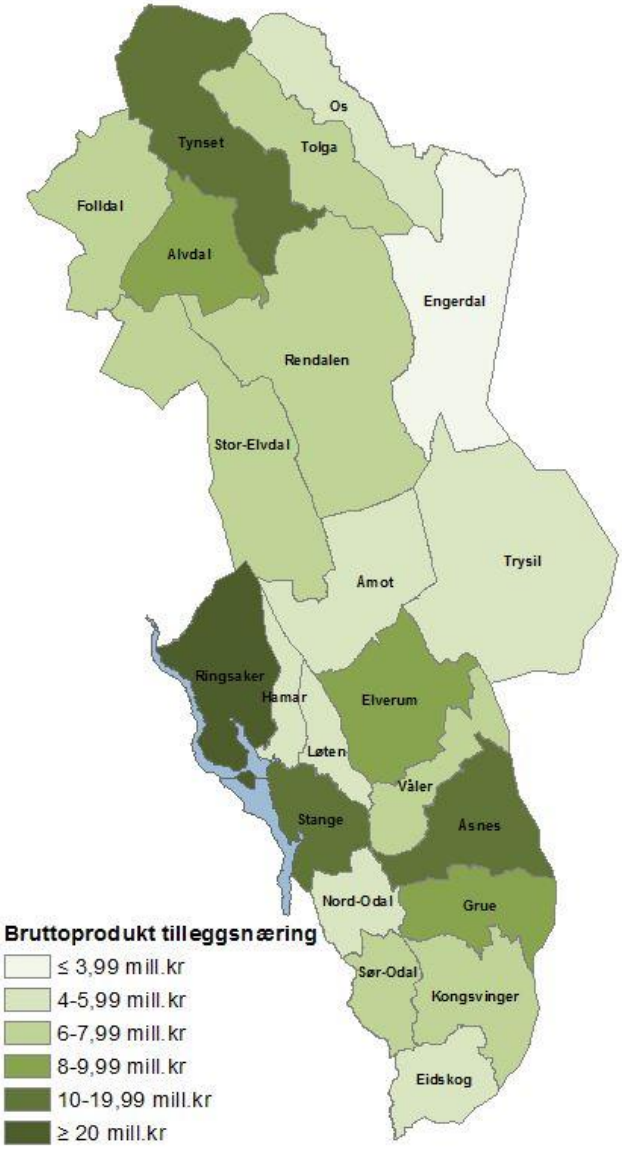

Figur 57 Verdiskaping fra landbruksbasert tilleggsnæring 2014, kommuner, bruttoprodukt, mill. kr

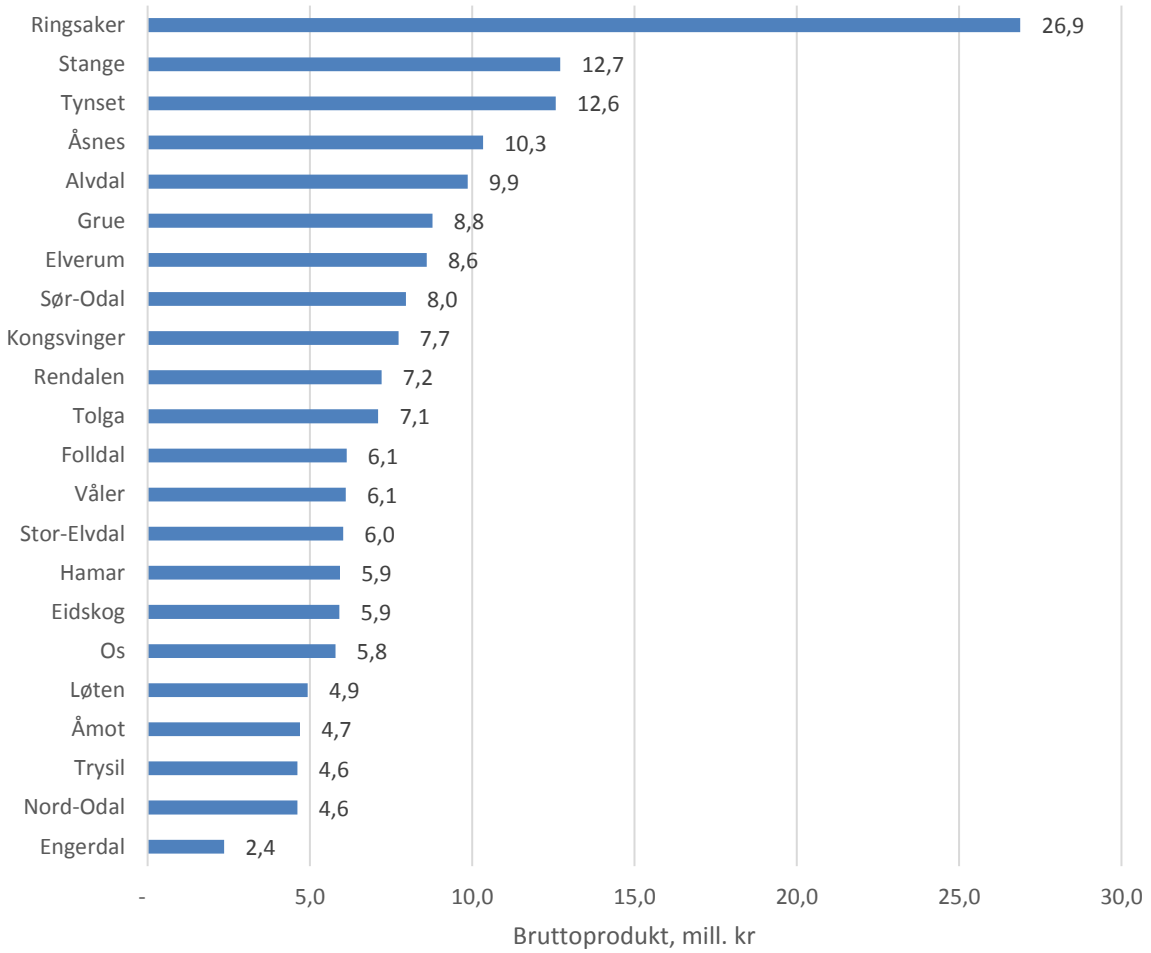

5.3 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring

For Hedmark er samla sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring beregnet til 222 årsverk à 1845 timer. Leiekjøring og turisme er de to driftsgreinene som gir størst sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring i Hedmark med henholdsvis 83,9 og 57,5 årsverk à1845 timer. Leiekjøring bidrar både med stor verdiskaping og høy andel av sysselsettingen fra tilleggsnæringene, mens turisme har høy arbeidsinnsats, men bidrar relativt sett mindre til verdiskapingen. Utmarksnæring som utgjør 36 prosent av verdiskapingen, bidrar bare med 3 prosent av sysselsettingen. Både utleie og utmarksnæring er driftsformer som ofte har lav arbeidsinnsats. Eksempler på utmarksnæring er utleie av jakt og fiske, salg av grus, sand og stein og el-produksjon i småkraftverk.

Av kommunene er det størst sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring i Ringsaker med 32 årsverk.

Figur 58 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring 2014, driftsgreiner, årsverk à 1845 timer

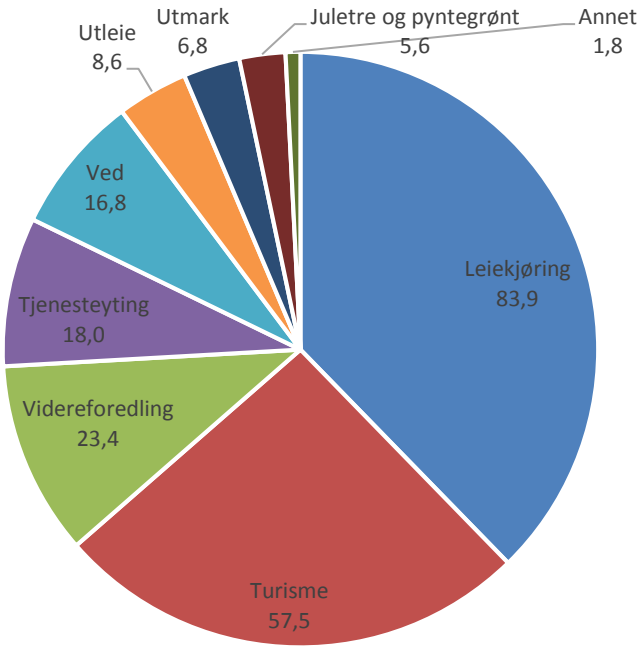

Figur 59 Sysselsetting i landbruksbasert tilleggsnæring 2014, kommuner, årsverk à 1845 timer

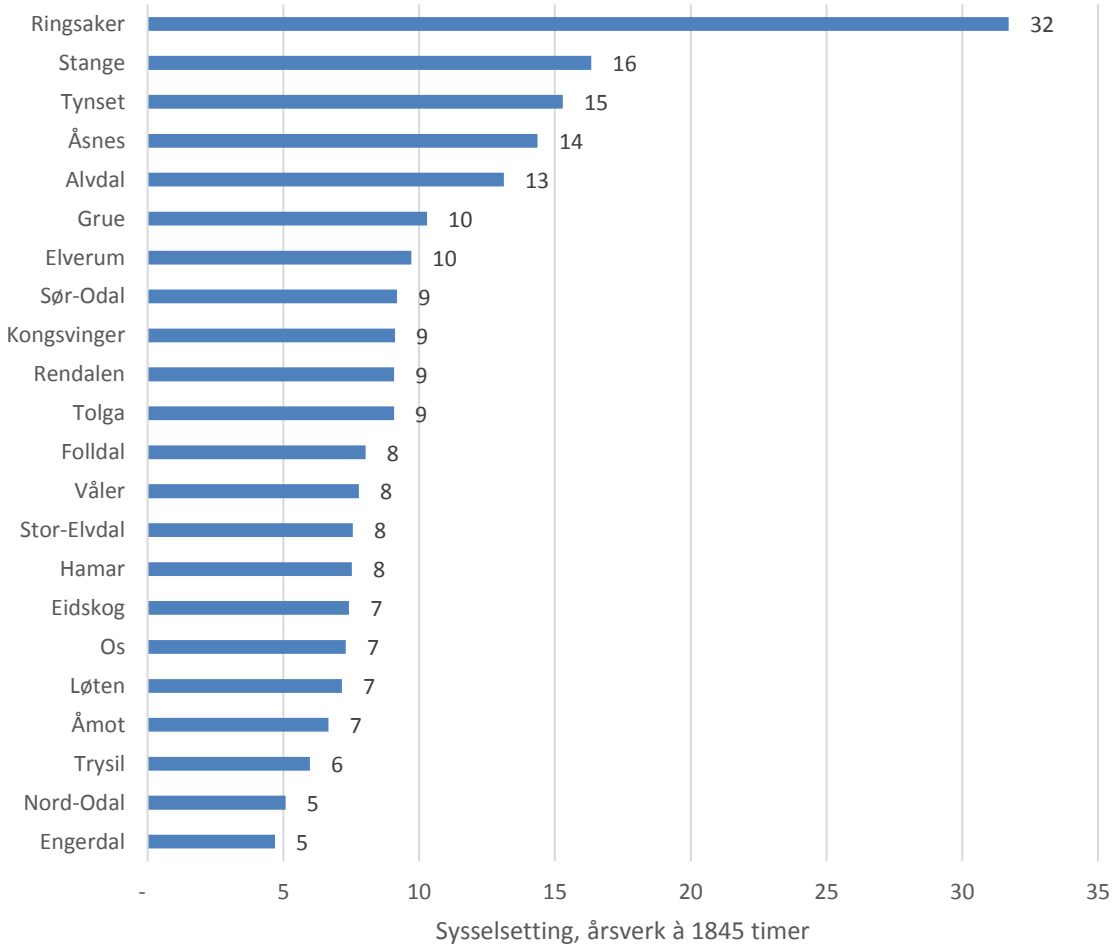

Ved forrige beregning av verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark, ble arbeidstallene fra landbrukstellinga i 2010 brukt som utgangspunkt for beregningene av verdiskaping fra tilleggsnæringer. Ut fra en arbeidsinnsats på 322 årsverk, ble verdiskapingen målt som bruttoprodukt, beregnet til 287 millioner kroner. for Hedmark. Dette er vesentlig mer enn det som er beregnet for 2014, 176,8 millioner kroner. I beregningen for 2010 ble både pelsdyr, birøkt og utleie av jordbruksareal til jordbruksformål regnet som en del av tilleggsnæringene. I beregningene for 2014 er pelsdyr og birøkt regnet som en del av jordbruket. Også utleie av jordbruksjord til jordbruksformål, inngår som jordbruk i beregningene for 2014. Det er lite arbeid knyttet til utleie av areal, så denne posten har trolig ikke hatt stor påvirkning på resultatene i 2010. I alt er verdiskaping fra pelsdyr beregnet til 23,7 millioner kroner og birøkt til 3,9 millioner kroner i 2014. Legger man pelsdyr og birøkt til beregnet verdiskaping fra tilleggsnæringene i 2014, blir beløpet som kan sammenlignes med 2010 204,4 millioner kroner.

Beregnet arbeidsinnsats for 2014 er 100 årsverk lavere enn utgangspunktet for beregningene i 2010, 222 årsverk. Tallene SSB har publisert fra utvalgstellinga i 2012-2013[20], viser en arbeidsinnsats i tilleggsnæringer på 432 tusen timer som tilsvarer 234 årsverk. Legger man til arbeidsinnsats i pelsdyrhold, 33 årsverk, viser våre beregninger 21 årsverk mer enn det man ville fått dersom man tok utgangspunkt i arbeidsforbruk fra SSB for 2013-2013. Det er likevel relativt godt samsvar mellom våre beregninger og tallene fra SSB.

[20] SSB Statistikkbanken. Tabell 10276 Jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer.

6 LANDBRUKETS OG LANDBRUKSBASERT INDUSTRIS VERDISKAPING I HEDMARK

6.1 Sammenstilling av resultater fra analysen

Verdiskaping i jordbruk, skogbruk reindrift og tilleggsnæring er estimert i foregående kapitler. Disse resultatene er sammenstilt i tabellen nedenfor (bruttoprodukt primærnæring).

Verdiskapingen fra jordbruket i Hedmark er beregnet til 1,77 milliarder kroner. Det er 301 millioner kroner mer enn det som ble beregnet for 2010 (målt i 2014 kroner). Beregningene viser at for Hedmark fylke totalt sett har det vært en økning i verdiskapingen på 20,5 prosent fra 2010 til 2014. Verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark er beregnet til 1,01 milliarder kroner i 2014. Det er 63 millioner kroner mer enn det som ble beregnet i 2010 (målt i 2014 kroner). Det har vært en økning i verdiskapingen fra skogbruket i Hedmark på 7 prosent i perioden fra 2010 til 2014.

Verdiskapingen i tilleggsnæringene er i 2014 estimert til 176,8 millioner kroner. I tillegg er verdiskapingen i reindriftsnæringen estimert til 1,6 millioner kroner.

Samlet er verdiskapingene i disse næringene snaut 3 milliarder kroner, eller 5 prosent av verdiskapingen i Hedmark fylke. Også i 2010 utgjorde verdiskapingen i disse næringene 5 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark.

Ser vi nærmere på kommunene, er Ringsaker den største kommunen målt i bruttoprodukt for disse primærnæringene, fulgt av Stange. I kommunene Rendalen, Grue, Tolga, Våler (Hedm.), Os (Hedm.), Stor-Elvdal, Folldal, Åsnes og Engerdal utgjør verdiskapingen i primærproduksjonen 10 prosent eller mer av samlet verdiskaping i kommunen.

Tabell 18 Verdiskaping fra primærnæring målt som bruttoprodukt (mill.kr) – fra jordbruk, skogbruk og tilleggsnæring. Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014.

	Kommune	Jordbruk	Tilleggs-næring	Skogbruk	Sum primærlandbruk	Andel kommune (%)
Rendalen	452	39	7	48	94	21
Grue	1 330	111	9	76	196	15
Tolga	530	61	7	6	74	14
Våler (Hedm.)	950	72	6	45	123	13
Os (Hedm.)	529	58	6	4	67	13
Stor-Elvdal	689	30	6	51	86	13
Folldal	481	47	6	5	58	12
Åsnes	1 986	149	10	78	237	12
Engerdal	365	15	2	24	41	11
Alvdal	837	60	10	9	79	9
Løten	1 261	86	5	25	116	9
Eidskog	1 256	24	6	69	99	8
Sør-Odal	1 706	77	8	42	127	7
Åmot	1 403	25	5	67	96	7
Trysil	1 862	18	5	90	113	6
Tynset	2 246	99	13	17	129	6
Nord-Odal	1 078	22	5	35	61	6
Ringsaker	9 830	414	27	71	512	5
Stange	4 486	165	13	44	222	5
Kongsvinger	6 055	50	8	102	160	3
Elverum	7 079	73	9	91	172	2
Hamar	15 767	71	6	13	90	1
Hedmark	62 179	1 767	177	1 010	2 953	5

Vi har på basis av sysselsetting i landbruksbasert industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark estimert verdiskaping i denne industrien[21]. I tabellen under presenteres resultatet, per kommune og for fylket samlet.

[21] Metodisk tilnærming for å estimere denne verdiskapingen framgår av kapittel 1.3.3.

Tabell 19 Verdiskaping fra landbruksbasert industri målt som bruttoprodukt (mill.kr). Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014.

	Kommune	Jordbruksbasert industri	Skogbasert industri	Sum landbruksbasert industri	Andel kommune (%)
Alvdal	837	105	43	148	18
Våler (Hedm.)	950	2	147	150	16
Ringsaker	9 830	816	388	1 204	12
Sør-Odal	1 706	137	32	169	10
Grue	1 330	46	71	118	9
Tolga	530	23	8	32	6
Stor-Elvdal	689	1	33	34	5
Åsnes	1 986	13	79	92	5
Løten	1 261	19	31	50	4
Elverum	7 079	245	31	277	4
Stange	4 486	65	92	157	3
Trysil	1 862	15	45	59	3
Tynset	2 246	59	6	64	3
Eidskog	1 256	3	27	30	2
Os (Hedm.)	529	9	2	10	2
Rendalen	452	3	2	5	1
Engerdal	365	-	3	3	1
Hamar	15 767	53	59	113	1
Kongsvinger	6 055	2	36	38	1
Folldal	481	-	3	3	1
Nord-Odal	1 078	-	6	6	1
Åmot	1 403	-	3	3	0
Hedmark	62 179	1 617	1 148	2 765	4

Verdiskapingen i jordbruksbasert industri (næringsmiddelindustrien) som kan sies å være avhengig av jordbruket i Hedmark er i 2014 på 1 617 millioner kroner. Denne industrien utgjør som i 2010, om lag 3 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Også her skiller Ringsaker seg ut som den største kommunen målt i bruttoprodukt.

Sammenlignes beregnet verdiskaping med tilsvarende fra forrige rapport finner vi at det skal ha vært en reduksjon i verdiskapingen i næringsmiddelindustrien. Dette viser også tidsserie data bestilt fra SSB. Dette avspeiler for øvrig ikke utviklingen slik de siste års produksjons- og sysselsettingstall indikerer. Fra 2011 til 2014 har det ifølge SSBs statistikk vært relativ stabil sysselsetting og vekst i bruttoproduksjonsverdien i Hedmark, jf. 6.2.1, innen jordbruksbasert industri. Det kan virke som endringer i rapporteringsrutiner i meierisektoren er årsak til ulike utviklingsløp mht verdiskaping.

Verdiskapingen i skogbasert industri er estimert til 1 148 millioner kroner. Denne industrien utgjør, som i 2010, om lag 2 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Innenfor skogbasert industri skiller også Ringsaker seg ut som kommunen med høyest verdiskaping målt som bruttoprodukt.

Sammenlignes beregnet verdiskaping med tilsvarende fra forrige rapport finner vi at det skal ha vært en økning i verdiskapingen i skogbasert industri. Dette viser også tidsserie data bestilt fra SSB. Sammenligner vi for øvrig 2014 med 2011-tall er det noe nedgang i verdiskapingen.

Samlet utgjør verdiskapingen i industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark 2,77 milliarder kroner, eller 4 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Dette er en reduksjon med et prosentpoeng fra 2010. I kommunene Alvdal, Våler, Ringsaker og Sør-Odal utgjør verdiskapingen fra disse 10 prosent eller mer av samlet verdiskaping i kommunen.

Samlet utgjør verdiskapingen i primærnæring og landbruksbasert industri 5,75 milliarder kroner, eller 9 prosent av samlet verdiskaping i fylket. Denne andelen er redusert fra 11 prosent i 2010.

For kommunene Våler, Alvdal, Grue, Rendalen og Tolga utgjør verdiskapingen i disse næringene 20 prosent eller mer av samlet verdiskaping i den enkelte kommune.

Tabell 20 Bruttoprodukt kommune, primærproduksjon (jord-, skogbruk og tilleggsnæring) og landbruksbasert industri. Mill.kr. Sortert avtakende etter andel bruttoprodukt av kommunens samlede bruttoprodukt. Hedmark 2014.

	Kommune	Primærnæring	Landbrukbasert industri	Sum	Andel kommune (%)
Våler (Hedm.)	950	123	150	273	29
Alvdal	837	79	148	227	27
Grue	1 330	196	118	314	24
Rendalen	452	94	5	100	22
Tolga	530	74	32	106	20
Stor-Elvdal	689	86	34	121	18
Ringsaker	9 830	512	1 204	1 716	17
Sør-Odal	1 706	127	169	296	17
Åsnes	1 986	237	92	329	17
Os (Hedm.)	529	67	10	77	15
Løten	1 261	116	50	166	13
Folldal	481	58	3	61	13
Engerdal	365	41	3	44	12
Eidskog	1 256	99	30	129	10
Trysil	1 862	113	59	172	9
Tynset	2 246	129	64	194	9
Stange	4 486	222	157	378	8
Åmot	1 403	96	3	100	7
Elverum	7 079	172	277	449	6
Nord-Odal	1 078	61	6	67	6
Kongsvinger	6 055	160	38	198	3
Hamar	15 767	90	113	202	1
Hedmark	62 179	2 953	2 765	5 718	9

Figur 60 Andel verdiskaping fra primærnæring og landbruksbasert industri samlet av kommunenes estimerte verdiskaping målt som bruttoprodukt (%). 2014.

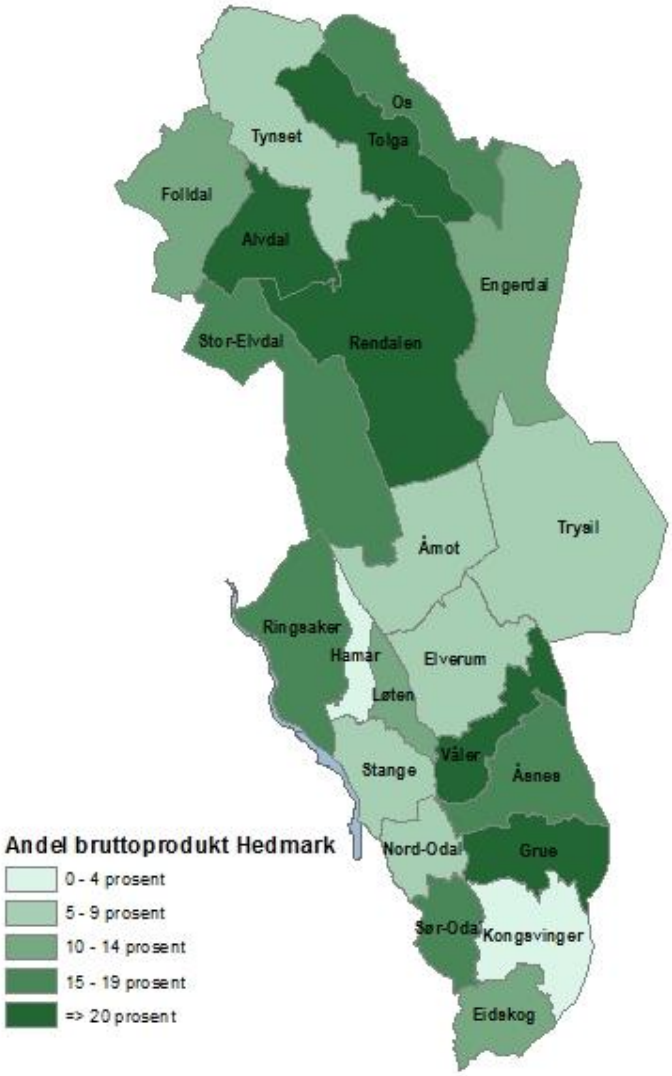

6.2 Landbrukets og landbruksbasert industris verdiskaping i nasjonalregnskapet

6.2.1 Jordbruk og jordbruksbasert industri

Tabell 21 på neste side viser Hedmarks verdiskaping (bruttoprodukt) i jordbruksnæringa og tilhørende foredlingsindustri, med utgangspunkt i fylkesfordelt nasjonalregnskap, opp mot landets i perioden 2011 til 2014. Jordbruk og tilhørende foredlingsindustri utgjør her følgende næringer:

- Jordbruk
- Tilhørende foredlingsindustri
    - Produksjon, bearbeiding og konservering av kjøtt og kjøttvarer
    - Produksjon og konservering av frukt og grønnsaker
    - Produksjon av vegetabilske og animalske oljer
    - Produksjon av meierivarer og iskrem
    - Produksjon av kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter
    - Produksjon av bakeri- og pastavarer
    - Produksjon av andre næringsmidler
    - Produksjon av fôrvarer

Jordbruk med tilhørende foredlingsindustri hadde i 2014 en verdiskaping på 2,9 milliarder kroner i Hedmark. Verdiskapingen i jordbruket sto for 1,2 milliarder kroner. Mens tilhørende foredlingsindustri sto for 1,7 milliarder kroner. Av denne foredlingsindustrien ga produksjon av meierivarer og iskrem (573 millioner kroner) det største bidraget til verdiskapingen, etterfulgt av produksjon av fôrvarer (342 millioner kroner), produksjon av bakeri- og pastavarer (297 millioner kroner) samt bearbeiding og konservering av kjøtt og kjøttvarer (266 millioner kroner).

Ser vi for landet sto jordbruket for en verdiskaping på 13,7 milliarder kroner. Mens tilhørende foredlingsindustri sto for 34,3 milliarder kroner. Av denne foredlingsindustrien ga bearbeiding og konservering av frukt og grønnsaker klart størst bidrag til verdiskapingen, etterfulgt av produksjon, bearbeiding og konservering av kjøtt og kjøttvarer og produksjon av meierivarer og iskrem.

Tabell 21 Verdiskaping/bruttoprodukt i millioner kroner (løpende priser) for jordbruket i landet og Hedmark. Endring i 2014 kroner

	2011			2014				
	Landet	Hedmark		Landet	Hedmark		Endring faste 2014 kroner	
Næring	Mill.kr.	Mill.kr.	andel	Mill.kr.	Mill.kr.	andel	Landet	Hedmark
Jordbruk	12 145	1 008	8 %	13 745	1 223	9 %	8 %	16 %
Kjøtt og kjøttvarer	6 391	363	6 %	6 330	266	4 %	-6 %	-30 %
Frukt og grønnsaker	6 463	22	0 %	9 968	44	0 %	47 %	91 %
Vegetabilske og animalske oljer	525	-	0 %	465	-	0 %	-16 %	-
Meierivarer og iskrem	5 258	439	8 %	6 272	573	9 %	14 %	24 %
Kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter	749	33	4 %	696	32	5 %	-11 %	-8 %
Bakeri- og pastavarer	3 313	62	2 %	3 959	297	8 %	14 %	357 %
Andre næringsmidler	3 725	60	2 %	3 287	139	4 %	-16 %	121 %
Fôrvarer	2 878	234	8 %	3 286	342	10 %	9 %	39 %
Jordbruk og jordbruksbasert industri	41 447	2 221	5 %	48 008	2 916	6 %	10 %	25 %

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskap bearbeidet av ØF

I 2011 utgjorde verdiskapingen i jordbruk og tilhørende foredlingsindustri i Hedmark 5 prosent av samlet verdiskaping i disse næringene i landet. I 2014 hadde andelen økt til 6 prosent. Ser vi

nærmere på de ulike næringene utgjorde verdiskapingen i jordbruk i Hedmark i 2011 8 prosent av samlet verdiskaping i jordbruket i landet. I 2014 var denne andelen økt til 9 prosent. Ser vi samlet på foredlingsindustrien utgjorde industrien i Hedmark i 2011 4 prosent av verdiskapingen i disse næringene i landet. I 2014 var denne økt til 5 prosent.

Verdiskapingen i jordbruket økte for landet med 8 prosent fra 2011 til 2014 målt i 2014 kroner. Tilsvarende for Hedmark var en økning i verdiskaping på 16 prosent. Ser vi på endring i verdiskaping i denne foredlingsindustrien målt i 2014 kr fra 2011 til 2014, så økte den med 11 prosent for landet og 33 prosent i Hedmark.

I de to påfølgende figurene er utviklingen for hhv jordbruk og tilhørende foredlingsindustri presentert for perioden 2011 til 2014 i 2014-kroner. I disse figurene er Hedmark skilt fra landet for øvrig.

Figur 61 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for jordbruket. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer). Landet og Hedmark

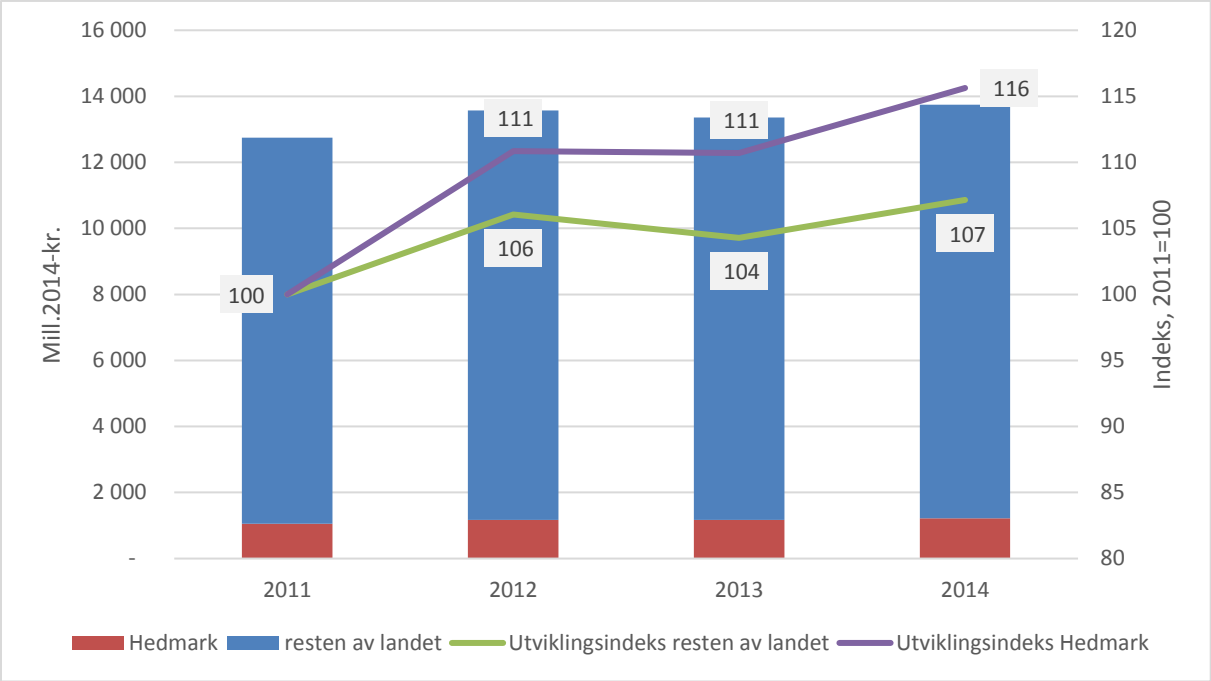

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskapstall bearbeidet av ØF

Figur 62 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for jordbrukets tilhørende foredlingsindustri. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer).

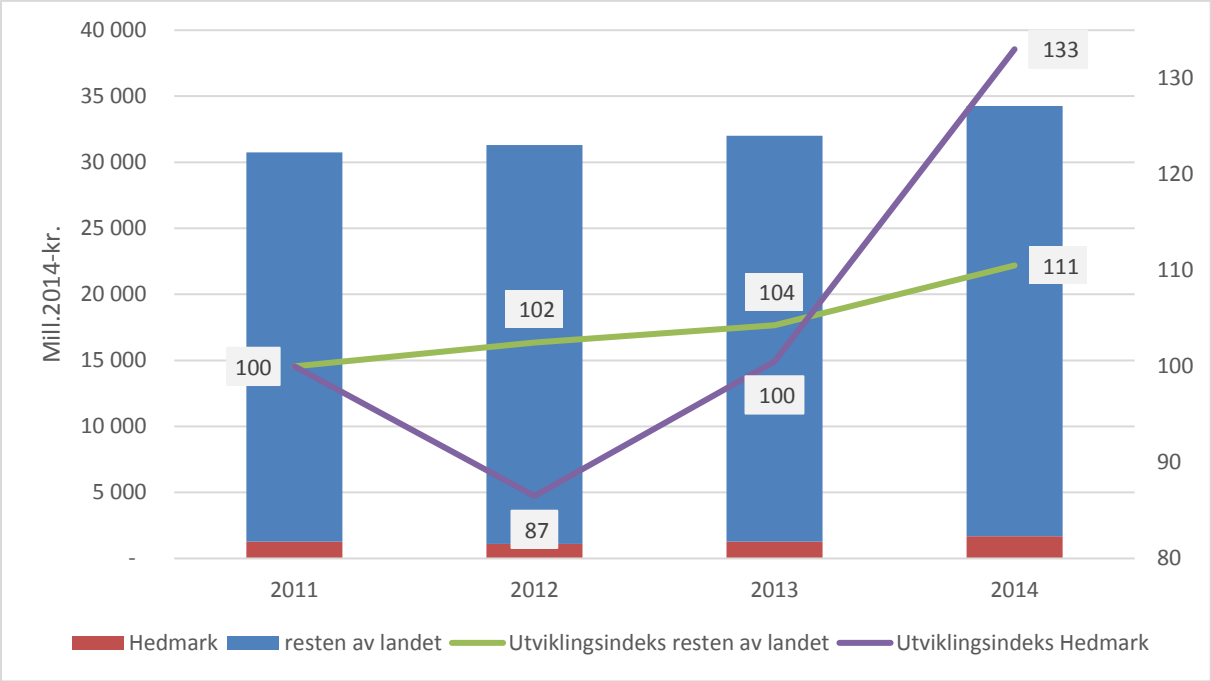

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskapstall bearbeidet av ØF

6.2.2 Skogbruk og skogbasert industri

Landets og Hedmarks verdiskaping (bruttoprodukt) i skognæringa og tilhørende foredlingsindustri med utgangspunkt i fylkesfordelt nasjonalregnskap for perioden 2011 til 2014 fremgår av Tabell 22 nedenfor. Sum skognæring og tilhørende foredlingsindustri utgjør, i likhet med verdiskapingsrapporten for kystskogbruket (Sand 2014), næringene skogbruk, trelast og trevarer samt papir og papirvarer.

Skogbrukets verdiskaping utgjorde i 2014 5 milliarder kroner. Av dette utgjorde verdiskapingen i Hedmark 29 prosent av landets verdiskaping. Andelen var lik i både 2011 og 2014. Ser vi på foredlingsindustrien var verdiskapingen i tre og trevareindustrien på 7,4 milliarder kroner i landet, mens den i papir og papirvareindustrien var 2,4 milliarder kroner. Til sammen 9,8 milliarder kroner. Verdiskapingen i tre og trevareindustrien i Hedmark utgjorde 15 prosent i 2014 og i 2011.

Næringen papir og papirvare er så å si ikke representert i Hedmark. Virksomhetene som er registrert i denne næringskoden i Hedmark er ikke produksjonsbedrifter som forbruker skogråstoff i egen produksjon[22]. fra skogen. I tillegg til at næringen ikke er representert i Hedmark, stiller vi spørsmål ved datagrunnlaget fra SSB. Sand (2014) påpekte feil i dataene for denne næringen for 2011. Videre vet vi at papir og pairvarenæringen er betydelig redusert i

[22] Virksomheter Hedmark, næringskode 17 og minst 1 ansatt: Stronpoint AS avd Tangen (kilde: Bisnode)

landet med nedlegging av bl.a. industri på Follum og Tofte. Dette speiles ikke i datagrunnlaget fra SSB. Vi velger derfor i det følgende å se bort fra papir og pairvarenæringen.

Tabell 22 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 i millioner 2014-kroner for skogbruket i landet og i Hedmark

	2011			2014			Endring faste 2014 kroner	
	Landet	Hedmark		Landet	Hedmark			
Næring	Mill.kr.	Mill.kr.	andel	Mill.kr.	Mill.kr.	andel	Landet	Hedmark
Skogbruk	5326	1 546	29 %	5 005	1 468	29 %	-10 %	-10 %
Tre og trevarer	7 658	1 143	15 %	7 422	1 133	15 %	-8 %	-6 %
Papir og papirvarer	1511	7	0 %	2 357	15	1 %	49 %	104 %
Skogbruk og skogbasert industri	14 495	2 696	19 %	14 784	2 616	18 %	-3 %	-8 %

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskapstall bearbeidet av ØF

I de to påfølgende figurene er utviklingen for hhv skogbruk og tilhørende foredlingsindustri (her: tre og trevareindustri) presentert for perioden 2011 til 2014 i 2014-kroner.

I Figur 63 er utviklingen i verdiskaping i skogbruksnæringen presentert. Hedmark er skilt ut fra landet for øvrig. Fra 2011 til 2013 er det et fall i verdiskaping. Dette kan i stor grad tilskrives reduksjon i tømmerpris. Dette henger igjen sammen med bortfall av foredlingsindustri i Norge i 2012 og 2013. Reduksjonen i verdiskaping er mindre i Hedmark enn i landet. En årsak til dette kan være at skogbruket i Hedmark tradisjonelt har hatt stor interaksjon over grensen mot Sverige, slik at endringene i norsk foredlingsindustri i mindre grad påvirket skogbruket i Hedmark.

Figur 63 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 for næringen skogbruk. I millioner kroner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer).

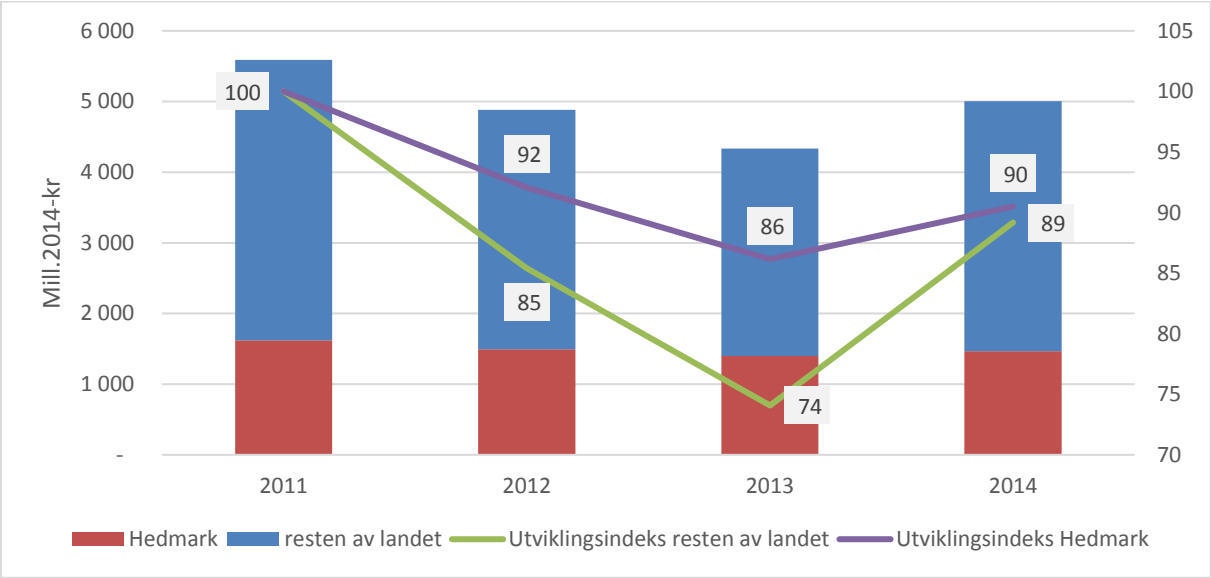

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskapstall bearbeidet av ØF

I Figur 64 er utviklingen i verdiskaping i tre og trevareindustrien presentert. Av denne framgår at tre og trevareindustrien i landet til en viss grad følger utviklingen i skognæringen med et fall i verdiskaping fram til og med 2013. Fra 2013 til 2014 er verdiskapingen i landet for øvrig stabil. I Hedmark er det først et fall i verdiskaping fra 2013 til 2014.

Figur 64 Verdiskaping (bruttoprodukt) 2011-2014 Tre og trevareindustri. I millioner 2014-kroner (søyler) og indeksert endring med utgangspunkt i 2011 (linjer)

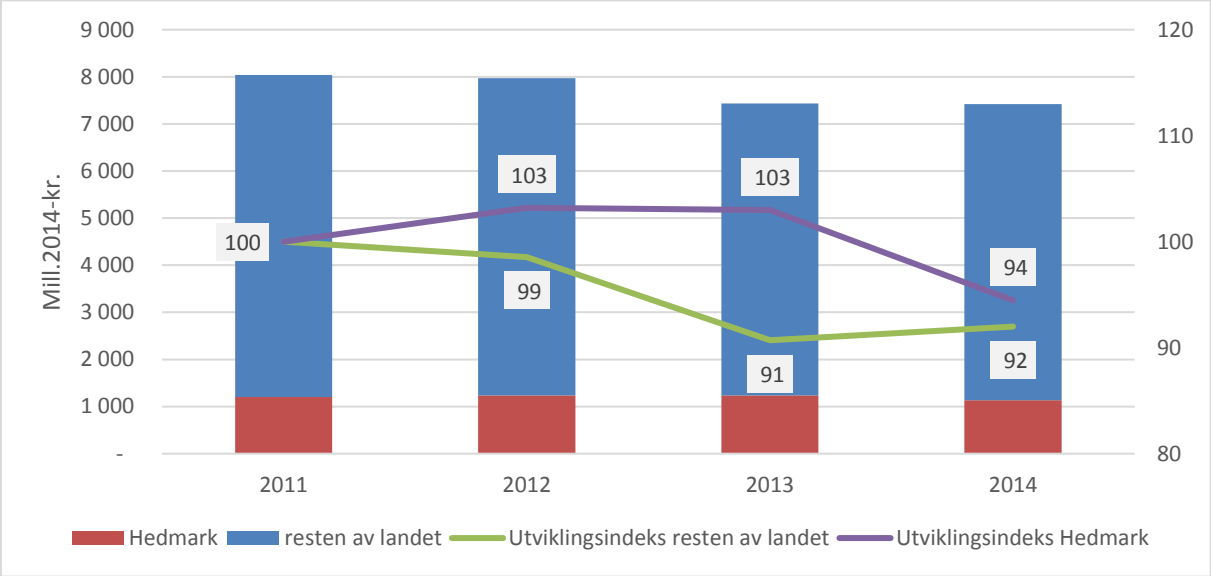

Kilde: SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskapstall bearbeidet av ØF

6.2.3 Oppsummering

Siden vi ikke har fylkesfordelte nasjonalregnskapstall fra 2010 er det vanskelig å sammenligne utviklingen[23]. Sammenligningen av resultatet fra vår analyse med fylkesfordelte nasjonalregnskapstall må derfor avgrenses til 2014. I tabellen nedenfor er det gjort en enkel sammenstilling.

Av denne framgår at estimert verdiskaping i jordbruk inklusive tilleggsnæringer i Hedmark er større enn verdiskapingen fra fylkesfordelt nasjonalregnskap. For skogbruk er den estimerte verdiskapingen mindre. Dette skyldes at næringskoden 02 Skogbruk omfatter mer enn primærskogbruket som vi har estimert verdiskaping for. Virksomheter slik som f.eks. Glommen Skog er registrert i denne næringskoden. Samlet for primærnæringen i Hedmark er estimert verdiskaping større enn den som framkommer i det fylkesfordelte nasjonalregnskapet.

Når det gjelder foredlingsindustri er den estimert verdiskapingen innenfor jordbruksbasert industri noe mindre sammenlignet med fylkesfordelt. Dette skyldes i all hovedsak at deler av næringsmiddelindustrien, slik som bakeri og pastavarer ikke er med i vår analyse da vår analyse er avgrenset til industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark. For skogbasert

[23] Som nevnt, omlegging av statistikken gjør at fylkesfordelte tall fra 2011 og framover kan sammenlignes, men ikke med tidligere data.

industri kommer vi fram til samme resultat. Dette fordi vi antar at all sysselsetting i skogbasert foredlingsindustri, med unntak av møbelindustri er avhengig av lokalt råstoff.

Samlet har vi estimert verdiskapingen innenfor primærnæringene med tilhørende foredlingsindustri i Hedmark å stå for 5,7 milliarder kroner. Fra fylkesfordelt nasjonalregnskap framgår at verdiskapingen er 5,5 milliarder kroner.

Tabell 23 Verdiskaping målt i bruttoprodukt (mill.kr). Estimerte resultater og fylkesfordelt bruttonasjonalprodukt. Hedmark. 2014

	Analyse	Fylkesfordelt BNP
Jordbruk inkl. tilleggsnæring	1 944	1 223
Skogbruk	1 010	1 468
Sum primærnæring	**2 953**	**2 691**
Jordbruksbasert industri (analyse)/Næringsmiddelindustri ekskl. fisk (BNP)	1 617	1 693
Skogbasert industri	1 148	1 148
Sum landbruksbasert industri	**2 765**	**2 841**
Sum jordbruk og industri	**5 718**	**5 532**

7 LANDBRUKETS BETYDNING FOR SYSSELSETTING I ØVRIGE NÆRINGER

Vi har fram til nå drøftet foredlingsindustriens avhengighet av landbruket i Hedmark gjennom bruk av lokalt råstoff. Vi har i de videre beregninger av verdiskaping i verdikjeden lagt til grunn at all treindustri i Hedmark er avhengig av lokalt råstoff, og tilsvarende gjelder for store deler av næringsmiddelindustrien. Landbruket har selvfølgelig også betydning for sysselsetting og verdiskaping utover foredlingsleddet. I distriktene er store deler av forretningsmessig tjenesteyting og varehandel basert på en velfungerende landbruksnæring, men også f.eks. bygg- og anleggsbransjen, transportsektoren og reiselivet trenger en aktiv landbruksnæring.

I NILF- rapport 2012-2 (Lien m.fl.) er det gjennomført ringvirkningsberegninger av landbruket i Hedmark. Relativt små endringer i sysselsettingen mellom år, gjør at disse beregningene kan legges til grunn for å gjøre grove anslag for landbrukets sysselsettingsmessige betydning i øvrig næringsliv. Det ble i 2012 beregnet en aggregert multiplikator på grunnlag av sysselsettingen i landbruket samt verdikjedevirkningene som følger av landbruksnæringen i fylket, tilleggsnæring, foredlingsindustri, forretningsmessig tjenesteyting og offentlig sektor, på 2,67. Det vil si at en sysselsatt i landbruket gir 1,67 sysselsatte i øvrige næringer. For nærmere beskrivelse av beregningsgrunnlag og metode henviser vi til nevnte NILF-rapport. Denne multiplikatoren kan være noe for lav. Dette fordi sysselsettingen i landbruket er redusert, samtidig som sysselsettingen i verdikjeden for øvrig har holdt seg relativt stabilt.

I landbruket i Hedmark var det ved utgangen av 2014 registrert 4 835 sysselsatte (SSB), fordelt på 3 544 i jordbruket og 1 291 i skogbruket. Den akkumulerte sysselsettingseffekt av landbruket i Hedmark kan etter denne metoden grovt anslås å være på 12 909 i 2014. Av dette er 8 938 sysselsatte beregnet å være en direkte effekt i verdikjeden, mens 3 971 beregnes å være den indirekte effekten. Hovedtyngden av den indirekte sysselsettingseffekten kommer som følge av en betydelig foredlingsindustri i fylket. Splitter vi opp den akkumulerte sysselsettingseffekten i jordbruk og skogbruk blir den på henholdsvis ca. 8 000 og 5 000 for de to næringene. Sammenlignet med de beregnede 2010-tall i NILF- rapport 2012-2 (Lien m.fl.) vil det si nedgang i effekten fra jordbruket og vekst i effekten fra skogbruket. De indirekte virkningene har vi i tabellen nedenfor fordelt på de ulike næringer ut fra samme andeler som gjaldt i NILF-rapporten. De relativt beskjedne virkningene innen industri, skyldes at effekten her i stor grad kommer fram i de direkte virkningene. Størst indirekte effekt er det i varehandel, bygg og anlegg og i enkelte typer tjenesteyting. Innenfor bygg og anlegg har for øvrig jordbruket en atskillig større sysselsettingsmessig effekt enn skogbruket. Det samme kan dels sies for reiselivet.

Verdiskapingen anslås med grunnlag i fylkesfordelt nasjonalregnskap grovt til 2,8 milliarder kroner.

Tabell 24 Direkte og indirekte virkninger av landbruket i Hedmark

Hedmark	Sum
Antall sysselsatte i landbruket	**4 835**
Akkumulert virkning	**12 909**
Direkte virkning	**8 938**
Indirekte virkning	**3 971**
- industri	223
- bygg/anlegg	487
- varehandel	1 064
- hotell og restaurant	181
- transport	248
- post og tele	115
- bank og forsikring	49
- forretningsmessige tjenester	589
- private tjenester	500
- kommunale tjenester	378
- statlige tjenester	137

Den akkumulerte virkningen på 12 909 sysselsatte utgjør 15 prosent av alle sysselsatte (87 634) i Hedmark i 2014, mot 16 prosent i 2010 (Lien m.fl. 2012). Vår beregnede andel har dermed i liten grad endret seg de senere årene.

REFERANSELISTE

Godli, O., Haglerød, A., Wågbø, O. Rusaanes, O.K. 1999. Totaltall for landbrukssektoren på fylkesnivå. NILF-rapport 1999-9. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forsking, Oslo.

Haukås, T. (Red.). (2015). Driftsgranskingar i jord- og skogbruk. Rekneskapsresultat 2014. NIBIO.

Knutsen, H., Lerfald, M., Øvren, E., Paulsen, S. K. R., Alnes, P. K. 2013b. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Buskerud. NILF-notat 2013–14. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forsking, Oslo.

Knutsen, H., Lerfald, M., Øvren, E., Paulsen, S. K. R., Alnes, P. K. 2013a. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Telemark. NILF-notat 2013–13. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forsking, Oslo.

Knutsen, H., Haukås, T., Olsen, A. T., Berger, M., Lerfald M. og Alnes, P.K,. 2015a. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert verksemd i Hordaland. NILF-notat 2015-12. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Knutsen, H., Haukås, T., Olsen A. T., Berger, M., Lerfald M. og Alnes, P.K,. 2015b. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert verksemd i Sogn og Fjordane. NILF-notat 2015-13. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.

Knutsen, H., Haukås, T., Kvamme, S., Gløtvold-Solbu, K., Lerfald M. 2016. Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert verksemd i Rogaland. Oppdaterte berekningar. NIBIO-rapport vol.2 nr. 75. Norsk institutt for bioøkonomi, Ås

Lerfald, M., Lien, G., Alnes P.K., Sand, R., Stokke, K.F., Rye, S.K.P. 2012 *Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Oppland.* NILF-rapport nr. 2012-1. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.

Lien, G., Lerfald, M., Alnes P.K., Sand, R., Stokke, K.F., Rye, S.K.P. 2012 *Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark*. NILF-rapport nr. 2012-2. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.

NIBIO. (u.d.). Arealbarometer. Hentet 10 2016 fra http://www.skogoglandskap.no/temaer/arealbarometer

Sand, R. 2014. *Skognæringens verdiskaping i kystfylkene*. Rapport 2014:13. Trøndelag Forskning og Utvikling, Steinkjær.

Statistisk sentralbyrå, 2013. Notater 2013/27 Landbrukstelling 2010. http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/landbrukstelling-2010

Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken (b) Tabell 03312: Jordbruksbedrifter. www.ssb.no/statistikkbanken

Statistisk sentralbyrå, statistikkbanken (a) Tabell 10276: Jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer (F). http://www.ssb.no/statistikkbanken

Stuve, S., Lein, K. og Lerfald, M. 2016. Effektivisering i den skogbaserte verdikjeden - fra innkjøp til industri. ØF-rapport 07/2016. Østlandsforskning, Lillehammer.

Tomter, S. 2016a. *Analyser av skogressursene i Oppland.* NIBIO-rapport nr. 2/52/2016. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Ås.

Tomter, S. 2016b. *Analyser av skogressursene i Hedmark.* NIBIO-rapport nr. 53/2016. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Ås.

Tomter, S. og Eriksen, R. 2016. Statistikk over skogforhold og -ressurser i Oppland. Landsskogtakseringen 2010-2014. NIBIO-rapport nr. 1/48/2015. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Ås.

Tomter, S. og Eriksen, R. 2016. Statistikk over skogforhold og -ressurser i Hedmark. Landsskogtakseringen 2010-2014. NIBIO-rapport nr. 1/47/2015. Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Ås.

Zahirovic, E. 2012. *Beregningene av næringene jordbruk og skogbruk i nasjonalregnskapet.* SSBnotat 17/2012. Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger

VEDLEGG 1

1.1 Jordbruk

Definisjoner, metoder og datagrunnlag

Verdiskapingen i jordbruket på landsbasis blir dokumentert gjennom jordbrukets totalregnskap som Budsjettnemnda for jordbruket utarbeider (for eksempel BFJ 2015). For mindre geografiske områder blir det ikke utarbeidet tilsvarende beregninger regelmessig. I 1999 gjennomførte NILF et prosjekt der en utarbeidet en modell for beregning av verdiskapingen innen primærnæringene (tradisjonelt jord- og skogbruk) på fylkesnivå (Godli mfl. 1999). NILF og Østlandsforskning (ØF) gjennomførte i 2004 et prosjekt der sysselsetting og verdiskaping i jordbruket i Hedmark ble dokumentert (Lien mfl. 2004). For Oppland og Hedmark er det tidligere utført beregninger for jordbruket for 2005 og 2010 etter denne metodikken (Lerfald mfl. 2012 og Lien mfl. 2012). Også for flere andre fylker er samme metodikk benyttet, for eksempel for Rogaland (Knutsen m.fl. 2016), Hordaland (Knutsen mfl. 2015a), Sogn og Fjordane (Knutsen mfl. 2015b), Buskerud (Knutsen mfl. 2013b) og Telemark (Knutsen mfl. 2013a). Verdiskapingsberegninger på basis av tall fra 2014 foregår parallelt for Hedmark og Oppland.

I nasjonalregnskapet og i regnskap med basis i nasjonalregnskapet, blir bruttoprodukt benyttet som uttrykk for verdiskaping. Bruttoprodukt er verdien av produserte varer og tjenester minus vareinnsatsen. Kapitalslit (avskrivninger) er ikke trukket fra. Produktstøtte, for eksempel prisstøtte, er med i bruttoproduktet, men ikke støtte som ikke kan relateres direkte til et produkt. Se for eksempel Statistisk sentralbyrå (2014) for en forklaring av de ulike begrepene i nasjonalregnskapet.

I jordbruket er det flere støtteordninger som ikke er avhengige av produsert mengde, for eksempel husdyrtilskudd, arealtilskudd, kulturlandskapstilskudd og investeringsstøtte. Slike tilskudd vil ikke bli regnet med i verdiskapingen i nasjonalregnskapet. De er likevel viktige for inntektene i jordbruket og for inntektsvirkningen i andre næringer. En kan også argumentere med at overføringene til jordbruket er betaling for produksjon av fellesgoder, slik at en kan se på omfanget av overføringene som et mål på hvordan samfunnet verdsetter produksjonen av fellesgoder rent økonomisk. I modellen for utregning av verdiskaping i jordbruket har vi valgt å ta med alle støtteordningene, og avviker derfor fra beregningene i nasjonalregnskapet.

Ved beregningene av verdiskaping for jordbruket i Hedmark ble det i 2012 benyttet nettoprodukt som uttrykk for verdiskaping. Fordi det for mange andre næringer er vanlig å benytte bruttoprodukt for å vise verdiskaping, har en gått over til å benytte dette begrepet også for jordbruket. I denne rapporten er derfor bruttoprodukt (medregnet tilskudd) benyttet for å vise verdiskapingen.

Bruttoprodukt er betaling for arbeidsinnsats og forrentning av investert kapital.

Inntektene er delt i to, markedsinntekter og offentlige tilskudd. Markedsinntektene er inntekter fra salg av jordbruksprodukter, eksklusive pristilskudd. Leieinntekter for bruk av traktor og redskap m.m. inngår i markedsinntektene. Offentlige tilskudd inkluderer alle tilskudd, slik som areal- og kulturlandskapstilskudd, produksjonstilskudd for husdyr, driftstilskudd for melkeproduksjon, distrikts- og grunntilskudd, avløserrefusjon og diverse andre tilskudd.

Verdiskaping og sysselsetting er beregnet på kommunenivå. I disse beregningene inngår tradisjonell produksjon av jord- og hagebruksvarer, inkludert veksthusproduksjon, pelsdyr og birøkt.

Utgangspunktet for beregningene for jordbruket er dyretall og arealtall for 2014. Dette er det siste året det foreligger økonomiske data for. I hovedsak er det benyttet to datakilder som bakgrunn for beregningene, Landbruksdirektoratets tilskuddsdatabase og NIBIOs driftsgranskinger i jord- og skogbruk.

Landbruksdirektoratet har i sin tilskuddsdatabase oversikt over alle jordbruksbedrifter som har mottatt produksjonstilskudd. Tall fra denne databasen er benyttet for å få antall dyr og antall dekar for ulike vekster for de enkelte kommunene i 2014. Tabell v1-1 viser telledato og produksjonskode for data fra Landbruksdirektoratet.

Tabell v1-1 Data fra tilskuddsregisteret til Landbruksdirektoratet (LD), kode og telledato

Produksjon	Kode LD	Søknads-omgang	Telledato
Melkekyr	120	141510	31.07.2014
Ammekyr	121	141510	31.07.2014
Annet storfe	119	141510	31.07.2014
Sauer	137+138+133	131420	01.01.2014
Melkegeiter	140	141510	31.07.2014
Purker	155+158	141510	31.07.2014
Slaktegris	184	141520	01.01.2015
Verpehøner	160	141510	31.07.2014
Kyllinger	186	141520	01.01.2015
Ender	187	141520	01.01.2015
Kalkuner	188	141520	01.01.2015
Grovfôr inkl innmarksbeite	210–213	141510	31.07.2014
Poteter	230	141510	31.07.2014
Grønnsaker på friland	264	141510	31.07.2014
Frukt	271-274+283	141510	31.07.2014
Bær	280-282	141510	31.07.2014
Korn	235–247	141510	31.07.2014
Birøkt	194	141510	31.07.2014
Planteskole	285	141510	31.07.2014
Pelsdyr	170+171+anna kjelde	131420	01.01.2014
Veksthus, tomat og agurk	031+032	141520	01.01.2015

Statistisk sentralbyrå (SSB) oppgir antall jordbruksbedrifter i Hedmark til å være 3 428 i 2014[24].

Ifølge tilskuddsdatabasen var det 3 346 jordbruksbedrifter fra Hedmark som søkte om tilskudd i 2014. Det er altså en del bruk som ikke får produksjonstilskudd. Det er rimelig å regne med at de jordbruksbedriftene som ikke søker eller ikke oppnår tilskudd, er svært små i økonomisk omfang, og at også arbeidsinnsatsen på disse brukene er lav. Det kan også være bruk med produksjon som ikke har krav på tilskudd, som for eksempel spesialisert produksjon av pelsdyr. Utgangspunktet for beregning av verdiskaping er det dyretallet og arealet det er søkt om tilskudd til.

Det økonomiske datagrunnlaget er i hovedsak hentet fra NIBIOs driftsgranskinger i jord- og skogbruk for regnskapsåret 2014. Gjennomsnittstall for ulike driftsformer er lagt inn i modellen for å kunne beregne verdiskaping for hver driftsform. Driftsgranskingene dekker bare jordbruks-bedrifter som er yrkesmessig drevet, og som har en standard omsetning [25] på minst kroner 150 000. Det er altså produksjonsomfanget, og ikke det økonomiske resultatet på det enkelte bruket, som er kriterium for utvalget. Derfor blir gjennomsnittlig bruksstørrelse for de fleste produksjoner og regioner noe større i driftsgranskingene enn hva som er realiteten.

[24] SSB Statistikkbanken (a) tabell 03312: Jordbruksbedrifter
[25] Standard omsetning er normerte tall for omsetning av produkter. Dette er total utregnet inntekt uten tilskudd, og er det samme prinsippet som EU-statistikken bygger sitt utvalg på.

For noen produksjoner er det ikke tilstrekkelig utvalg i driftsgranskingene. For disse produksjonene er det benyttet kalkyler, eller kalkyler supplert med data fra driftsgranskingene. For planteskole og veksthusproduksjon, er det benyttet dels kalkyler, dels faktiske regnskapstall hentet fra proff.no.

I Hedmark er det vanlig med flere driftsgrener på samme bruket, som melk- og sauehold, hagebruk eller kornproduksjon kombinert med husdyrhold, eller andre kombinasjoner. I en modell er det ikke mulig å ta hensyn til alle mulige kombinasjoner. I modellen er det derfor i større grad benyttet økonomiske data fra ensidig produksjon enn det en finner i praksis. I tillegg til at modellen setter noen grenser for hvor stor kompleksitet en kan legge inn, må en også tilpasse økonomiske data til de driftsformene en finner i driftsgranskingene. Ved å benytte gjennomsnittstall fra faktiske bruk som grunnlag for beregningene i en modell, vil det alltid være enkelte variabler en ikke klarer å treffe innenfor en akseptabel feilmargin. For eksempel for melkekyr, tar en utgangspunkt i antall kyr. Samtidig skal en i modellen også komme fram til omtrent rett produksjon og arealbruk for fylket. Det er derfor nødvendig å gjøre enkelte korrigeringer av de data som blir lagt inn i modellen.

Antall bruk som utgjør grunnlaget for de økonomiske beregningene i modellen, er omtrent likt det faktiske antallet bruk. I 2014 var det 3 346 som fikk produksjonstilskudd. I modellen er antall bruk 3 819. For noen produksjoner, for eksempel sauehold, er brukene i modellen større enn gjennomsnittet i fylket, mens for svinehold og melkesamdrifter er brukene i modellen mindre enn gjennomsnittet i fylket. I sum er antall husdyr og areal av salgsavling det samme som LD har utbetalt tilskudd til.

Brukene i modellen hadde noe mer grovfôr enn det som er tilgjengelig i fylket. For å få rett grovfôrareal ble derfor arealet for de grovfôrbaserte produksjonene justert noe.

For sum tilskudd som kan sammenlignes direkte med hva som er utbetalt fra LD, areal- og kulturlandskapstilskudd, produksjonstilskudd til husdyr, driftstilskudd til melkeproduksjon, tilskudd til kjøttfeproduksjon og bunnfradrag, blir tilskudd beregnet i modellen, etter korrigeringer, 0,7 prosent for høyt. Dette avviket er vurdert til å være akseptabelt.

Økonomien i jordbruket varierer fra år til år. På landsbasis ble 2014 et bedre år enn 2013, men noe dårligere enn 2012. 2010 var et noe dårligere år enn de tre foregående årene, målt som driftsoverskudd per bruk. Figur v1-1 viser inflasjonsjustert driftsoverskudd i gjennomsnitt per bruk for brukene i Hedmark sammenlignet med gjennomsnittet for landet. En kan se at resultatet for Hedmark ligger noe under landsgjennomsnittet alle år helt fram til 2014, hvor resultatet er likt. Det økonomiske datagrunnlaget i verdiskapingsberegningene er hentet fra driftsgranskingene, og viser resultatene fra 2014. Dette må en ta hensyn til når en vurderer resultatene og sammenligner med beregningene fra 2010.

For å kunne sammenligne 2014 med 2010 er beregningene fra 2010 inflasjonsjustert. I tillegg er det gjort noen endringer i modellen for 2010, blant annet er alt korn, både det som er produsert

på bruk med ensidig korn, og korn produsert på bruk med kombinert produksjon, lagt inn som korn. Det vil derfor ikke være mulig å sammenligne resultatene for 2010 publisert i Lien m.fl. (2012), med det som brukes som sammenligningsgrunnlag i denne rapporten.

Figur v1-1 Driftsoverskudd i jordbruket 2005–2014, Hedmark og landet. Faste 2014-kroner

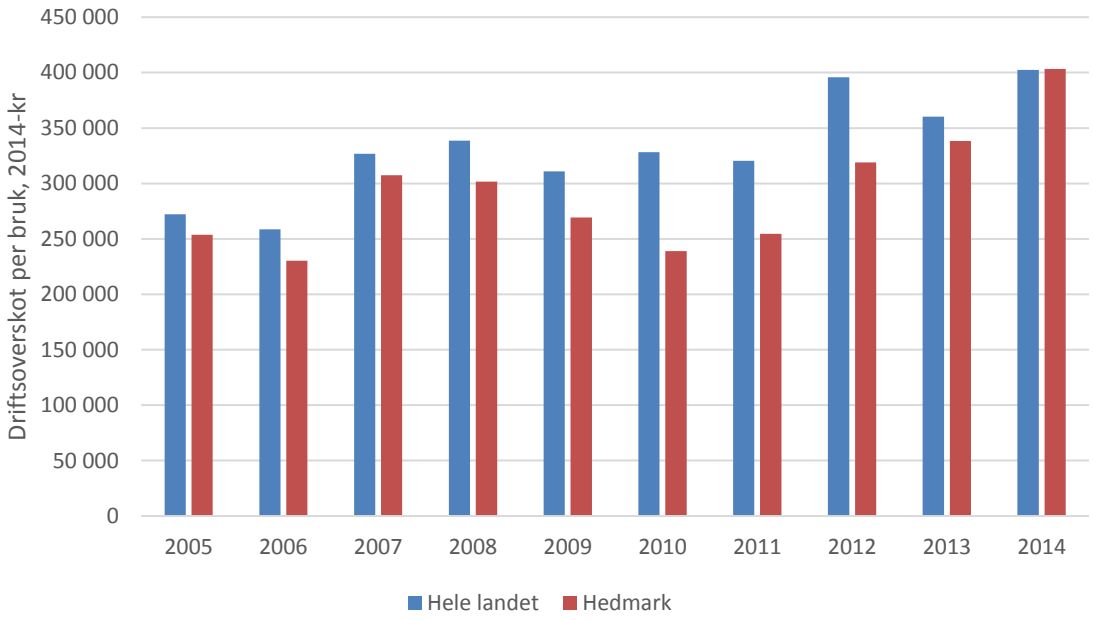

Deltakerne i driftsgranskingene skal registrere arbeidstid hver uke. I modellen er det disse registreringene som er grunnlaget for beregning av sysselsetting i jordbruket.

Datagrunnlag for driftsformer

Tabell v1-2 viser antall dyr og areal fra Landbruksdirektoratet som er lagt inn i modellen, og gjennomsnittlig størrelse på brukene i modellen og gjennomsnittet for fylket.

Tabell v1-2 Antall dyr og areal i Hedmark 2014, bruk som søker produksjonstilskudd, bruk i modellen og gjennomsnittlig størrelse

	Antall dyr/dekar (PT-900)	Antall søkere (LD)	Gjennom-snitt per bruk (LD)	Antall bruk i modell	Gjennom-snitt per bruk modell
Korn < 300 dekar	142 954	993	144	752	190
Korn > 300 dekar	381 162	623	612	627	608
Sum korn	*524 116*	*1 616*		*1 379*	
Flatbygder: Melk < 20 kyr	514	33	16	32	16
Melk > 20 kyr	2 605	74	55	69	59
Melk samdrift	1 469	27	54	27	54
Andre bygder: Melk < 20 kyr	3 220	232	14	219	15
Melk > 20 kyr	483	159	36	141	41
Melk samdrift	1 293	29	45	29	45
Sum melkeproduksjon	*9 584*	*554*		*517*	
Melk, geit	1 410	17	83	15	94
Kjøttproduksjon ammeku	8 649	386	22	424	20
Sauehold	53 389	659	81	399	134
Svin	11 067	121	91	197	56
Egg	541 766	161	3 365	72	7 525
Fjørfekjøtt [1]	15 982 852	141	106 408	139	115 634
Frukt	173	13	13	3	58
Bær	2 369	42	56	79	43
Grønnsaker	6 305	69	91	69	91
Potet	47 918	351	137	443	108
Veksthus, tomat og agurk	---				
Birøkt	3 482	56	62	83	42
Antall bruk totalt		3 346			

1) Kalkun er regnet om til kylling

Kilde: Landbruksdirektoratet, PT-900 søknadsomgang 131420, 141510 og 141520

Tabell v1-3 datagrunnlag per produksjon

Type produksjon	Datagrunnlag
Kornproduksjon	Data fra bruk med ensidig kornproduksjon er hovedsakelig hentet fra flatbygder på Østlandet, med litt supplering fra Trøndelag. Kornbrukene er delt inn i to grupper; over og under 300 dekar.
Melkeproduksjon, ku	For melkeproduksjon er det benyttet tall for Østlandet og Trøndelag. Brukene delt inn to regioner, flatbygder og andre bygder. Videre er brukene delte inn i tre grupper i hver region; mindre enn 20 kyr, 20 kyr eller mer og samdrifter.
Melkeproduksjon, geit	Det er få bruk i driftsgranskingene med geit som hovedproduksjon. Det er derfor benyttet tall fra hele landet.
Kjøttproduksjon, ammeku	For kjøttproduksjon på ammeku er det benyttet tall for hele landet med unntak av Nord-Norge.
Sauehold	For sauehold er det benyttet tall for hele landet med unntak av Nord-Norge.
Fjørfekjøtt	Landstall. Kalkuner blir omregnet til slaktekylling ved å gange med 7,3.
Eggproduksjon	Hovedsakelig tall fra Østlandet
Svinehold	Tall fra Østlandet og Trøndelag
Potetproduksjon	Bruk fra Østlandet (hovedsakelig Hedmark), med supplering fra Agder.
Grønnsaker på friland	Kalkyler basert på 50 prosent gulrot og 50 prosent løk. Faste kostnader hentet fra bruk med grønnsaker i driftsgranskingene, hovedsakelig bruk fra Agder og Rogaland.
Frukt og bær	For bærproduksjon er det benyttet kalkyler i kombinasjon med data fra driftsgranskingene. For fruktproduksjon er det benyttet tall fra bruk med fruktproduksjon på Vestlandet.
Veksthus og planteskole	Veksthusproduksjon av tomat og agurk er basert på data fra Landbruksdirektoratet og økonomiske data fra bruk i driftsgranskingene, supplert med faktiske regnskapstall hentet fra proff.no. For annen veksthusproduksjon er det svært vanskelig å finne opplysninger om omfang og type vekster. Det er derfor brukt tall fra Landbruksdirektoratet for areal (kbm) og agurk som representantvekst. For planteskoledrift er det brukt arealtall fra Landbruksdirektoratet og økonomiske data fra driftsgranskingene og proff.no for foretak i fylket. Ved beregningene som ble gjort i 2010, ble det ikke beregnet verdiskaping for planteskoler og veksthusareal brukt til annet enn veksthusgrønnsaker
Birøkt	Omfang er hentet fra Landbruksdirektoratet. Økonomiske data fra kalkyler. Det er gjort beregninger på kommunenivå for 2014. For 2010 er beregningene for birøkt bare gjort på fylkesnivå. For å kunne sammenligne resultatene for 2014 med 2010, er derfor birøkt utelatt i noen av figurene.
Pelsdyr	Omsetningsdata fra pelsdyrnæringa er hentet fra Norges Pelsdyralslag kombinert med data fra produksjonstilskuddsregisteret til Landbruksdirektoratet. Økonomidata er hentet fra driftsgranskingene og fra kalkyler i NIBIOs Handbok for driftsplanlegging. Det er gjort beregninger på kommunenivå for 2014. For 2010 er beregningene for pelsdyr bare gjort på fylkesnivå. For å kunne sammenligne resultatene for 2014 med 2010, er derfor også pelsdyr utelatt i noen av figurene.

1.2 Skogbruk

Det presenteres om mulig tall for landet, samt på fylkes- og kommunenivå for Hedmark i 2014.

Verdiskaping

Beregningen av verdiskapingen i primærskogbruket tar utgangspunkt i Statistisk sentralbyrås (SSB) totalregnskap for skogbruk og tjenester tilknyttet skogbruk. Denne statistikken ble inntil

2012 publisert årlig for landet. Av SSB-notat 17/2012 framgår beregningsgrunnlaget for skogbruksnæringen i nasjonalregnskapet (Zahirovic 2012). Metoden som benyttes for å beregne verdiskapingen fra skogbruket er tilsvarende den som ble benyttet for tilsvarende beregning i Hedmark og Oppland (Lien m.fl. 2012 og Lerfald m.fl. 2012).

Av tabellen framgår SSBs oppsett for å beregne bruttoproduktet i skogbruket, som også er utgangspunktet for denne beregningen. Ved forrige verdiskapingsberegning for Hedmark og Oppland (Lien m.fl. 2012 og Lerfald m.fl. 2012) var uttak av energiflis også inkludert. Ettersom støtteordningen for uttak av energiflis ble avviklet i 2013, er energiflis utelatt i denne beregningen.

Tabell v1-4 Totalregnskap for skogbruk og tjenester tilknyttet skogbruk

	Tømmer for salg
+	Virke til eget bruk
+	Virke til ved (hele lengder)
+	Juletrær og pyntegrønt
+	Jakt
+	Netto tilvekst
=	Skogprodukter i alt
+	Produksjon av tjenester i tilknytning til skogbruket
+	Investeringsarbeid utført med egne produksjonsfaktorer (inkl. verdien av eget arbeid ved skogkultur og ved bygging av skogsbilveger)
=	Produksjon
-	Produktinnsats
=	Bruttoproduktet i skogbruket

Tabellen viser metoden som er lagt til grunn for å beregne verdiskapingen, målt som bruttoprodukt for skogbruket i fylket med regioner og kommuner. Der framgår det at det i liten grad finnes spesifikk kommunefordelt statistikk for elementene som inngår i totalregnskapet når dette skal fastsettes for et fylke og en kommune.

Av skogproduktene publiseres det kommunefordelt statistikk for bruttoverdi avvirkning tømmer for salg. For de andre elementene som inngår i skogprodukter er det varierende grad av usikkerhet knyttet til estimatene.

For avvirkning til eget bruk, har vi fra SSB fått totalkvantum for landet fordelt per fylke. Vi har ikke grunnlag for å si noe særskilt i forhold til hvordan dette varierer mellom kommunene. Dette fordeles til kommunenivå etter avvirkningsandeler.

Virke til ved tar utgangspunkt i kvantum avvirkning ved til hjemmeforbruk fra NIBIO-rapporten Statistikk over skogforhold og –ressurser (Tomter og Eriksen 2016) og kvantum ved til salg fra virkesstatistikken. Kvantumet er kommunefordelt etter avvirkningsandeler fra SSBs statistikk. Verdien er satt etter verdi for bjørkevirke fra SSB.

Juletre og pyntegrønt er en næring i vekst. For å fordele verdien til det enkelte fylke, har vi lagt til grunn fylkesfordelt areal for medlemmene i Norsk juletre. Det hefter usikkerhet ved denne fordelingen da ikke alle produsenter er medlem. Verdien pr. fylke er fordelt til den enkelte kommune ved å legge til grunn antall produsenter som i forbindelse med landbruksundersøkelsen i 2010 oppga produksjon og salg av juletre og pyntegrønt som tilleggsnæring. Det er forutsatt lik produksjon per produsent[26].

For å beregne verdien av utleid jakt har vi forsøkt å legge oss opp til metoden SSB legger til grunn. Anvendt metode gir et noe høgere estimat for landet enn det SSB er kommet frem til.

Nettotilvekst tar utgangspunkt i årlig tilvekst i antatte drivverdige områder fra NIBIO-rapporten Analyser av skogressursene i Hedmark / Oppland (Tomter, 2016), se tabell nedenfor for kommunefordeling. Det korrigeres for uttak av virke. Verdien er satt etter gjennomsnittspris basert på SSBs bruttoverdi ved avvirkning for salg trukket fra gjennomsnittlig driftskostnad på 125 kr/m^3 fra Mjøsen Skog.

For produksjon av tjenester, investeringsarbeid utført med egne produksjonsfaktorer og produktinnsats vises det til tabellen. Ved å legge til grunn en andelsbetraktning fanger vi i liten grad opp variasjoner mellom kommunene slik som for eksempel entreprenørene og deres bidrag til verdiskaping i sine kommuner. Etter denne modellen fordeles bidragene etter avvirkning og ikke etter kommunen de hører hjemme i.

[26] Her er det en risiko for dobbelttelling, da ved og juletreproduksjon også regnes som tilleggsnæring. Vi legger til grunn at tømmerverdien også skal tilskrives skogbruk.

Tabell v1-5 Beregningsmetode for totalregnskapet i skogbruket for fylkene Hedmark og Oppland og kommunene i disse fylkene.

Element	Metode
Tømmer for salg	SSBs kommunefordelte bruttoverdi lagt til grunn. Avvirkning for salg 2014.
Virke til eget bruk	Tar utgangspunkt i SSBs estimat for landet, fordelt på fylke og kommune etter avvirkningsandeler
Virke til ved	NIBIO estimerer virke til eget vedforbruk til 184 000 kbm i Hedmark og 144 000 kbm i Oppland – rapport Statistikk over skogforhold og -ressurser i Oppland 2016. Virke for salg etter virkesstatistikken for 2014 lagt til. Verdi/m^3 er satt lik SSBs verdi for bjørkevirke.
Juletrær og pyntegrønt	Utgangspunkt i tall fra SSB: 1 200 000 trær omsatt, gjennomsnittspris 200 kr/tre, verdi pyntegrønt 5 300 000,- Verdi er fordelt fylke etter andel medlemsareal i Norsk juletre. Kommunefordelt etter frekvenstall for tilleggsnæring som juletre/pyntegrønt med lik andel per produsent.
Jakt	Beregningene tar utgangspunkt i kommunefordelt statistikk for felte elg, felte hjort, felte rådyr og antall småviltjegere samt felte rein etter villreinområde.
Nettotilvekst	Årlig tilvekst i antatt drivverdige områder for nordlig og sørlig del av fylket (Tomter 2016), kommunefordelt etter takseringsdata i Elverum, Trysil og Åmot. Øvrige kommuner fordelt etter produktivt skogareal og bonitetsklasser. Påpekes at dette er estimater beheftet med betydelig usikkerhet. Fratrukket avvirkning (salg, eget bruk og ved), vraket virke på industritomt samt kapp, bult og topp. Ved negativ tilvekst i kommune er verdien satt lik null.
Produksjon av tjenester i tilknytning til skogbruket	Dette er blant annet kostnader med entreprenører inklusive uttak av biobrensel, tømmermåling samt investeringer i skogkultur, skogsveier og skogbruksplaner. Manglende data gjør at vi har valgt å legge til grunn forholdet mellom produksjon og tjenester i tilknytning til skogbruket og bruttoverdi avvirkning tømmer for salg i totalregnskapet for landet som grunnlag for å fastsette denne verdien på fylkes- og kommunenivå. Disse forholdene er valg da en må kunne anta at en sammenheng mellom disse tjenestene og aktivitet i skogen uttrykt i form av avvirkning.
Investeringsarbeid utført med egne produksjonsfaktorer	Dette er blant annet verdien av eget arbeid ved skogkultur og ved bygging av skogsbilveger. Manglende data gjør at vi har valgt å legge til grunn forholdet mellom produksjon og tjenester i tilknytning til skogbruket og bruttoverdi avvirkning tømmer for salg i totalregnskapet for landet som grunnlag for å fastsette denne verdien på fylkes- og kommunenivå. Disse forholdene er valg da en må kunne anta at en sammenheng mellom disse tjenestene og aktivitet i skogen uttrykt i form av avvirkning.
Produktinnsats	Dette omfatter blant annet leie av maskiner og redskap fra jordbruket, andre varer og tjenester, reparasjon og vedlikehold og tjenester i tilknytning til til skogbruket inklusiv uttak av bioenergi. Manglende data gjør at vi har valgt å legge til grunn forholdet mellom produksjon og tjenester i tilknytning til skogbruket og bruttoverdi avvirkning tømmer for salg i totalregnskapet for landet som grunnlag for å fastsette denne verdien på fylkes- og kommunenivå. Disse forholdene er valg da en må kunne anta at en sammenheng mellom disse tjenestene og aktivitet i skogen uttrykt i form av avvirkning.

1.3 Tilleggsnæring

I driftsgranskingene for jord- og skogbruk blir tilleggsnæring definert som «nærings-virksomhet utenom tradisjonelt jord- og skogbruk med basis i ressursene på bruket». Det gjelder innsats av arealer, bygninger, maskiner etc., mens personressurser eller kompetanse ikke inngår. SSB definerer tilleggsnæring omtrent på samme måten som NIBIO, men har også med pelsdyr, birøkt og utleie av jord til jordbruksformål som tilleggsnæring. Dette blir definert som jordbruk i driftsgranskingene, og er med i beregningene av verdiskaping fra jordbruket.

For tilleggsnæring er det ikke regulær offentlig statistikk som inneholder data om type tilleggsnæring, omfang og hvor mange som driver (frekvens). Verdiskapingsberegningen for tilleggsnæring blir derfor usikker sammenlignet med jordbruket, der man kan bruke data fra produksjonstilskuddsdatabasen for å finne denne typen data. I landbrukstellinga 2009/2010 ble tilleggsnæring kartlagt (SSB 2013). Dette er det siste året det foreligger data om frekvens for tilleggsnæring på kommunenivå, og er det samme datagrunnlaget som ble brukt ved beregningene for Hedmark og Oppland i 2012[27].

Også ved utvalgstellingen i 2013 ble det spurt om tilleggsnæring (SSB statistikkbanken a). I Hedmark var det 55 prosent av jordbruksforetakene som hadde tilleggsnæring dette året. Ved fulltellinga i 2009/2010 hadde 57 prosent av brukene tilleggsnæring i Hedmark. Dette kan tyde på at den prosentvise delen av brukene som driver tilleggsnæring er ganske stabil. I perioden fra 2010 til 2014 er antall jordbruksbedrifter redusert med 9 prosent[28] i Hedmark. Fordi det ikke er mulig å få tall på kommunenivå for 2014, er det i beregningene tatt utgangspunkt i tallene fra 2009/2010 korrigert for nedgang i antall bruk på fylkesnivå. Ved å bruke datagrunnlaget fra 2009/2010 korrigert for nedgang i antall bruk, klarer man ikke å fange opp eventuelle endringer i sammensetningen av ulike tilleggsnæringer. Ulike satsinger, for eksempel på Inn på tunet eller gårdsturisme, kan ha ført til at det er relativt flere med disse driftsformene nå enn det var i 2009/2010. Det er heller ikke mulig å vite hvilke tilleggsnæringer som ble drevet på de nedlagte brukene, eller om utviklingen har vært lik i alle deler av fylket. Dette kan bety at forholdet mellom ulike tilleggsnæringer er et annet i 2014 enn det var i 2009/2010, men de korrigerte tallene vil likevel gi et bilde av betydningen av tilleggsnæringer i fylket, og kan også sammenlignes med andre fylker der samme metode er benyttet.

Ved beregningene i 2012, basert på data fra 2009/2010, ble det tatt utgangspunkt i arbeidsinnsatsen i tilleggsnæring (SSB 2012). Arbeidsinnsatsen ble så multiplisert med et estimat på verdiskaping per time i tilleggsnæringer. For å komme fram til estimatet på verdiskaping per arbeidstime i tilleggsnæring, ble data fra driftsgranskingene benyttet.

I landbrukstellinga har SSB tall for antall bruk som driver tilleggsnæring, hvilke tilleggsnæringer som drives og arbeidsforbruk i tilleggsnæring, men det er ikke data som sier noe om omfanget av

[27] Lien mfl. 2012 og Lerfald mfl. 2012.
[28] Antall jordbruksbedrifter (SSB) i Hedmark er redusert fra 3749 til 3428 fra 2010 til 2014

de ulike tilleggsnæringsaktivitetene utover samlet arbeidsforbruk. Det er ikke mulig å knytte arbeidsforbruket til ulike typer tilleggsnæring i materialet fra SSB.

For å kunne si noe om verdiskapingen fra ulike typer tilleggsnæring, er det i senere beregninger brukt en annen metode enn den som ble brukt av Lien mfl. (2012) og Lerfald mfl. (2012). Det er tatt utgangspunkt i frekvensen for ulike kategorier tilleggsnæringer på kommunenivå fra landbrukstellinga i 2009/2010 fra SSB, korrigert for nedgang i antall bruk. Frekvensen er så koblet med økonomiske data og data for sysselsetting fra driftsgranskingene for de samme kategoriene av tilleggsnæring. For å kunne koble de økonomiske dataene fra driftsgranskingene med frekvenstallene fra SSB, er tilleggsnæringene delt inn i ni ulike driftsformer: leiekjøring, tjenesteyting, videreforedling, turisme, vedproduksjon, juletre og pyntegrønt, utmarksnæring, utleie og annet.

Man antar at de som definerer virksomheten sin som tilleggsnæring, driver i et visst omfang. I driftsgranskingene blir all tilleggsnæringsaktivitet registrert, også der omfanget er svært lite og brukeren selv trolig ikke vil definere aktiviteten som tilleggsnæring. Før data fra driftsgranskingene blir brukt i beregningene, er derfor bruk med omsetning i tilleggsnæring på mindre enn kroner 5 000 tatt ut.

Utvalget av bruk til driftsgranskingene er basert på representativitet for jordbruket. Det er derfor ikke sikkert at omfanget av tilleggsnæring i driftsgranskingene er representative for omfanget av tilleggsnæring på fylkesnivå. For å ha et så stort datagrunnlag som mulig for de økonomiske dataene, er det brukt landstall for de ulike tilleggsnæringene. Ved tolking av beregningene for tilleggsnæring, må en ta hensyn til at utgangspunktet for talene for frekvens er fra 2010, og at det ikke er mulig å vite om omfanget på tilleggsnæring i driftsgranskingene er representativt for hele populasjonen. Likevel vil resultatene gi en god pekepinn på hvor stor verdiskaping som kommer fra landbruksbasert tilleggsnæring.

Metoden for beregning av verdiskaping fra landbruksbaserte tilleggsnæringer som blir brukt for Hedmark og Oppland for 2014, er også brukt ved verdiskapingsberegninger for Buskerud[29], Telemark[30], Hordaland[31], Sogn og Fjordane[32] og Rogaland[33], og resultatene kan derfor sammenlignes med beregningene fra disse fylkene.

[29] Knutsen mfl. 2013b.
[30] Knutsen mfl. 2013a.
[31] Knutsen mfl. 2015 a.
[32] Knutsen mfl. 2015b.
[33] Knutsen mfl. 2016.

1.4 Verdiskaping landbruksbasert industri

Det er innenfor prosjektet ikke gjennomført en analyse av råvarestrømmen med sikte på kartlegging av lokal videreforedling og foredling i øvrige fylker. Utgangspunkt for vurdering av hvilke deler av foredlingsindustrien som er avhengig av lokalt råstoff, er basert på følgende vurdering for hhv jord- og skogråvarer;

Det høye produksjonsvolumet i Hedmark har vært avgjørende for lokaliseringen av videreforedlingsindustrien. En kan derfor hevde at det er en gjensidig avhengighet mellom jord- og skogbruksproduksjonen og foredlingsindustrien i Hedmark.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk ligger til grunn for vår analyse av verdiskaping i landbruksbasert industri. Vi legger med utgangspunkt i denne tilnærmingen eksempelvis til grunn at Nortura Rudshøgda er avhengig av lokalt råstoff. Dette til tross for at Nortura foredler råstoff fra også andre fylker. Sysselsetting og verdiskaping som følge av Norturas virksomhet på Rudshøgda tilskrives Hedmark og Ringsaker kommune.

Det totale tallet på sysselsatte som er avhengig av lokalt råstoff kan på den ene side hevdes å være lavere enn det som framkommer i statistikken (overestimerer) fordi enkelte videreforedlingsprodusenter enten baserer seg på råstoff fra andre virksomheter enn jord- og skogbruket og/eller henter råvarer utenfor kommunen/fylket. På den annen side kan en hevde at den kan være høgere (underestimerer) som følge av at en ikke tar hensyn til eksport av råvarer ut av fylket. Det har innenfor rammene av prosjektet ikke vært mulig å foreta en detaljert kartlegging av råvarestrømmene.

Verdiskapingsberegningene tar utgangspunkt i fylkesfordelt nasjonalregnskap etter næring (2014), samt sysselsetting etter arbeidssted 2014, per næring og kommunefordelt. Det er forutsatt likt bruttoprodukt per sysselsett innenfor næringene. Videre er beregningene avgrenset til videreforedling av jord- og skogråvare innenfor landbruksbasert industri. Det innebærer at verdiskaping innenfor annen landbruksbasert næringsvirksomhet, slik som landbruksrådgivning, FOU-virksomhet og undervisning ikke er inkludert. Tilsvarende gjelder for avls-miljøet med tyngdepunkt i Hamarregionen.

1.5 Verdiskaping fylkesfordelt nasjonalregnskap

For *verdiskaping med utgangspunkt i fylkesfordelt nasjonalregnskap* er bruttoproduktet i SSBs fylkesfordelte nasjonalregnskap for jordbruk og skogbruk med tilhørende næringer for årene 2011-2014 lagt til grunn.

For jordbruksnæringa er det tatt utgangspunkt i næringen jordbruk og de tilhørende næringene:

- Produksjon, bearbeiding og konservering av kjøtt og kjøttvarer
- Produksjon og konservering av frukt og grønnsaker
- Produksjon av vegetabilske og animalske oljer

- Produksjon av meierivarer og iskrem
- Produksjon av kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter
- Produksjon av bakeri- og pastavarer
- Produksjon av andre næringsmidler
- Produksjon av fôrvarer

For skogbruksnæringa omfatter dette næringene skogbruk, produksjon av trelast og varer av tre unntatt møbler samt produksjon av papir og papirvare, etter metode for tidligere verdiskapingsanalyse for kystskogbruket (Sand 2014).

VEDLEGG 2

2.1 Verdiskaping fra ulike produksjoner

Melkeproduksjon storfe

Verdiskapingen fra melkeproduksjon var på 419,4 millioner kroner i 2014, og det var en nedgang på 3,8 millioner kroner fra 2010. Markedsinntektene utgjorde 660 millioner kroner og tilskudd 291 millioner kroner. I alt var det 13 584 melkekyr fordelt på 554 enheter i Hedmark i 2014. Ringsaker var den kommunen som hadde størst verdiskaping fra melkeproduksjon med 97 millioner kroner. Deretter følger Tynset med 60 millioner kroner, og så Os og Tolga med 45 millioner kroner hver. Disse fire kommunene har til sammen 59 prosent av verdiskapingen fra melkeproduksjon i fylket.

Det ble utført 982 årsverk i melkeproduksjonen i 2014, tilsvarende 1,8 millioner timer. Dette utgjør 29 prosent av samlet arbeidsinnsats i jordbruket i Hedmark.

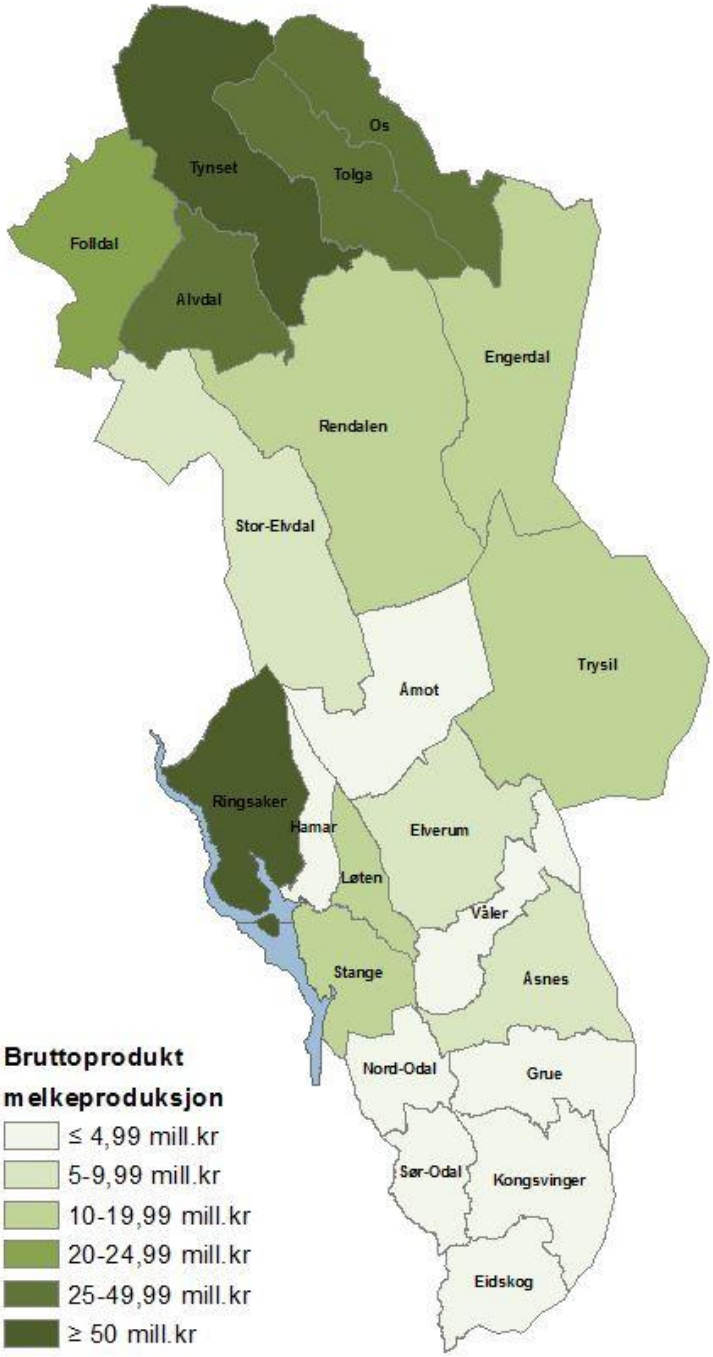

Figur v2-1 Kart: Verdiskaping fra melkeproduksjon på storfe, bruttoprodukt, mill. kr

Figur v2-2 Verdiskaping fra melkeproduksjon på storfe, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

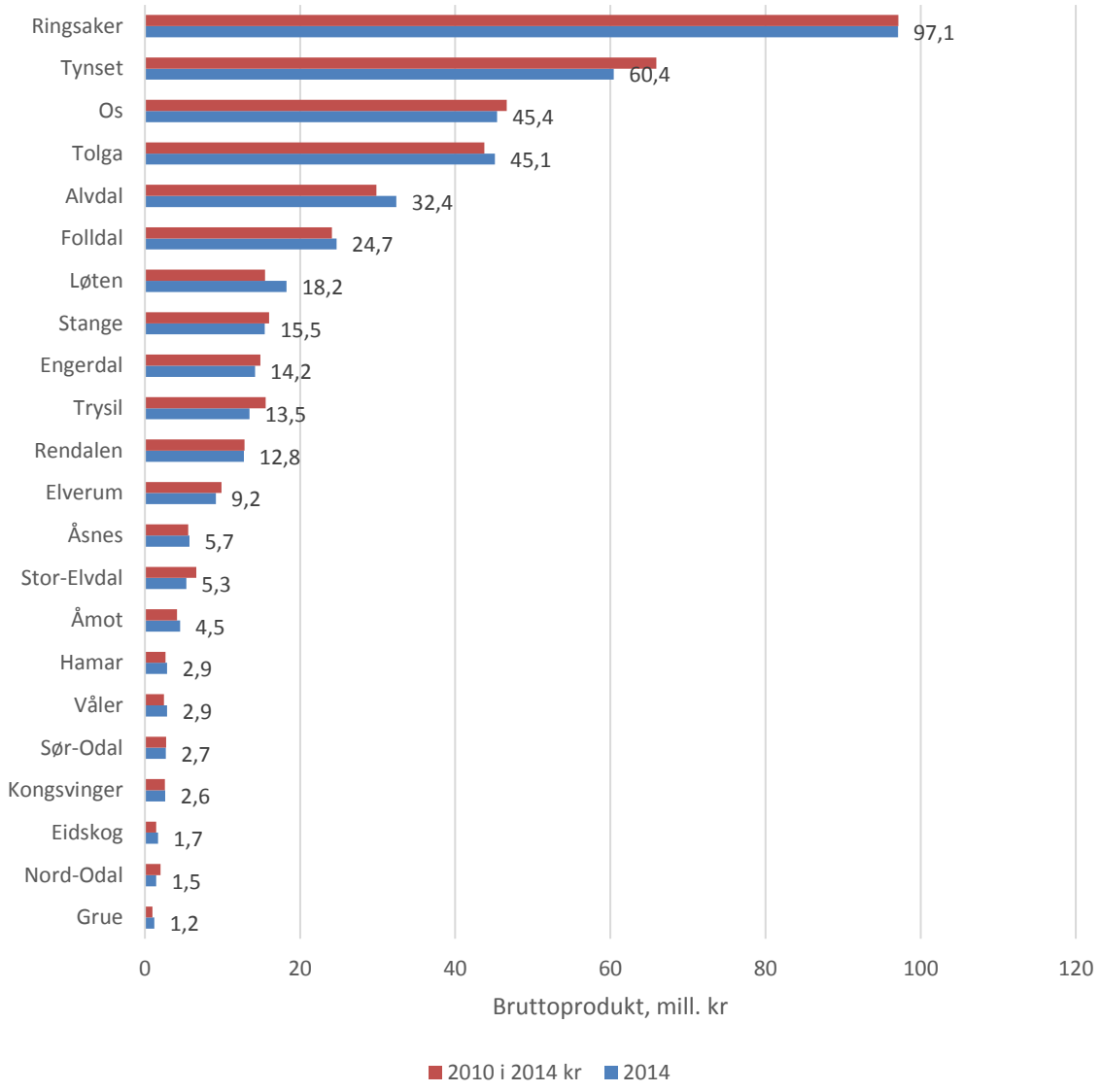

Melkeproduksjon geit

Verdiskapingen fra melkeproduksjon på geit var på 8,9 millioner kroner i 2014, og det var en nedgang på 0,4 millioner kroner fra 2010. Sum produksjonsinntekt på geit var 16,9 millioner kroner, og av dette utgjorde tilskudd 61 prosent. I alt var det 1 471 melkegeiter fordelt på 17 enheter i Hedmark i 2014.

Folldal var den kommunen som hadde størst verdiskaping fra melkeproduksjon på geit med 2 millioner kroner.

Det ble utført 23 årsverk i melkeproduksjonen på geit i 2014. Dette utgjør 0,7 prosent av samlet arbeidsinnsats i jordbruket.

Figur v2-3 Verdiskaping fra melkeproduksjon på geit, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

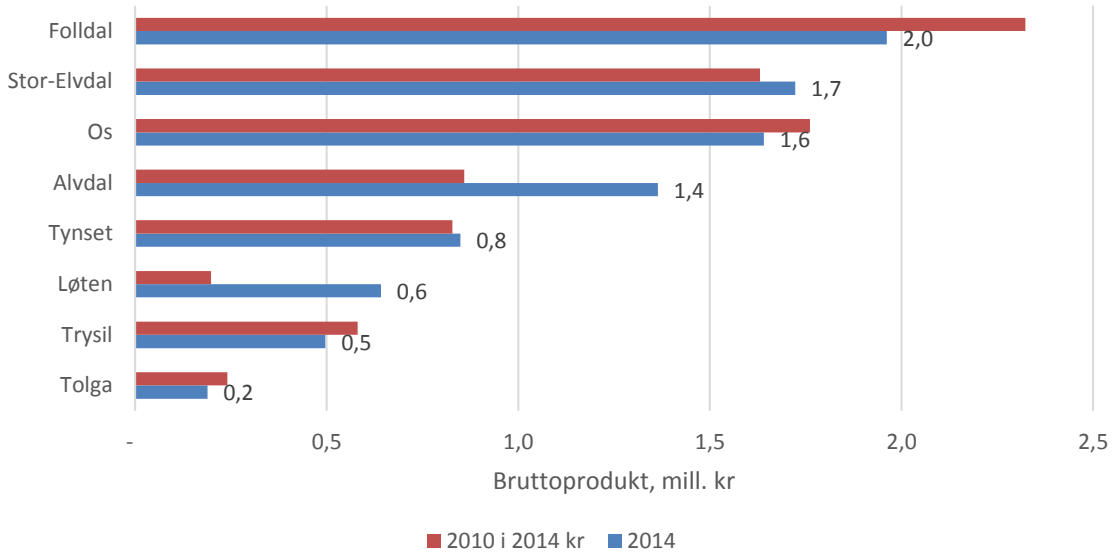

Sauehold

Saueholdet i Hedmark har hatt en positiv utvikling de siste årene, og verdiskapingen fra saueholdet økte med 18 millioner kroner fra 2010 til 2014. Samlet bruttoprodukt for saueholdet i Hedmark var på 120 millioner kroner i 2014, det er 7 prosent av samlet verdiskaping for jordbruket.

For saueholdet utgjør de offentlige tilskuddene 58 prosent av de totale produksjonsinntektene. I 2014 var markedsinntektene på 105 millioner kroner og offentlige tilskudd på 147 millioner kroner. Arbeidsinnsatsen i saueholdet var på 13,8 årsverk, tilsvarende 870 tusen timer.

Ringsaker, Alvdal, Folldal og Tynset var de fire kommunene som hadde høyest verdiskaping fra saueholdet i 2014, med totalt 56 millioner kroner, og dette utgjør 56 prosent av det totale saueholdet i Hedmark.

I alt var det 53 389 vinterfôra sauer i Hedmark i 2014 fordelt på 659 enheter.

Figur v2-4 Kart: Verdiskaping fra sauehold, bruttoprodukt, mill. kr

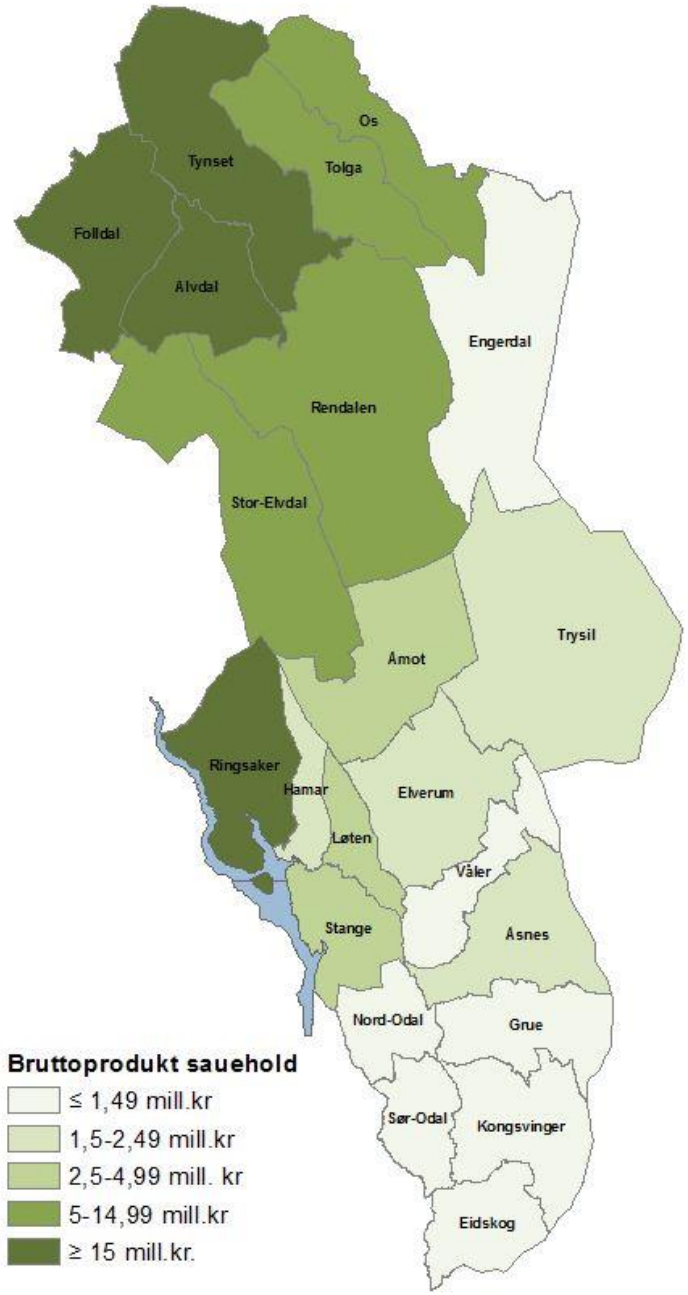

Figur v2-5 Verdiskaping fra sauehold, kommunene i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

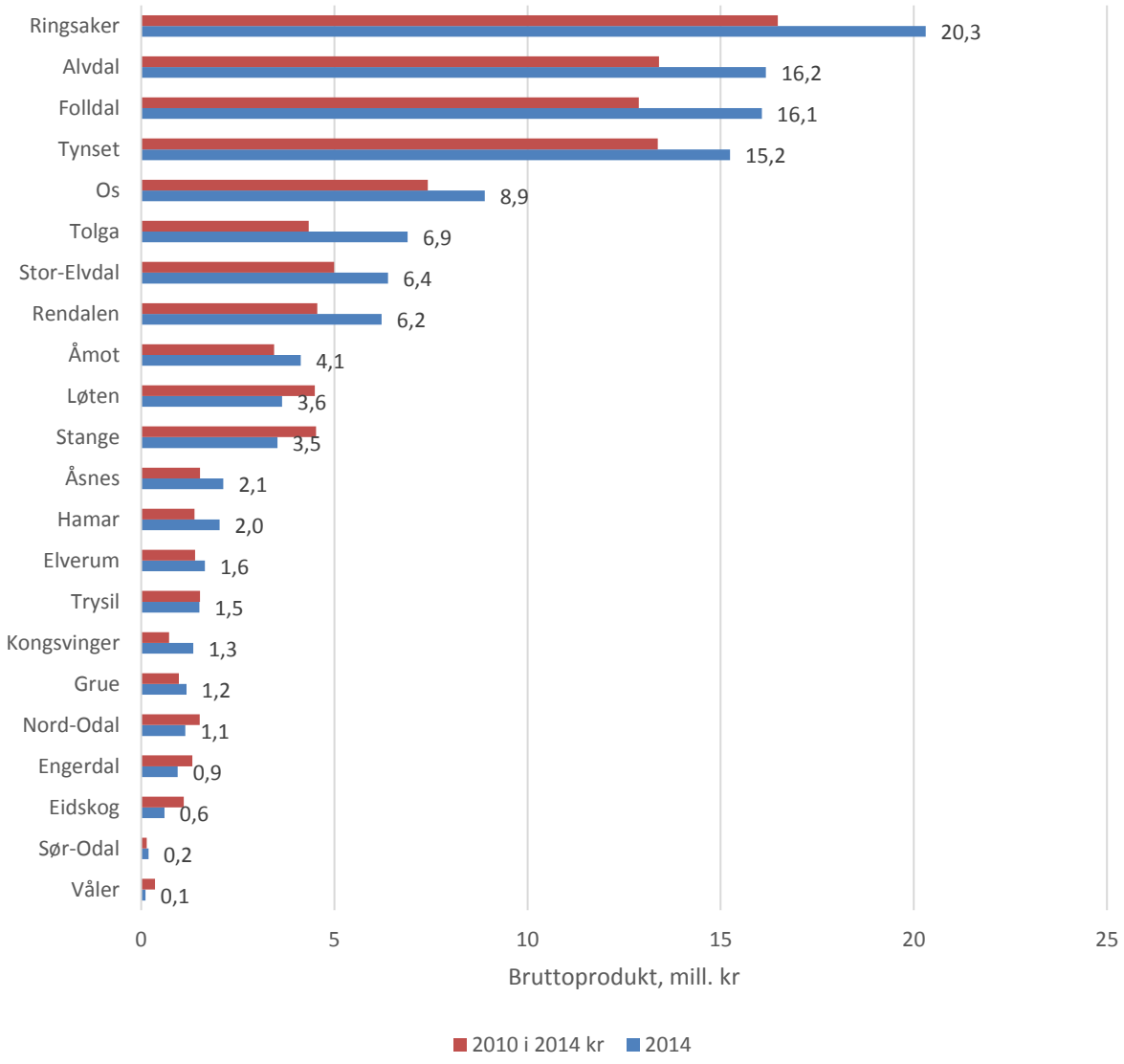

Svinehold

Svinehold utgjør åtte prosent av den totale verdiskapingen fra jordbruket i Hedmark, regnet etter bruttoprodukt. I 2014 var det 11 067 avlspurker/ungpurker fordelt på 121 søkere. Verdiskapingen er beregnet til 141 millioner kroner. Det er en økning på 4,2 millioner kroner fra 2010. Sum produksjonsinntekter utgjorde 519 millioner kroner, og offentlige tilskudd utgjorde 26 millioner kroner, dvs. fem prosent av produksjonsinntektene. Arbeidsinnsatsen i svineholdet var på 232 årsverk à 1845 timer.

Størst verdiskaping fra svineholdet finnes i Ringsaker kommune med 57,7 millioner kroner.

Figur v2-6 Kart: Verdiskaping fra svinehold, bruttoprodukt, mill. kr

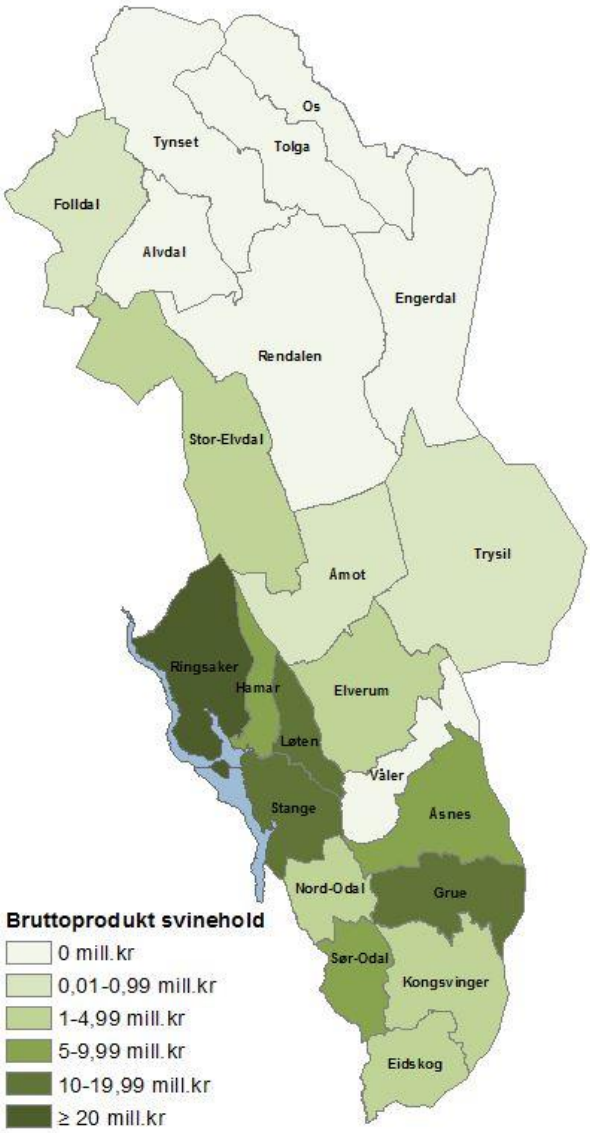

Figur v2-7 Verdiskaping fra svinehold, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

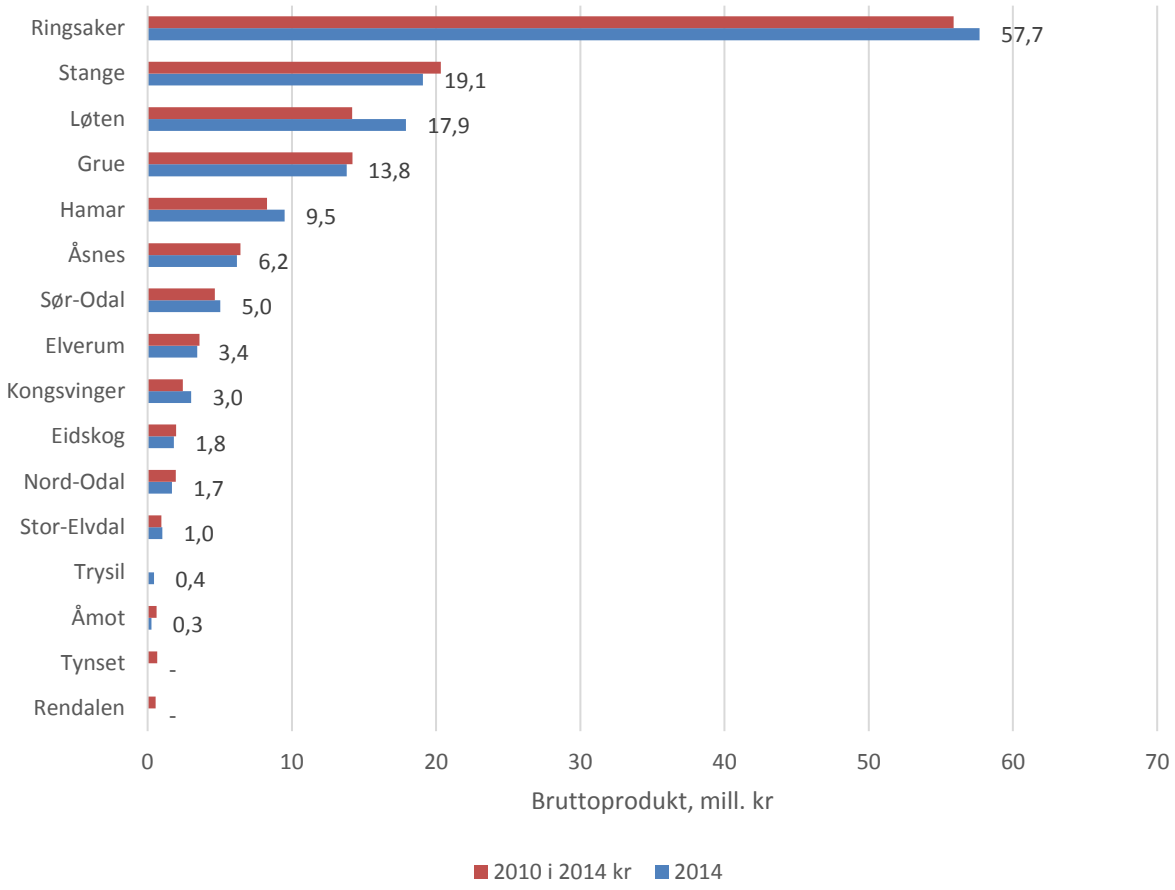

Egg og fjørfekjøtt

Det ble slaktet 15 millioner kyllinger i Hedmark i 2014, fordelt på 135 produsenter. Det ble også slaktet 134 151 kalkuner fordelt på 6 produsenter[34]. Det var eggproduksjon på 161 bruk, og i alt ble det søkt om tilskudd til 0,5 millioner verpehøner. Samlet verdiskaping fra disse to produksjonene er beregnet til 159,3 millioner kroner. Verdiskapingen fra fjørfeslakt er beregnet til 109 millioner kroner, en økning fra 37,6 millioner kroner i 2010. Markedsinntektene utgjorde 505,6 millioner kroner og offentlige tilskudd 7,1 millioner kroner for denne produksjonen.

For eggproduksjon utgjorde de offentlige tilskuddene 13,2 millioner kroner og markedsinntektene var på 155,9 millioner kroner. Verdiskapingen fra eggproduksjon er beregnet til 50,2 millioner kroner, 24 prosent mer enn i 2010.

Sysselsettingen er beregnet til 97 årsverk à 1845 timer i fjørfeproduksjon og 64 årsverk i eggproduksjon.

[34] Kalkun er omregnet til slaktekylling: 1 kalkun =7,3 slaktekyllinger

Ringsaker kommune er størst både på fjørfekjøtt og eggproduksjon, med en verdiskaping på hhv. 47,2 og 12,4 millioner kroner. For fjørfekjøttproduksjon er Stange den nest største kommunen, med en verdiskaping på 11,3 millioner kroner, mens for eggproduksjon er Løten den nest største med 8,7 millioner kroner.

Figur v2-8 Kart: Verdiskaping fra fjørfeslakt, bruttoprodukt, mill. kr

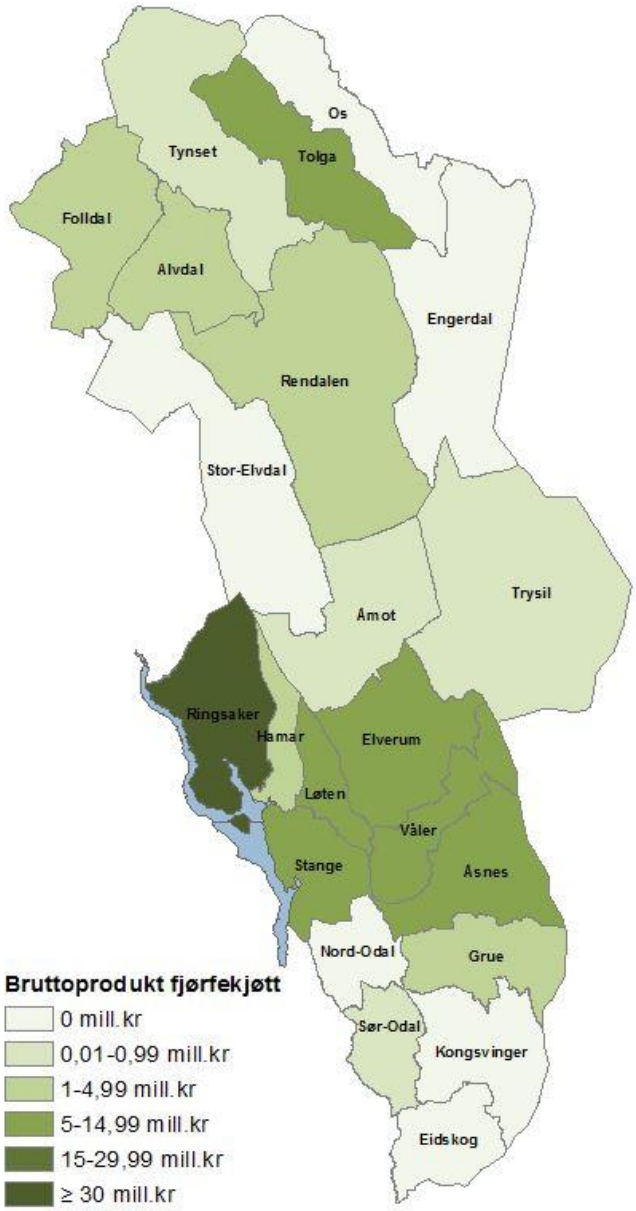

Figur v2-9 Verdiskaping fra fjørfeslakt, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

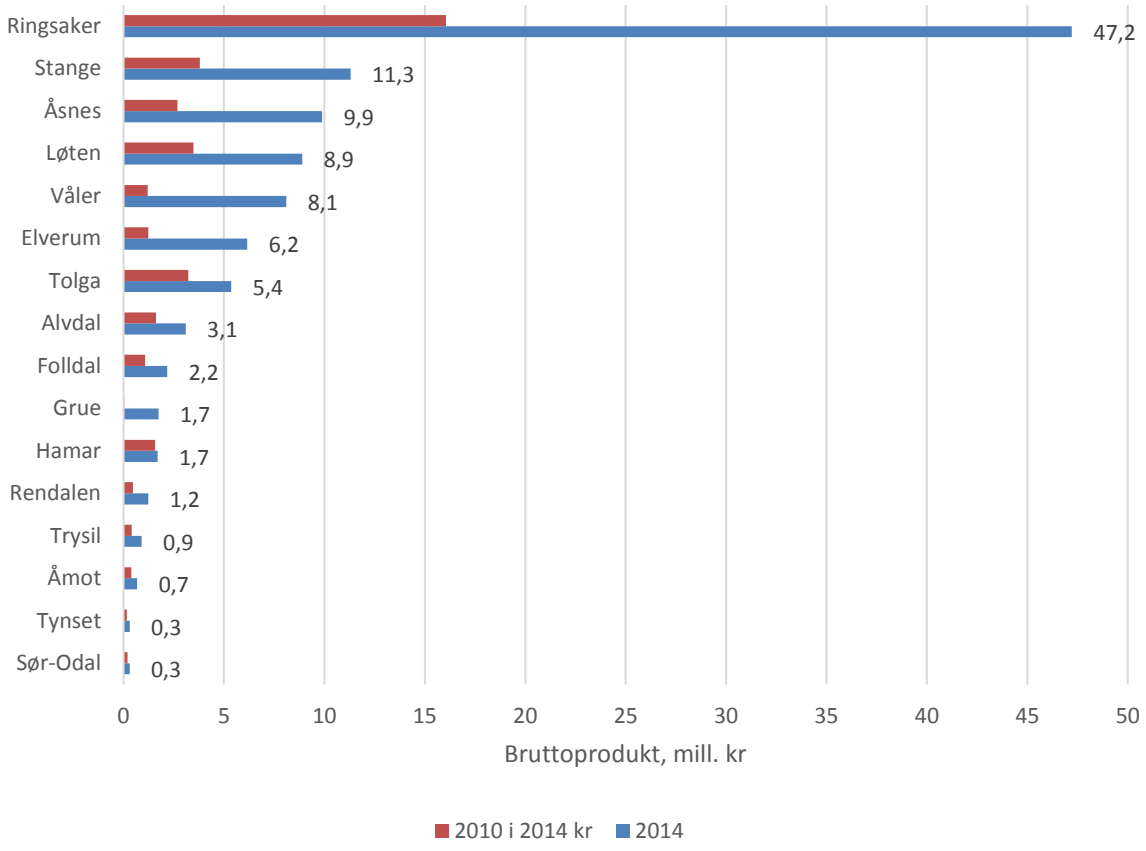

Figur v2-10 Kart: Verdiskaping fra eggproduksjon, bruttoprodukt, mill. kr

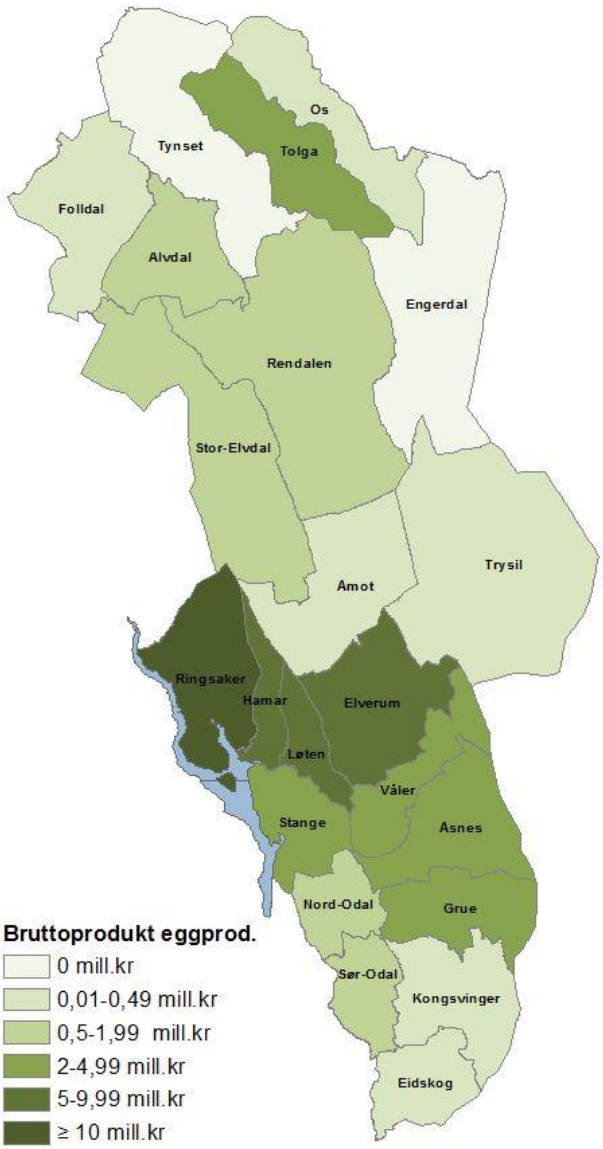

Figur v2-11 Verdiskaping fra eggproduksjon, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

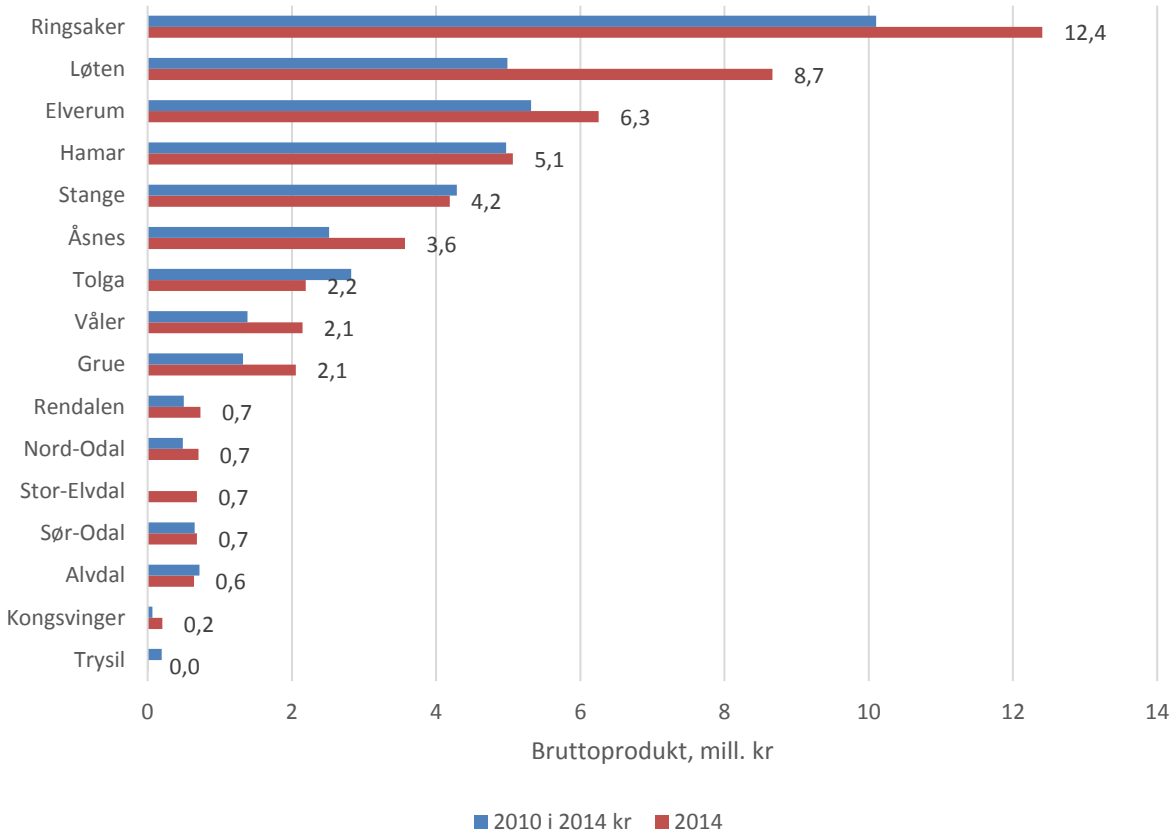

Kjøttproduksjon på ammeku

Kjøttproduksjon på ammeku har økt mye de siste årene. I 2014 var det 8 649 ammekyr fordelt på 386 enheter i Hedmark i 2014. I alt utgjorde verdiskapingen fra denne produksjonen 127 millioner kroner, en økning på 10 prosent fra 2010. Markedsinntektene var på 161 millioner kroner, og offentlige tilskudd utgjorde 170 millioner kroner. Sysselsettingen var på 395 årsverk, tilsvarende 729 tusen timer.

Figur v2-12 Kart: Verdiskaping fra produksjon av storfekjøtt med ammekyr, bruttoprodukt, mill. kr

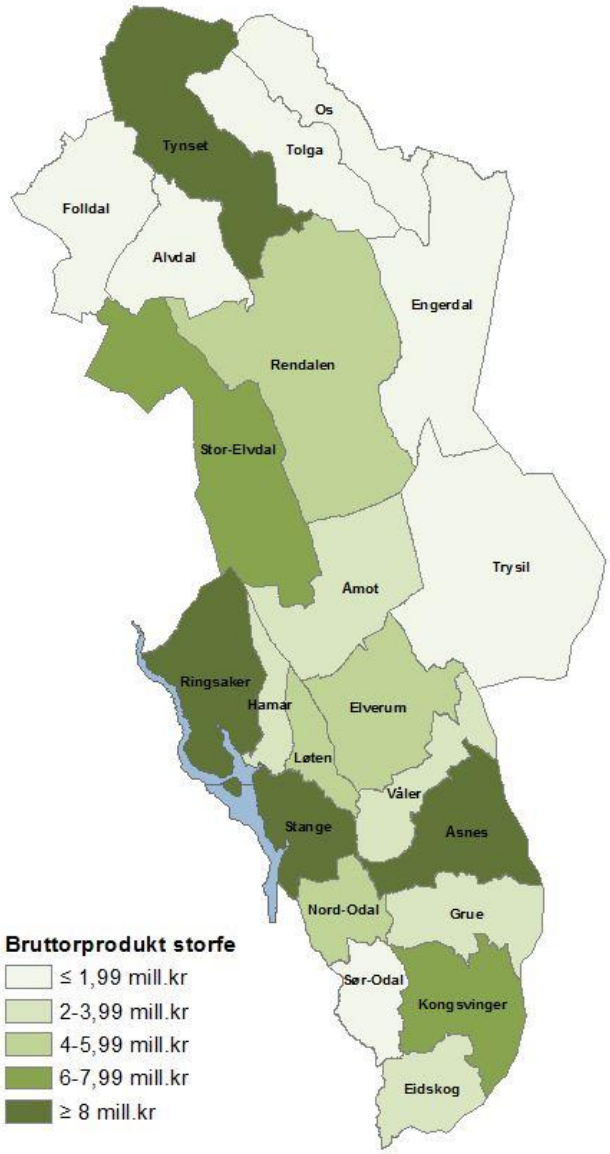

Figur v2-13 Verdiskaping fra Kjøttproduksjon med ammekyr, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

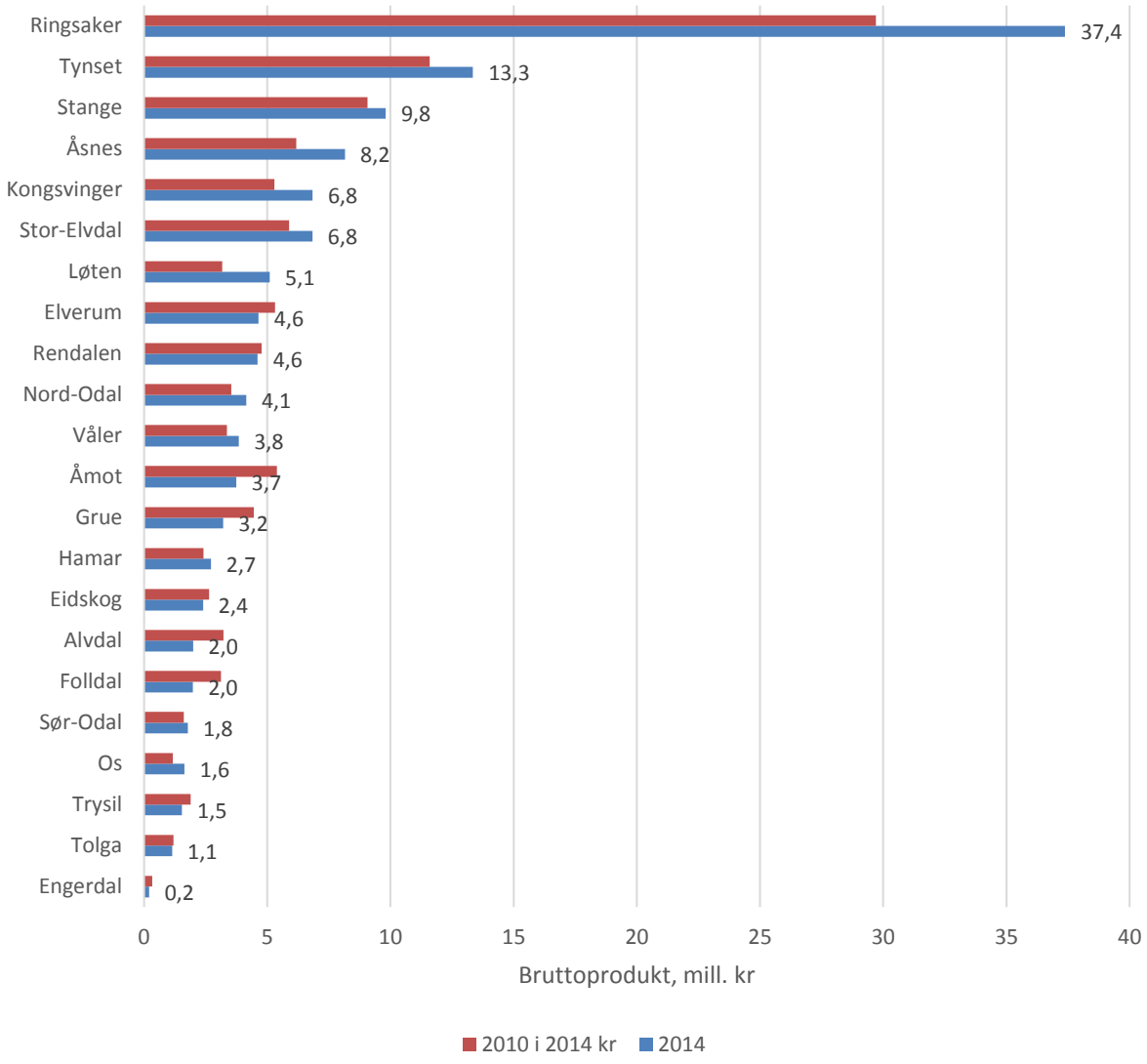

Kornproduksjon

Som nevnt tidligere er Hedmark er et stort kornfylke, og har nærmere 18 prosent av landets kornarealer. Totalt sett ble det søkt om tilskudd til 524 116 dekar korn i fylket i 2014. Figuren under viser stor økning i bruttoprodukt fra 2010 til 2014. Dette skyldes i stor grad at verdiskapingen per dekar korn har økt i perioden. I følge driftsgranskingene var kornavlingene på Østlandets andre bygder høyere i 2014 enn i 2010. Gårdsbrukene får dermed høyere driftsoverskudd og tilsvarende høyere verdiskaping. Ringsaker, Stange og Åsnes er kommunene med mest korn.

Figur v2-14 Kart: Verdiskaping fra kornproduksjon, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

Figur v2-15 Verdiskaping fra kornproduksjon, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

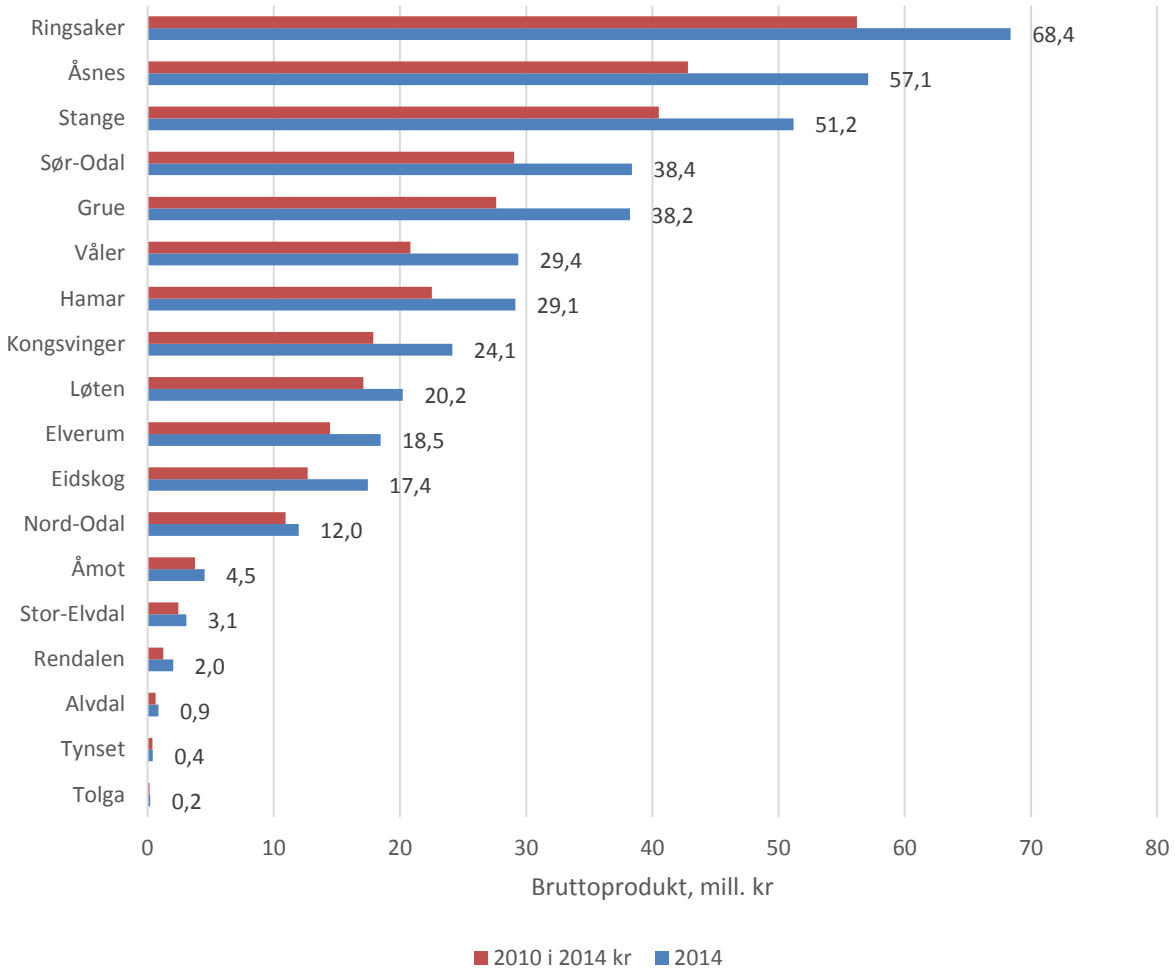

Frukt og bær

Det er lite fruktproduksjon i Hedmark, totalt i 2014 ble det dyrket frukt på 173 dekar. Bærproduksjon er det mer av, totalt 2 369 dekar. Det er spesielt i Ringsaker det er mye bær, med totalt 1 156 dekar i 2014. Verdiskapingen for frukt og bær ble beregnet til 46,6 millioner kroner, og sysselsettingen til 177 årsverk totalt for fylket.

Figur v2-16 Verdiskaping fra frukt og bær, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

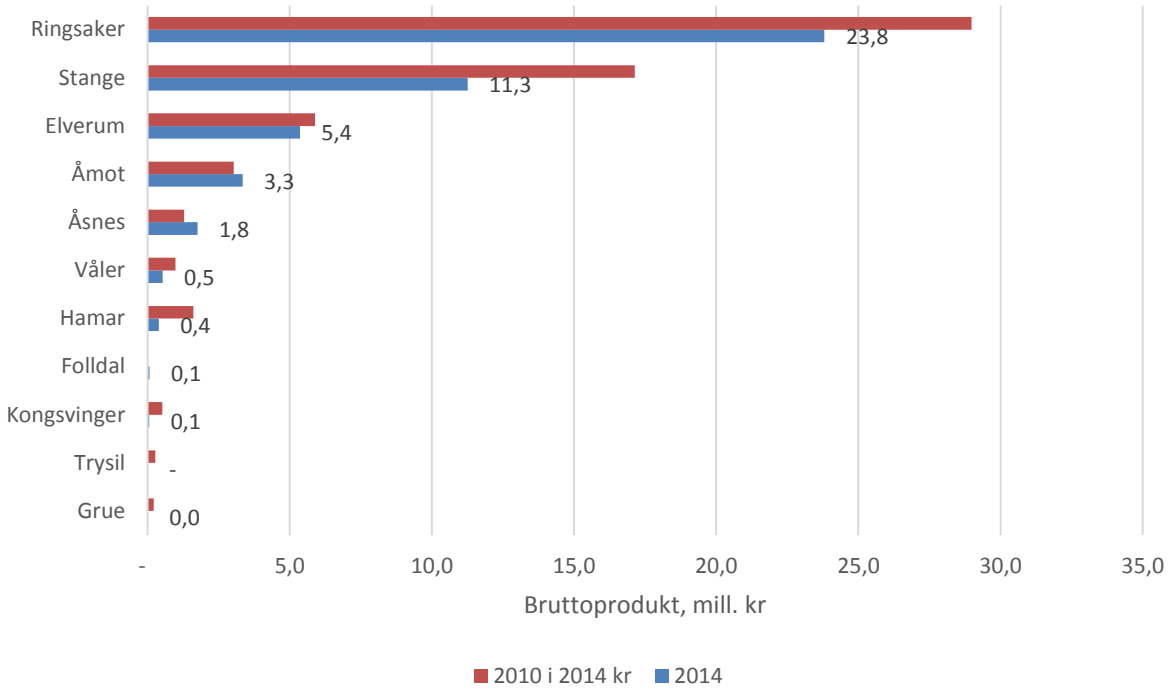

Potet og grønnsaker på friland

I 2014 ble det dyrket potet på 47 918 dekar i Hedmark, en nedgang på 1 876 dekar fra 2010.

Verdiskaping fra potetproduksjon er beregnet til 238 millioner kroner i 2014, og sysselsettingen til 321 årsverk. Kommunene med mest potetproduksjon er Grue og Åsnes, med ca. 50 millioner kroner i bruttoprodukt i hver.

Verdiskaping fra grønnsaker på friland er beregnet til 41 millioner kroner i 2014, og sysselsettingen til 62 årsverk. Det er Stange kommune som har absolutt mest grønnsaksproduksjon, med et bruttoprodukt på 21 millioner kroner. I sum for grønnsaker og poteter er det Åsnes som har størst verdiskaping.

Figur v2-17 Kart: Verdiskaping fra potet- og grønnsakproduksjon, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

Figur v2-18 Verdiskaping fra potet og grønnsaker på friland, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

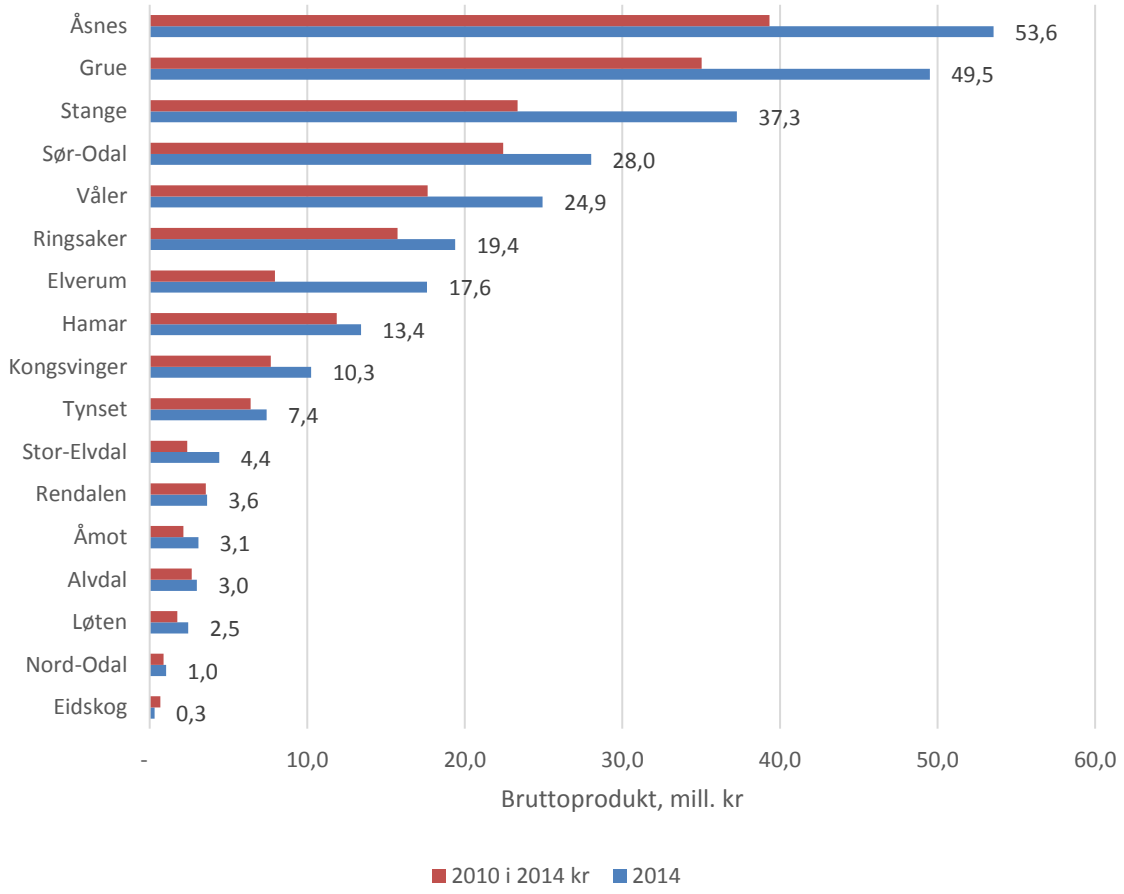

Pelsdyr

Produksjon av skinn fra pelsdyr er avhengig av forholdene på verdensmarkedet, og har svinget mye de siste tiårene. I perioder, som først på 80-tallet, var pelsdyr et satsingsområde, og mange nye starta opp. Etter noen år kom krakket, og mange falt fra. Slik har det også vært seinere, med gode og dårlige perioder for næringa. Undersøkelser for 2014/2015 viser resultat fra en god periode for pelsdyrnæringa med relativt gode priser på skinn. Det var likevel noe svakere resultat enn for årene 2012 og 2013 som var resultatmessige rekordår for pelsdyrnæringa. Pelsdyrnæring har vært utsett for sterke angrep på næringa fra politisk hold og dyrevernhold de siste årene, og det har vært flere forslag om å avvikle næringa.

Det er produksjon av minkskinn som er dominerende i Hedmark, og omsetning her utgjorde ca. 84 prosent av skinnomsetningen i fylket i sesongen 2014/2015. I Hedmark er det like mange gårdsbruk som driver med mink i 2014 som i 2010. Likevel har produksjonen, og det er ca. dobbelt så mange tisper per bruk i 2014 som i 2010.

Skinnproduksjonen på mink i Hedmark blir både omsatt gjennom Oslo skinnauksjon og gjennom Copenhagen Fur. Når det gjelder rev, er det noen færre gårdsbruk, men omtrent samme antall tisper som i 2010.

For sesongen 2014/2015 ble det totalt omsatt skinn gjennom Oslo skinnauksjoner fra Hedmark for 22,6 millioner kroner. Hva som er omsatt gjennom Copenhagen Fur har vi mer usikre opplysninger om, men vi har beregnet en omsetning her på ca 22,3 millioner kroner.

Verdiskapingen (bruttoproduktet) av pelsdyrnæringa i Hedmark er regnet ut til 23,7 millioner kroner for den aktuelle sesongen. Av kommunene er det Ringsaker og Rendalen som merker seg ut med hensyn til verdiskaping på pelsdyr. Ringsaker har en verdiskaping på vel 12 millioner kroner mens Rendalen ligger på 8 millioner. Ellers finner en noe produksjon i flere andre kommuner i Hedmark. Hamar og Tynset er kommuner som har verdiskaping fra pelsdyr over 1 million kroner.

I 2010 ble den totale verdiskapingen på pelsdyr i Hedmark beregnet til 8,8 millioner kroner (2014-kroner). I 2010 ble verdiskapingen på pelsdyr beregnet kun på fylkesnivå, og ikke i de enkelte kommuner. På kommunenivå er det derfor ikke sammenligningstall.

Figur v2-19 Verdiskaping i pelsdyrhold, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt, mill. kr

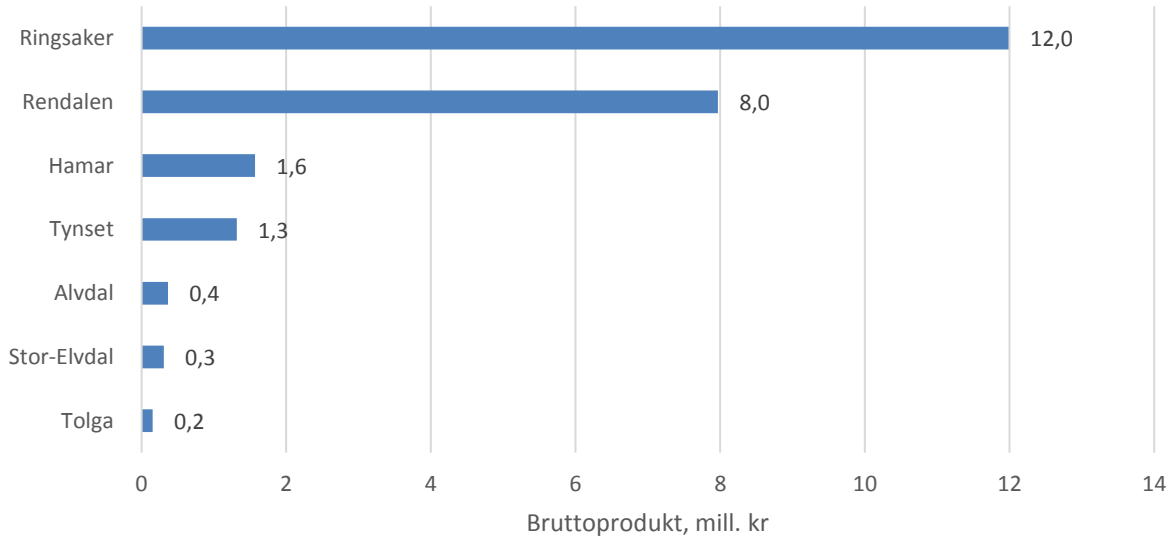

Sysselsettingen i pelsdyrnæringa er regnet ut til 32,6 årsverk i Hedmark. Dette er basert på produksjonsomfang i form av antall skinn for ulike revetyper og mink. Det er regnet 30 minutter per mink, 1,3 timer per blårev, 1,6 timer per hybrid og 2 timer per sølvrev. I Ringsaker er det utregnet 15,2 årsverk og 10,9 årsverk i Rendalen.

Birøkt

Det ble søkt om tilskudd til 3 482 bikuber i Hedmark i 2014. Verdiskaping fra denne produksjonen er beregnet til 3,9 millioner kroner i 2014. I tillegg til honningproduksjon har birøkt en viktig oppgave med pollinering innen fruktnæringa. Denne verdien er vanskelig å fastslå. Sysselsettingen i birøkt er utregnet til 17 årsverk i Hedmark.

Veksthus og planteskoler

Veksthusnæringa betyr totalt sett ikke så mye i Hedmark. Det er hovedsakelig i Ringsaker kommune at det er en næring av betydning, hvor bruttoproduktet er på 17,1 millioner kroner. Totalt er verdiskapingen innenfor veksthus og planteskoler i Hedmark utregnet til 22,3 millioner kroner.

Sysselsettingen i veksthusnæringa er beregnet til 53 årsverk à 1845 timer i Hedmark, hvor 44 årsverk kommer fra planteskoler.

I beregningene for 2010 var ikke planteskole med. I Ringsaker ligger f.eks. både Baldishol og Melbyes planteskoler. I beregningene for 2014 er disse tatt inn med tall fra proff.no. Også annet planteskoleareal det er søkt tilskudd til, er med i beregningene for 2014.

Figur v2-20 Verdiskaping fra veksthus og planteskole, kommuner i Hedmark, bruttoprodukt mill. kr

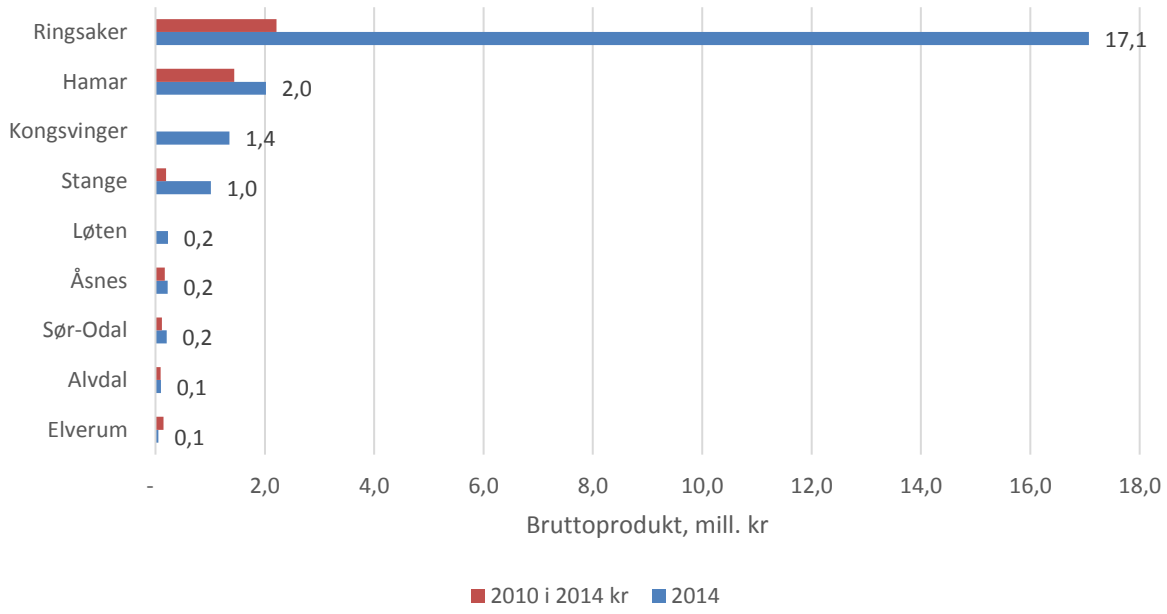

VEDLEGG 3

3.1 Hovedtall fra modellen for beregning av verdiskaping fra jordbruket i Hedmark 2014

	Ant bruk i kom.	Tot ant enheter	Markeds-inntekter komm	Tilskudd totalt komm	Sum prod. inntekter komm
Sum melk	517	13 584	660 773 764	291 178 857	951 952 621
Melkeproduksjon geit	15	1 410	6 635 143	10 250 984	16 886 128
Kjøttproduksjon ammeku	424	8 649	160 888 557	168 961 330	329 849 887
Sum sau	399	53 389	105 179 260	146 575 481	251 754 740
Svin	198	115 484	493 329 119	26 142 421	519 471 540
Egg	73	541 766	155 872 923	13 186 025	169 058 948
Fjørfekjøtt	138	15 982 852	505 554 285	7 123 072	512 677 357
Frukt og bær	81	2 501	64 675 120	7 723 355	72 398 476
Sum korn	1 380	524 116	676 725 258	221 545 986	898 271 244
Grønsaker og potet	512	54 223	520 320 660	18 577 742	538 898 402
Veksthus og planteskole	0	78 337	54 220 538	130 169	54 350 707
Pelsdyr	-	-	-	-	-
Birøkt	83	3 482	5 686 106	1 777 395	7 463 501
Sum	3 821		3 409 860 734	913 172 817	4 323 033 552

	Kostnader leid hjelp komm	Kostnader jordleie komm	Kostnader avskrivn. komm	Sum kostn. Jordbruket komm	Drifts-overskudd komm	Fam arb på nyanl. komm	Arb.forbr. sum J, årsverk komm	Brutto-produkt komm.	Netto-produkt komm.
Sum melk	64 672 141	11 707 183	98 583 694	710 769 239	241 183 382	3 236 975	1 089	419 383 374	320 799 680
Melkeproduksjon geit	1 195 364	26 596	1 521 994	10 764 814	6 121 314	-	23	8 865 268	7 343 274
Kjøttproduksjon ammeku	22 198 429	8 364 985	48 395 205	286 190 228	43 659 659	4 371 244	395	126 989 522	78 594 317
Sum sau	21 775 513	2 106 738	32 358 502	190 043 500	61 711 240	2 357 535	514	120 309 529	87 951 027
Svin	21 558 683	5 433 217	40 099 179	445 612 219	73 859 321	-	232	140 950 400	100 851 221
Egg	8 231 036	324 771	16 726 236	144 109 938	24 949 009	-	64	50 231 053	33 504 816
Fjørfekjøtt	10 240 956	19 962	26 969 172	438 843 229	73 834 128	-	97	109 033 065	82 063 894
Frukt og bær	8 283 671	336 406	3 564 470	37 960 731	34 437 744	9 333	177	46 631 624	43 067 154
Sum korn	10 938 758	43 968 115	126 360 308	668 843 776	229 427 468	4 441 729	581	415 136 379	288 776 071
Grønsaker og potet	36 037 793	24 846 877	45 887 924	366 268 190	172 630 213	-	382	279 402 807	233 514 883
Veksthus og planteskole	16 867 690	217	1 306 913	50 257 688	4 093 018	3 488	53	22 271 327	20 964 414
Pelsdyr	-	-	-	-	-	-	33	23 663 343	20 288 867
Birøkt	-	-	696 400	4 265 450	3 198 051	-	17	3 894 451	3 198 051
Sum	222 000 034	97 135 068	442 469 997	3 353 929 002	969 104 548	14 420 304	3 657	1 766 762 143	1 320 917 669

3.2 Bruttoprodukt jordbruk etter driftsform og kommune, 2014, mill. kr

	Melk, ku	Melk, geit	Kjøttprod. ammeku	Saue-hold	Svine-hold	Egg	Fjørfe-kjøtt	Frukt og bær	Korn	Potet	Grønn-saker	Vekst-hus og plante-skole	Pelsdyr	Birøkt	Sum
Kongsvinger	2,61	-	6,84	1,35	3,02	0,20	-	0,06	24,15	8,95	1,31	1,35	-	0,51	50,34
Hamar	2,86	-	2,71	2,03	9,49	5,07	1,69	0,40	29,14	5,93	7,48	2,02	1,57	0,29	70,66
Ringsaker	97,08	-	37,37	20,30	57,69	12,41	47,21	23,80	68,39	16,40	2,98	17,07	11,99	0,94	413,65
Løten	18,25	0,64	5,10	3,65	17,92	8,67	8,89	0,02	20,23	2,12	0,33	0,23	-	0,17	86,21
Stange	15,45	-	9,81	3,52	19,08	4,19	11,30	11,25	51,18	16,49	20,78	1,02	-	1,07	165,14
Nord-Odal	1,46	-	4,14	1,14	1,69	0,70	-	-	11,97	1,02	0,02	-	-	0,04	22,19
Sør-Odal	2,67	-	1,77	0,19	5,04	0,68	0,30	0,02	38,39	28,01	0,01	0,20	-	0,05	77,33
Eidskog	1,69	-	2,39	0,60	1,83	0,01	-	-	17,44	0,31	0,01	-	-	0,00	24,28
Grue	1,21	-	3,21	1,17	13,81	2,05	1,74	0,01	38,22	49,50	-	0,01	-	0,06	111,00
Åsnes	5,73	-	8,15	2,12	6,20	3,57	9,89	1,76	57,09	49,83	3,73	0,22	-	0,24	148,52
Våler	2,85	-	3,84	0,11	-	2,15	8,09	0,53	29,38	20,42	4,53	-	-	0,02	71,91
Elverum	9,16	-	4,65	1,65	3,43	6,25	6,16	5,36	18,47	17,61	-	0,05	-	0,00	72,81
Trysil	13,48	0,50	1,54	1,51	0,44	0,01	0,90	-	-	0,02	-	-	-	0,01	18,40
Åmot	4,54	-	3,74	4,13	0,27	0,01	0,68	3,34	4,52	3,09	-	-	-	0,25	24,57
Stor-Elvdal	5,32	1,72	6,83	6,39	1,02	0,68	-	-	3,07	4,42	-	-	0,31	0,02	29,77
Rendalen	12,76	-	4,61	6,23	-	0,73	1,23	-	2,02	3,61	0,03	-	7,97	0,19	39,37
Engerdal	14,19	-	0,21	0,94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,04	15,38
Tolga	45,12	0,19	1,14	6,90	-	2,19	5,36	-	0,21	0,01	0,03	-	0,15	-	61,30
Tynset	60,43	0,85	13,34	15,25	-	-	0,31	-	0,42	7,43	-	-	1,31	-	99,34
Alvdal	32,42	1,36	1,99	16,17	-	0,64	3,09	-	0,87	2,99	-	0,10	0,36	-	60,01
Folldal	24,70	1,96	1,98	16,06	0,03	0,01	2,17	0,07	-	-	0,01	-	-	-	46,99
Os	45,39	1,64	1,64	8,89	-	0,01	-	-	-	0,02	-	-	-	-	57,59
Hedmark	419,38	8,87	126,99	120,31	140,95	50,23	109,03	46,63	415,14	238,16	41,24	22,27	23,66	3,89	1 766,76

3.3 Sysselsetting i jordbruket etter driftsform og kommune, årsverk à 1845 timer

	Melk, ku	Melk, geit	Kjøttprod. ammeku	Saue-hold	Svine-hold	Egg	Fjørfe-kjøtt	Frukt og bær	Korn	Potet	Grønn-saker	Vekst-hus og plante-skole	Pelsdyr	Birøkt	Sum
Kongsvinger	6,55	-	21,27	6,38	4,93	0,26	-	0,13	34,83	11,92	1,96	2,21	-	2,18	92,62
Hamar	7,01	-	8,45	8,53	15,78	6,59	1,55	1,54	39,28	8,14	11,23	4,17	1,99	1,23	115,47
Ringsaker	225,73	-	116,39	87,57	94,84	15,92	42,64	88,88	95,70	22,14	4,48	41,96	15,23	4,03	855,52
Løten	44,39	1,69	15,89	16,11	29,48	11,12	8,04	0,07	28,24	2,86	0,50	0,66	-	0,73	159,79
Stange	36,63	-	30,55	15,58	31,66	5,43	10,32	43,57	69,47	22,55	31,20	2,75	-	4,60	304,32
Nord-Odal	4,07	-	12,86	5,22	2,64	0,85	-	-	19,83	1,28	0,03	-	-	0,17	46,96
Sør-Odal	7,18	-	5,53	0,89	8,31	0,88	0,27	0,07	53,16	37,97	0,01	0,42	-	0,23	114,91
Eidskog	4,90	-	7,44	2,86	2,91	0,01	-	-	27,12	0,40	0,01	-	-	0,01	45,65
Grue	3,44	-	10,00	5,34	23,00	2,68	1,59	0,03	51,23	68,04	-	0,02	-	0,25	165,63
Åsnes	12,83	-	25,39	9,02	10,23	4,60	8,97	6,80	78,82	67,64	5,60	0,45	-	1,06	231,41
Våler	7,65	-	11,96	0,51	-	2,78	7,37	2,05	40,22	27,81	6,80	-	-	0,08	107,22
Elverum	24,38	-	14,48	7,09	5,67	8,08	5,60	20,78	25,38	23,95	-	-	-	0,01	135,42
Trysil	35,18	1,31	4,73	6,64	0,62	0,01	0,68	-	-	0,02	-	-	-	0,04	49,23
Åmot	13,74	-	11,64	17,60	0,44	0,01	0,61	12,95	6,42	4,15	-	-	-	1,09	68,64
Stor-Elvdal	14,83	4,54	21,22	26,27	1,61	0,84	-	-	4,88	5,65	-	-	0,64	0,10	80,57
Rendalen	34,69	-	14,27	25,82	-	0,84	1,00	-	3,82	4,30	0,05	-	10,87	0,81	96,46
Engerdal	39,91	-	0,64	4,28	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,19	45,01
Tolga	119,95	0,50	3,51	29,41	-	2,34	4,05	-	0,49	0,01	0,05	-	0,32	-	160,62
Tynset	158,78	2,24	41,15	65,56	-	-	0,23	-	0,98	8,10	-	-	2,76	-	279,80
Alvdal	92,06	3,60	6,15	68,32	-	0,75	2,56	-	1,58	3,63	-	0,20	0,76	-	179,61
Folldal	70,03	5,17	6,10	66,16	0,04	0,01	1,64	0,25	-	-	0,01	-	-	-	149,40
Os	124,83	4,32	5,05	38,88	-	0,01	-	-	-	0,02	-	-	-	-	173,11
Hedmark	1 088,76	23,36	394,67	514,03	232,16	63,99	97,11	177,13	581,45	320,57	61,92	52,85	32,58	16,80	3 657,38

VEDLEGG 4

4.1 Verdiskaping (bruttoprodukt) i Hedmarksskogbruket. 2014. 1000 kr.

	Tømmer for salg	Tømmer til eget bruk	Ved til salg og eget bruk	Juletrær og pyntegrønt	Jakt	Nettotilvekst	Skogprodukter i alt	Produksjon av tjenester for skogbruket	Eget arbeid ved skogkultur og ved bygging av skogsveier	Sum inntekter	Produktinnsats	Bruttoproduktet i skogbruket
Hedmark	**1 065 100**	**10 850**	**43 284**	**7 805**	**27 890**	**165 394**	**1 320 322**	**543 815**	**41 666**	**1 905 803**	**896 184**	**1 009 619**
Glåmdalsregionen	**502 765**	**4 958**	**19 780**	**5 854**	**7 366**	**51 633**	**592 356**	**256 700**	**19 668**	**868 723**	**423 031**	**445 693**
Kongsvinger	124 559	1 250	4 988	780	1 728	4 721	138 028	63 597	4 873	206 497	104 805	101 692
Nord-Odal	43 370	430	1 715	0	837	951	47 303	22 144	1 697	71 143	36 492	34 651
Sør-Odal	43 495	451	1 800	1 171	652	6 654	54 222	22 208	1 701	78 131	36 597	41 534
Eidskog	56 351	557	2 224	780	1 021	24 291	85 224	28 772	2 204	116 200	47 414	68 786
Grue	97 801	910	3 631	1 171	872	0	104 385	49 935	3 826	158 146	82 291	75 855
Åsnes	82 471	809	3 228	1 171	1 350	13 113	102 142	42 108	3 226	147 476	69 392	78 084
Våler	54 718	550	2 194	780	906	1 904	61 052	27 938	2 141	91 130	46 040	45 090
Hamarregionen	**166 511**	**1 746**	**6 966**	**1 951**	**4 577**	**20 219**	**201 970**	**85 017**	**6 514**	**293 500**	**140 104**	**153 396**
Hamar	9 111	109	433	390	641	5 285	15 970	4 652	356	20 978	7 666	13 312
Ringsaker	79 530	831	3 314	1 171	2 002	7 584	94 431	40 606	3 111	138 148	66 917	71 231
Løten	25 662	257	1 023	0	664	4 744	32 351	13 102	1 004	46 457	21 592	24 865
Stange	52 208	550	2 195	390	1 270	2 605	59 218	26 656	2 042	87 917	43 928	43 989
Sør-Østerdalen	**340 405**	**3 503**	**13 975**	**0**	**9 342**	**54 011**	**421 236**	**173 803**	**13 316**	**608 355**	**286 420**	**321 936**
Elverum	117 489	1 163	4 640	0	1 947	0	125 239	59 987	4 596	189 823	98 856	90 966
Trysil	91 267	969	3 864	0	2 584	17 826	116 509	46 599	3 570	166 678	76 793	89 885
Åmot	79 157	806	3 217	0	1 772	5 191	90 143	40 416	3 097	133 656	66 603	67 052
Stor-Elvdal	48 881	526	2 096	0	2 313	10 968	64 784	24 957	1 912	91 653	41 129	50 525
Engerdal	3 611	39	157	0	726	20 027	24 561	1 844	141	26 546	3 038	23 507
Nord-Østerdalen	**55 419**	**643**	**2 564**	**0**	**6 605**	**39 530**	**104 761**	**28 296**	**2 168**	**135 224**	**46 630**	**88 594**
Rendalen	34 200	369	1 472	0	1 612	20 072	57 725	17 462	1 338	76 524	28 776	47 748
Tolga	4 647	55	221	0	977	1 152	7 052	2 373	182	9 607	3 910	5 697
Tynset	9 773	131	523	0	1 240	8 559	20 226	4 990	382	25 598	8 223	17 375
Alvdal	5 860	75	298	0	875	3 827	10 935	2 992	229	14 157	4 931	9 226
Folldal	523	8	30	0	1 121	3 427	5 109	267	20	5 397	440	4 957
Os	416	5	20	0	780	2 493	3 713	212	16	3 942	350	3 592

Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark

Det er gjennomført en oppdatering av analysen av verdiskaping og sysselsetting i landbruk og landbruksbasert industri i Hedmark fra 2012 (Nilf-rapport 2012-2). Samlet er verdiskapingene i primærnæringene snaut 3 milliarder kroner, eller 5 prosent av verdiskapingen i Hedmark fylke. Verdiskapingen i industri som kan sies å være avhengig av landbruket i Hedmark utgjorde i 2014 2,77 milliarder kroner, eller 4 prosent av samlet verdiskaping i Hedmark. Samlet utgjør verdiskapingen i primærnæring og landbruksbasert industri 5,75 milliarder kroner, eller 9 prosent av samlet verdiskaping i fylket Denne andelen er redusert fra 11 prosent i 2010

ØF-rapport 09/2016

ISBN nr: 978-82-7356-764-2

østlandsforskning
EASTERN NORWAY RESEARCH INSTITUTE
www.ostforsk.no